

Språkmeldingen som handlingsplan:

Retorikk og resultater

Anders Johansen

Språkmeldingen som handlingsplan:

Retorikk og resultater

Anders Johansen

Rapport om oppfølging av St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening*,
overlevert Språkrådet 15. mars 2012

© 2012 Språkrådet
Grafisk utforming: Kursiv Media AS

ISBN 978-82-997266-5-8 (PDF)

Forord

I juni 2008 la regjeringen fram St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* ("språkmeldingen"). Stortinget behandlet meldingen i april 2009. Meldingen var resultatet av en omfattende politisk og faglig prosess på 2000-tallet for å utvikle en strategisk, helhetlig språkpolitikk i Norge. Bakgrunnen var blant annet en bekymring over at engelsk så ut til å være på vei inn som bruksspråk på flere områder i det norske samfunnet, slik som forskning og høyere utdanning og deler av næringslivet, og at situasjonen gjorde det nødvendig å påpeke mer eksplisitt at norsk var og skulle være hovedspråket i Norge. Samtidig har det norske storsamfunnet og de nasjonale myndighetene tatt et tydeligere ansvar enn før for å ivareta de samiske språkene, språkene til de nasjonale minoritetene og norsk tegnspråk. Språkmeldingen er det grunnleggende uttrykket for gjeldende språkpolitikk i Norge og ligger blant annet til grunn for at Språkrådet har fått utvidet sitt mandat slik at det nå skal arbeide for å gjennomføre en mer helhetlig språkpolitikk innenfor større samfunnsområder enn før.

Professor Anders Johansen ved Universitetet i Bergen har utført en retorisk analyse av språkmeldingen, med utgangspunkt i det overordnede målet i meldingen, å "styrkja og utvikla norsk språk som eit rikt og funksjonelt bruksspråk og som uomstridt nasjonalspråk og hovudspråk i Noreg" (s. 14 i språkmeldingen), og med vekt på forholdet mellom språkpolitikken og universitetspolitikken. Resultater fra analysen ble presentert i form av et foredrag på Språkdagen i november 2011, og hele rapporten presenteres her i skriftlig form som nr. 2 i Språkrådets skriftserie.

Eksterne bidrag i Språkrådets skriftserie står for forfatterne regning.

Arnfinn Muruvik Vonen
direktør i Språkrådet

Innhold

Innledning	7
Ny språkpolitikk	10
«Mangfold».....	10
Kulturell identitet	11
«Helhet»	13
Makt og motivasjon	15
TILTAK	17
Arbeids- og næringsliv	19
Utfordringer og ansvar	20
Handlingsrom	23
Kultur og medier	25
Terminologi og fagspråk.....	28
Språkteknologi.....	31
Forskning og høyere utdanning	34
To nøkkelbegreper.....	35
Retningslinjer og strategier	38
Termlister	44
Språksenter	45
Strategi for internasjonalisering	46
Handlingsplaner for internasjonalisering	48
Språket i den overordnede strategi.....	50
Kvalitetsgevinst?.....	51
Nærmere om akademisk publisering	55
Tellekanter	56
Utydeligheter.....	57
Tre argumenter	58
Virkninger	63
«Tankekraft».....	65
Oversettelse	67
Kollegakontroll	67
Formidling.....	70
Tre situasjoner.....	71

Lærebøker.....	73
Fastpris og andre ordninger	74
Om å «ha en politikk».....	75
Sluttord	78
Appendiks 1: Tabell over vurdering av tiltak.....	81
Appendiks 2: Godkjente vitenskapelige tidsskrifter i enkelte akademiske fag.....	92

Innledning

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Språkrådet.¹ Mandatet har gått ut på å foreta en «kombinert kartlegging av hvordan de prioriterte tiltakene i språkmeldingen er fulgt opp, og en politisk-retorisk analyse av spenninger mellom norsk språkpolitikk» og andre viktige politikkområder, særlig universitetspolitikken, «basert på utvalgte viktige styringsdokumenter». Rapporten dreier seg derfor ikke om språkpolitikken virkelige utfordringer og resultater, men om gangen fra det ene til det andre, dvs. om de språklige forbindelsene mellom utfordringer og resultater (eller mangel på resultater). Hvilke handlingsveier er det som blir anvist i og med de retoriske grep som blir utviklet underveis?

Rapporten tar utgangspunkt i språkmeldingens framstilling av den aktuelle problemsituasjon, og konsentrerer seg om hvordan den blir håndtert gjennom utforming av retningslinjer og handlingsrettede planer. Oppgaven er ikke å overprøve virkelighetsbeskrivelsen i språkmeldingen, men å undersøke hvordan (eller hvorvidt) den *samsvarer med* formuleringen av politiske målsettinger og praktiske tiltak. På tilsvarende vis: Dette er ikke en selvstendig kartlegging av status for gjennomføring av de mange forskjellige tiltak i språkmeldingen. En slik oversikt foreligger allerede, i og med Språkrådets årlige *Språkstatus*-rapport. I spørsmål om hva som er gjort og ikke gjort, har det vært nyttig å kunne støtte seg til den. Oppgaven er ikke å utarbeide en alternativ tilstandsrapport, men å undersøke hvordan framdrift (eller mangel på framdrift) på de forskjellige områder kan sies å *bunne i* formuleringer av mål og midler i språkmeldingen og andre viktige språkpolitiske dokumenter.

Det er ikke til å unngå at rapporten på enkelte punkter enten supplerer eller problematiserer framstillingen av utfordringer og resultater i språkmeldingen og *Språkstatus*-rapportene. I kapitlet om forskning og høyere utdanning har det vært nødvendig å gå inn på en mer detaljert redegjørelse for hvordan språkpolitikken blir fulgt opp, og en mer inngående kritisk drøfting av etablerte ordninger og offisielle sannheter, enn det man vil finne i disse tekstene. Men først og fremst er det en *retorisk* analyse som blir framlagt her: en undersøkelse av begrepsbruk og argumentasjon, under hensyn til muligheter og begrensninger i en politisk situasjon, med henblikk på virkninger, både langsiktige, offensive (hvordan nå sine mål) og kortsiktige, defensive (hvordan unngå problemer).

Med St.meld. nr. 35 *Mål og mening* (2007–2008) tok regjeringen sikte på å peke ut et nytt perspektiv for norsk språkpolitikk. Det fornyende hovedgrep besto i å løfte fram landets språksituasjon i sin helhet, med ambisjon om å gjøre en forskjell gjennom langsiktig, samlet og bredt anlagt offentlig innsats. Mens statens ansvar på feltet før for det meste hadde vært begrenset til regulering av forholdet mellom norske målformer, ble det nå utvidet til å gjelde alle språk som for tiden

1 Under arbeidet med rapporten har Kristian Wedberg vært engasjert som assistent. Takk til ham for verdifull bistand med alt fra faktagrunnlag til metaforanalyse.

blir talt og skrevet i Norge – i alle anvendelser og på alle områder, og med hensyn til alt hva språk kan bety i et samfunn. Norsk språkpolitikk angår etter dette ikke bare varianter av norsk, men også de mange minoritets- og fremmedspråk som i en eller annen utstrekning brukes i Norge. Språklige former oppfattes nå ikke lenger bare som identitetspolitiske markører, men også som kognitive og kommunikative ressurser; det er ikke bare i skoleverk og offentlig administrasjon at de nå gjør krav på politisk oppmerksomhet, men også i arbeids- og næringsliv, forskning og teknologiutvikling.

St.meld. nr. 35 redegjorde for den norske språksituasjonen på slikt vis at den også omdefinerte feltet for språkpolitisk ansvar og initiativ. Den åpnet for muligheten av å ta et samlet grep om gamle og nye utfordringer i globaliseringens og digitaliseringens tidsalder; fra nå av kunne kulturpolitikken påta seg ansvar for den språklige dimensjonen ved alle andre politikkområder.

I innledningen til meldingen ble den nye politikken omtalt med ord som «helhetlig», «overordnet» og «strategisk». I hvilken grad er det dekning for det? *Som situasjonsbeskrivelse* er språkmeldingen utvilsomt helhetlig. Den er en grundig redegjørelse for tingenes tilstand på mange hold, med vekt på politisk utfordrende tendenser og problemer. For at en politikk skal kunne sies å være helhetlig, er det imidlertid også nødvendig at redegjørelsen for mål og betingelser er integrert med *anvisninger for handling*. Problemoppfatningen må vise til bote midler, målformuleringen må implisere en sammenhengende rekke av steg på veien fram. For å vurdere språkmeldingen med tanke på resultater må en kunne svare på spørsmål som dette: Er det i redegjørelsen for de aktuelle utfordringer også henvisninger til en realistisk handlingsplan? Har språkmeldingen samme helhetspreg både som situasjonsbeskrivelse og som tiltakspakke?

St.meld. nr. 35 oppstiller et nytt hovedproblem for språkpolitikken, og en ny hovedmålsetting. Meldingen begynner med å konstatere at det norske språket er i en presset situasjon. Globaliseringsprosesser av flere slag medfører at det i stadig flere situasjoner blir nødvendig å kommunisere på engelsk. Over tid vil dette kunne resultere i at det norske språkets status som samfunnsbærende språk blir svekket. Denne bekymringen innrammer hele meldingen: Det norske språket er, i en ikke altfor fjern framtid, kanskje ikke et «fullverdig, samfunnsberende» språk lenger, dvs. et språk med tilstrekkelig utvikling av spesialiserte ordforråd til at det kan være i levende bruk i alle deler av samfunnslivet. «Hovedmålet» for den nye språkpolitikken er derfor å «styrkja og utvikla norsk språk som eit rikt og funksjonelt bruksspråk og som uomstridt nasjonalspråk og hovudspråk i Noreg».²

Det er dette som stadig omtales som «det overordna målet» eller også som «det grunnleggjande gjennomgangstemaet» i meldingen. Det er imidlertid bare det første av fem. Det andre viktige målet er å styrke nynorsk språk og nynorsk skriftkultur, og sørge for at den offisielle likestillingspolitikken blir gjennomført i praksis. Det tredje målet er å verne det språklige mangfold i landet ved å ta vare på samisk språk og språkene til de nasjonale minoritetene, samt norsk tegnspråk, og alle de nye innvandrerspråkene. Det fjerde målet er å utvikle det skandinaviske

2 *Mål og mening*, s. 14.

språkfellesskapet, slik at nabolandene sammen kan møte noen av de språkpolitiske utfordringer de nå har til felles. Det femte målet er å bedre ferdighetene i fremmedspråk – ikke bare engelsk, men en lang rekke språk som til sammen vil sikre tilgang på en rikdom av kulturimpulser fra hele verden.

Men den *første og fremste* av målsettingene i den nye språkpolitikken er altså forsvaret av det norske språket, samlet og i begge målformer, overfor presset utenfra, i praksis fra engelsk. Det er da også denne siden av saken det skal dreie seg om her, og bare den. Det vil føre for langt å behandle den nye språkpolitikken som helhet og med vekt på alle viktige forhold. Denne rapporten konsentrerer seg om det «overordnede» og det «grunnleggende» og lar alt annet ligge. Den prøver å finne ut hva som blir gjort, og hva man legger opp til å gjøre, for å møte denne trusselen mot det norske språket. Om trusselen virkelig er så alvorlig som det framgår av språkmeldingen, ligger utenfor hva den kan gi en kompetent vurdering av. Derfor nøyer den seg med å ta utgangspunkt i problemet slik det framgår av meldingen, og samler seg om å spørre hvordan problemet blir håndtert. Spørsmålet er ikke om det norske språket er truet – det får man her gå ut fra at det er – men om språkmeldingen foreslår tiltak som er tilpasset en så alvorlig situasjon.

Ny språkpolitikk

«Mangfold»

Dagens språkpolitikk prioriterer altså forsvaret av det norske språket. Verdiene denne prioriteringen hviler på, blir imidlertid ikke framstilt som *nasjonale*. I en moderne multikulturell virkelighet er det ikke lenger uproblematisk å hevde eksklusivt nasjonale kulturtrekk og identitetstegn som uttrykk for samfunnets grunnverdier. Selv om nasjonal identifikasjon kan være et hovedpremiss for argumentasjonen i mange politiske saker, er det bred enighet om å ta avstand fra alt som kan kalles nasjonalisme. Språkmeldingen diskuterer om norsk bør omtales som «nasjonalspråk» eller som «hovedspråk», og faller ned på det siste³: Norsk er det faktisk foretrukne og suverent mest brukte språket i Norge, men ikke av den grunn noe slags vesensuttrykk for «det norske». På lignende vis blir det i meldingen advart mot sammenstillinger av typen «norsk språk og kultur», der språket framstår som et hovedelement i en kultur av ren og særpreget nasjonal karakter.⁴ Hvis det nå er om å gjøre å forsvare dette språket mot utenlandsk press, er det ikke fordi det er eneste mulighet etniske nordmenn har til å være seg selv, men fordi det språklige mangfoldet i verden blir fattigere uten.

Når regjeringen altså presenterer en ny hovedutfordring for språkpolitikken, og en ny hovedmålsetting, er det også med en ny *hovedbegrunnelse*, og nytt grunnleggende *verdisyn*. Språkmeldingen er nøye med å presisere dette:

Det må strekast under at ein ny norsk språkpolitikk ikkje skal ha som formål å styrkja norsk som nasjonalspråk først og fremst av nasjonale grunnar, og at det heller ikkje er tale om ei einssidig styrking av norsk språk. Norsk språkstyrking er like mykje eit kulturelt ansvar vi har i det internasjonale mangfaldsamfunnet, og er elles ledd i ein større språkpolitisk heilskap som også må gje større plass for å vareta både all slags minoritetsspråklege interesser og å fremja betre framandspråkleg kompetanse.⁵

Når regjeringens språkpolitikk kan sies å være ny, er det altså også på denne måten, at den distanserer seg fra begrunnelser som har motivert det språkpolitiske engasjement i tidligere tider. Grunnlaget for språkpolitikken er verken nasjonalt eller sosialt lenger, men *liberalt*. Det er ikke hensynet til «norskdom» og «folkelighet» som motiverer denne politikken, og heller ikke hensynet til en høyere «dannelse», men hensynet til de mange forskjellige identiteter og livsformer og til rikdommen i den samlede variasjon. Mens de språkpolitiske linjer tidligere har vært forankret i nasjonale og klassemessige posisjoner, hver med sin tydelige motstander, har den nye linjen feste i et politisk-administrativt overstandpunkt, uten egentlig motstander. «*Mangfold*» er nøkkelordet i den rådende

3 Samme sted, s. 37.

4 Samme sted, s. 33–34.

5 Samme sted, s. 37.

ideologiske konsensus, og det betyr ikke strid for eller mot noe eller noen bestemt, men toleranse, dialog og inkludering. Å gjøre mangfoldstanken til ledestjerne for språkpolitikk er å søke bredest mulig aksept ved å appellere til verdier som er minst mulig kontroversielle.

Ved hjelp av denne tanken er det også mulig å håndtere de mange forskjellige hensyn som inngår i en «helhetlig strategi» og et «overordnet ansvar», uten å måtte stille dem i motsetning til hverandre. Når forsvaret av det norske språket blir gjort til selve «hovedmålet» for språkpolitikken, er det for eksempel med samme type begrunnelse som de andre viktige målsettingene. Å ta vare på landets «hovedspråk» er å bidra til *hele verdens* språkmangfold, på samme måte som vern av minoritetsspråk, eller styrking av fremmedspråkskompetanse, er bidrag til mangfoldet i *det enkelte land*. Det nye hovedmålet for språkpolitikken har altså ingenting med nasjonalisme å gjøre. Forsvar av norsk språk er

eit kulturelt ansvar vi har også overfor det internasjonale samfunnet, eit bidrag til å halde oppe det språklege og kulturelle mangfaldet i verdssamfunnet. Eit målmedvite arbeid for å styrkja norsk språk er dermed ikkje nasjonal arroganse og sjølhevdning, men eit internasjonalt ansvar.⁶

Kulturell identitet

Dette er avgjort en styrke ved den nye språkpolitikken; slik kommer den på høyde med utfordringene i sin tid. Men dette er også en tydelig svakhet. En politikk som virkelig tar mål av seg til å påvirke befolkningens språkvaner, er avhengig av aktiv tilslutning i brede kretser. Den må arte seg som meningsfull for det store flertall, den må kunne finne støtte i engasjement fra toneangivende kretser. Hva den fremmer, må kunne vekke begeistring; hvis den motarbeider noe, må det kunne gi gjenklang i alminnelig forargelse. Uten folkelig oppslutning vil all anstrengelse fra politisk-administrativt og fagkyndig hold være forgjeves. Men dette forutsetter at mange kan føle at det er noe verdifullt som står på spill. Når et språk blir viktig på denne måten, er det som regel fordi folk kjenner det som *sitt eget* – i den grad at det som står på spill, er *dem selv*. Bred og aktiv oppslutning om en bestemt språkutvikling – og mot en annen – kan i grunnen vanskelig tenkes uten at forholdet mellom et «vi» og et «dem» blir brakt på bane.

De store suksessene i historien om norsk språkpolitikk synes å bunne i dette, at de har appellert til et sosialt og kulturelt tydelig situert «vi». Målstriden hentet sin energi fra motsetningen mellom eget og fremmed i nasjonal forstand, mellom høyt og lavt på samfunnsstigen, mellom sentrum og periferi: I striden om språket sto det om interesser og verdier av største betydning for hver enkelt. Og det store feilslag i språkpolitikken historie, nemlig samnorskprosjektet, manglet nettopp denne typen forankring i markante sosio-kulturelle posisjoner. Samnorsken ble ikke båret fram av noen bevegelse, men ble forsøkt administrert fram ovenfra. Det var mye fornuft i den, men ingen følelsesmessig appell som kunne minne om

6 Samme sted, s. 16.

nynorskens eller riksmålets. Den kom ikke fra noe bestemt sted i samfunnet, men fra et abstrakt styringssynspunkt utenfor og over samfunnet. Samnorsken ga ikke mye mening til noe identitetsdannende prosjekt, og kunne uten vansker avvises som statlig formynderi.

Uten bred, folkelig oppslutning vil heller ikke den nye språkpolitikken kunne lykkes. Men oppslutning beror på forankring. Spørsmålet er om det i dagens Norge finnes noen slags posisjoner, interesser og verdier som en ny runde språkpolitisk bevisstgjøring kan knytte an til.

De fleste kan se verdien av språklig mangfold; mange kan være villig til å stå opp for den som for andre liberale verdier, for eksempel yttringsfriheten. Men den tilsvarer ikke noen bestemt situasjon; den tilsvarer alles, under ett. Mangfold er en formell bestemmelse, uten rot i konkret livsform eller identitet; mening gir den først og fremst for en utenforstående betrakter: Forsvar av kulturelt og språklig mangfold er i utgangspunktet UNESCO-politikk.⁷ Som verdi er mangfoldet umis- telig, selvfølgelig, og moderne kulturpolitikk kommer ikke utenom den, men det spørs om den bærer så mye mening og følelse at den kan motivere nytt engasje- ment i språkspørsmål i vide kretser.

Språkmeldingen er tydeligvis oppmerksom på dette problemet. Den spør om det i Norge i dag finnes et «tilstrekkeleg sterkt medvit om verdien av norsk språk» til at vi som samfunn kan klare å stå imot «presset utanfrå». Den alvorligste trus- selen er ikke dette presset selv, men svikt i evnen til «å mobilisera nødvendig kraft og styrke innanfrå til å halda oppe den fulle tiltrua til vårt eige språk».⁸ Alvoret i problemstillingen slår inn i meldingen gjennom ordvalg og argumenter som vitner om *vakling* i oppfatningen av de nasjonale verdiene. For eksempel bryter den med sine egne anbefalinger når den omtaler norsk som «nasjonalspråk», eller kopler sammen «norsk språk og kultur» – og det gjør den ofte. Fra tid til annen kommer det for dagen rester av en ideologi som ellers blir henvist til en «tilba- kelagt» nasjonsbyggende periode. Målet for «ei ny språkpolitisk mobilisering» er framfor alt «større medvit om verdien av norsk språk», heter det her: Den må bygge opp innsikt i det norske språkets funksjon som «kanskje det aller fremste uttrykket for nasjonal og kulturell fellesskap». Noen ganger viser det seg også at forestillingen om kulturelt mangfold ikke er uforenlig med egentlig nasjonalis- tiske forestillinger, og ikke uten videre et selvstendig alternativ:

Dersom vi også i Noreg og Norden skal bidra med vårt i den globale felles- skapen, då må vi vita å ta vare på vårt eige særpreg, våre eigne føresetnader og ikkje minst vår eigen kultur. Ikkje noko er meir norsk kultur enn norsk språk.⁹

Slik er språkmeldingen ofte vakkende i spørsmålet om forholdet mellom språk og nasjonalkultur. Denne vaklingen vitner om et *dilemma* som her ikke kan få

7 Samme sted, s. 89.

8 Samme sted, s. 92 og 93.

9 Samme sted, s. 92.

uttrykkelig form: Språkpolitikken forutsetter et bredt engasjement som den ikke ser mange andre kilder til enn en ideologi den også er nødt til å ta avstand fra.

Hvordan kan hovedlinjen i den nye språkpolitikken beskrives i dag, hvordan kan den begrunnes? Det nasjonale synspunkt er blitt ubrukelig i all åpen argumentasjon. Det sosiale synspunkt er svekket, men av andre grunner. Engelsk er nok elitesens språk, omtrent som latin var det en gang i tiden, og senere fransk og tysk – men ikke bare det: Engelsk er også kulturindustriens språk – det er populærmusikkens, spillefilmens, såpeoperaens språk – og for så vidt utpreget *folkelig*. Det er klart at engelsk i mange sammenhenger er prestisjespråk med karriereverdi – ukritisk overforbruk av engelske uttrykk er et tydelig uttrykk for dét, både i akademia og i næringslivskretser – men det er like klart at engelsk også forbindes med en utpreget uformell og hverdagslig stil: Nettopp det ungdommelige, kjappe og slangpregede språk blir til gjennom omfattende import av ord og vendinger fra engelsk. I mange tilfeller er engelsk også verdiuttrykk for subkulturer i opposisjon til den etablerte samfunnsorden.¹⁰

I kultursosiologisk lys er bruken av engelsk altså tvetydig. Når den griper om seg i det norske samfunnet, er det samtidig ovenfra og nedenfra. Som hovedspråk for kommersiell folkekultur blir ikke engelsk oppfattet som egentlig *fremmed*. Mange kjenner mindre avstand til nyord av engelsk opphav (å «gøtse», «booste», «fake», «joine», «mingle», «spotte» osv.) enn til godkjente «fremmedord», som forvaltes av kultureliten. Blandingsspråket i mange fjernsynsreklamer vitner som denne doble betydningen. Det engelske innslag står for ideen om høyt og lavt: om kompetanse, suksess mv. – og spontanitet, uhøytidelighet. Men dette betyr at det ikke går an å innta et rent folkelig standpunkt i forsvaret av det norske språket: Engelsk er språket til de internasjonaliserte elitene, men ikke av den grunnfinkultur, og heller ikke riktig fremmed.

Dette er altså et hovedspørsmål i utformingen av en ambisiøs språkpolitikk for vår tid: Kan holdninger til språk fremdeles begrunnes i forståelser og verdier som både er sosialt forankret, kulturelt tilgjengelige og politisk forsvarlige? Hvis energiene nå er blokkert både i den nasjonale og den sosiale dimensjon – og hvis den liberale dimensjon («mangfold») er for abstrakt til å erstatte dem – hvordan kan da språkpolitikken få gjennomslag?

«Helhet»

Den nye språkpolitikken framstår som helhetlig. Den angår ikke et avgrenset område i samfunnet, men en side ved alle samfunnsområder. At den er en del av kulturpolitikken, underlagt Kulturdepartementet, betyr ikke at den er reservert for en egen kultursektor. Språkpolitikk er et «tverrgående» eller et «sektorovergripande» politikkområde med kulturpolitisk forankring.¹¹ Skal målsettingene i språkpolitikken får gjennomslag, er det nødvendig å ta hensyn til dem «ved utfor-

10 Samme sted, s. 93.

11 Samme sted, s. 24 og s. 13.

ming og gjennomføring av all offentlig politikk». Selv om Kulturdepartementet har det «overordna ansvar», med en særlig «koordinerings- og pådriverfunksjon», må alle de andre departementene også ta et språkpolitisk ansvar innenfor sine sektorer, «på liknande vis som dei har eit miljøansvar og eit ansvar for likestilling mellom kjønna». ¹²

Riktignok er det ikke gitt at sektoransvaret til fagdepartementene bestandig sammenfaller med det felles språkpolitiske ansvar; faktisk kan de ulike hensyn tenkes å komme i konflikt. At språkpolitiske hensyn alltid er relevante, «betyr ikkje at [dei] alltid kan få fullt gjennomslag. Dei må ofte avvegast mot sektorspesifikke mål». ¹³ Språkpolitikken har altså ikke forkjørsrett. Sentrale formuleringer er derfor forsynt med forbehold som svekker ambisjonen om et helhetlig grep. Prinsippet om at språkpolitiske hensyn skal inngå «i all offentlig politikk», mister mye av sin retningsgivende funksjon når det også heter at slike hensyn «i større grad enn i dag» må inngå i all politikktutforming «der dette er relevant». ¹⁴

Alt tyder på at det først og fremst er som *tradisjonell sektorpolitikk* at språkpolitikken har fått gjennomslag. I den utstrekning den er blitt presisert til konkrete tiltak og videre realisert gjennom handling, er det nesten utelukkende innenfor Kulturdepartementets egen sektor. Språkrådet er omdannet til «operativt faglig-administrativt organ» for departementets politikk på området; flere av tiltakene som er blitt gjennomført, har gått ut på å styrke Språkrådet med stillinger og fullmakter. Som viktige resultater må ellers framheves de nye prosedyrer for systematisk rapportering og oppfølging av tiltak, og flere til dels omfattende forsknings-, utrednings- og dokumentasjonsprosjekter, noen i Språkrådets regi, andre i samarbeid med Språkrådet. Til sammen innebærer disse satsingene et betydningsfullt tilskudd til kunnskapsgrunnlaget for dyrking og styrking av språk i tråd med intensjonene i språkmeldingen. Men de tilhører Kultur- og til dels også Kunnskapsdepartementets tradisjonelle arbeidsområder, og de tilsvarer ingen sammenlignbar satsing i andre sektorer.

Som det framgår nedenfor, av min gjennomgang av særskilte politikk-områder, viser det seg gjennomgående at de «sektorovergripende» språkpolitiske hensyn stadig kommer i *konflikt* med hensyn til diverse «sektorspesifikke» interesser, og derfor stadig må *vike*.

I arbeids- og næringslivet er det, som rimelig kan være, hensynet til lønnsomheten som går foran: Når Kulturdepartementet ikke ser seg i stand til å fremme tiltak som begrenser eller forplikter de økonomiske vurderinger, er det tydeligvis ut fra en forutsetning om at politiske initiativer ikke mer enn strengt nødvendig må tillates å forstyrre fri konkurranse og privat initiativ. På området forskning og høyere utdanning er det hensynet til kunnskapsutviklingen som går foran: Når departementet ikke ser seg i stand til å gjøre noe for å korrigere betingelsene for språkbruk på dette området, er det ut fra en forutsetning om at politiske inngrep ikke er gyldige overfor ordninger som er til for å sikre faglige

12 Samme sted, s. 24 og 25.

13 Samme sted, s. 27

14 Samme sted, s. 25 (mine uth.).

framskritt. Det er nettopp for så vidt som språkpolitikken er «tverrgående» at den risikerer å bli oppfattet som en tyngende tilleggsforpliktelse for virksomheter som ellers har mer enn nok med å løse sine primær oppgaver på annet hold. Hvis språkpolitiske hensyn kan tenkes å være til hinder for jakten på fortjeneste, eller for kunnskapsutviklingen, eller andre viktige hensyn, eller hvis de på en eller annen måte representerer en ekstra omkostning eller en ulempe, da peker de ut over området «der dette er relevant», og da må de som regel vike. Så lenge det ikke er akseptabelt at hensynet til språket går på bekostning av andre hensyn, for eksempel ved at en eller annen virksomhet dermed blir dyrere eller mer tungvint og omstendelig, vil avveiningen som regel falle ut i språkpolitikkenes disfavør.

Makt og motivasjon

Å gjennomføre en språkpolitikk som i et eller annet omfang strir mot andre tunge interesser, vil måtte innebære favorisering ved hjelp av særskilte støtteordninger, eller press og tvang ved hjelp av lov og regelverk, dvs. det vil måtte innebære bruk av noen maktmidler. I språkmeldingen heter det at endringer i språkbruk alltid er forbundet med makt i en eller annen forstand. «Ei fri språkutvikling i tydinga upåverka av økonomisk, politisk eller ideologisk makt er utenkjeleg.»¹⁵ Allikevel er det i samme melding liten vilje til politisk maktbruk, selv om den altså må forstås som motmakt i mange tilfeller.

Språkmeldingen henviser gjerne til *miljøpolitikken* og *likestillingspolitikken*, med ambisjon om å være *helhetlig* og *sektorovergripende* på samme måte som dem. Men miljøpolitikken griper inn i det privatøkonomiske området med tvangsmidler av forskjellige slag, både med forbud og påbud og avgifter, og ødelegger for lønnsom, men miljøskadelig virksomhet, og medfører ekstra omkostninger og begrensninger både for bedrifter og enkeltpersoner. Den har lyktes et stykke på vei, men ikke uten å aktivere interessemotsetninger, og skape strid, nettopp i samme grad som den har iverksatt til dels hardhendte «sektorovergrep». Slik er det også likestillingspolitikken har vunnet fram. Den har introdusert nye allmenne hensyn som på mange enkeltområder måtte oppfattes som bryssomme, og likevel sørget for å gi dem forrang. For eksempel er kvoteringsordninger satt inn for å øke rekrutteringen av kvinner til politiske verv, forskerstillinger, styreposisjoner mv., til tross for at dette på kort sikt ville måtte gå på bekostning av kompetansehensyn i en eller annen grad. Nettopp som helhetlig politikk er både likestillings- og miljøpolitikken fullt på det rene med at den iblant *går ut over noe*, at den har sine omkostninger. Det er kravet om *forrang* i slike tilfeller som *gjør den helhetlig*.

Framdrift på disse politikkområdene beror ikke på bruk av tvangsmidler i og for seg. Når det har vært mulig å drive igjennom et krav om forrang, er det fordi de ansvarlige har kunnet gjøre regning med sympati og forståelse i vide kretser. Både likestillings- og miljøsakene er blitt drevet fram nedenfra av frivillige organisasjoner, langt på vei utenfor de formelle beslutningskanalene. Mange mennesker er blitt overbevist gjennom kontakt med disse organisasjonene,

15 Samme sted, s. 65.

mange har fått sine holdninger preget. Det som står på spill i sentrale likestillings- eller miljøspørsmål, er for mange mennesker også grunnleggende verdier i eget liv. Selv om sakene nå på flere vis er blitt absorbert av det etablerte politikk- og forvaltningsapparatet, bærer de fremdeles merke av dette opphavet i opposisjonsbevegelser på grunnplanet. Ethvert kontroversielt framstøt på disse feltene kan forventes å utløse engasjement fra aktivistmiljøer og skriveføre intellektuelle, og velvillig bifall fra brede sympatisørkretser. En avgjørende forutsetning for politisk handlekraft er i disse tilfellene nettopp denne beholdningen av *legitimitet* som er blitt opparbeidet gjennom lang tids ideologisk grunnarbeid.

Slik sett er *noen* betingelser til stede for at miljø- eller likestillingspolitikken skal kunne utvikles på helhetlig vis – men slett ikke alle. De viktigste beslutningene i miljøpolitikken fattes tross alt ikke i Miljøverndepartementet, men i Finansdepartement, Samferdselsdepartementet og Olje- og energi-departementet, som jo i utgangspunktet har ansvar for ganske andre forhold, og andre hensyn og interesser å ivareta. I hvilken grad Miljøverndepartementets politikk kan få gjennomslag som hele regjeringens politikk, avhenger av dens gjennomslag i offentlig meningsdannelse, dvs. det avhenger også av miljøaktivistenes innsats i og utenfor partiorganisasjonene.

Kort sagt: En politikk som *påføres ovenfra*, forblir en snever sektorpolitikk, uansett hvor godt den måtte være begrunnet i allmenne hensyn; egentlig sektorer-gripende blir den først når den kan finne sammen med påtrykk *utenfra* og *nedenfra*. Det er derfor spørsmålet om motivasjon blir så avgjørende viktig for et politikkområde av dette slaget: Offentlig påtrykk forutsetter begrunnelser som – i mer enn én forstand – kan *bevege*.

Nynorskprosjektet er utvilsomt den mest imponerende innsats i norsk språk-politikks historie. Når det har lyktes som det har gjort, skyldes det blant annet et samspill mellom folkelig mobilisering og statlige inngrep som minner om miljøbevegelsen og kvinnebevegelsen. Det språklige alternativ ble drevet fram nedenfra, som del av en bredere motkultur, gjennom frivillig innsats i verdikamp og praktisk organisasjonsbygging. Bevegelsen erobret skanser i form av lover og forskrifter gjennom vedtak i de sentrale statsorganer – og kunne så i neste omgang påberope seg disse rettighetene i arbeidet med den videre framrykking. Nynorskprosjektet har krevd forrang, selv når det fra en eller annen synsvinkel kunne sies å være brysomt og upraktisk eller dyrt, og dette kravet er blitt mulig-gjort gjennom gjensidig forsterkende oppbygging av ideologisk og juridisk legiti-mitet: nedenfra – og ovenfra.

«TILTAK»

I språkmeldingen leder framstillingen av det enkelte saksområde fram til en liste over «prioriterte tiltak». Til sammen er det 109 forskjellige tiltak som regjeringen på denne måten har forpliktet seg til å følge opp og sette ut i livet. Med støtte i Språkrådets årlige tilstandsrapport kan en ta for seg denne listen punkt for punkt og se om språkpolitikken blir iverksatt slik som meldingen lovet.

En enkel opptelling av *hvor mange* tiltak som til nå er blitt realisert, kan imidlertid ikke gi noe presist inntrykk av framdrift og handlekraft i språkpolitikken, for slik blir det ikke skilt mellom store og små eller mellom kort- og langsiktige tiltak. Språkmeldingen er jo også et ambisiøst initiativ. Å sette den ut i livet må bety å gå skrittvis fram. Å vurdere den nå, etter bare fire år, er slik sett altfor tidlig. En opptelling med hensyn til gjennomføringsandel vil i seg selv ikke tyde på stort annet enn at vi fremdeles er i en tidlig fase av noen temmelig omfattende prosesser. Når det her likevel blir foretatt et slikt overslag, er det som en aller første tilnærming til saken i form av noen helt omtrentlige indikasjoner.

Mer interessant kan det imidlertid være å få en oversikt over *hva slags* tiltak som til nå er blitt gjennomført eller ikke, for da vil opptellingen også kunne gi holdepunkter for vurdering av gjennomførbarhet. Ved å skjelne mellom målsettinger som det har vist seg mulig å arbeide videre med i retning realisering, og målsettinger som ser ut til å være mer u håndterlige i så måte, vil man i neste omgang kunne foreta en retorisk orientert analyse av *realiserbarheten* i den nye språkpolitikken, slik den er formulert i stortingsmeldingen.

En samlet oversikt over status for «prioriterte tiltak» ser, etter vår gjennomgang, slik ut:

Tiltak

Gjennomført	31	} 37
Påbegynt	6	
Ikke gjennomført	38	

Ikke-tiltak

Videreførte tiltak	5	} 34
Hensiktserklæringer	29	

Totalt 109

Denne gjennomgangen tyder altså på at om lag 1/3 av de tilrådte tiltakene kan sies å være realisert i dag, dvs. de er allerede *gjennomført*, eller i det minste *påbegynt* og igangsatt. Om lag 1/3 gjenstår som *ikke gjennomført*. Et mindre tall viser til ordninger som skal *videreføres*, eventuelt styrkes, dvs. de er ganske riktig realisert, men for lengst, og helt uavhengig av den nye språkpolitikken. Disse må for det meste regnes som *ikke-tiltak*. Under denne overskriften regner vi også uttrykk for *gode hensikter* dersom de er så rundt formulert at det ikke vil være

mulig å si om de er realisert eller ikke. Om lag 1/3 av prioriteringene må sies å være av dette siste slaget.¹⁶

Slik framgår et første inntrykk av den nye språkpolitikken:¹⁷ Mye er gjort allerede, mye gjenstår å gjøre. At den avgjort største grupperingen tiltak hører inn under rubrikken «ikke gjennomført», bør ikke overraske, for oppgavene som blir utpekt i språkmeldingen, er store og krevende og kan ikke løses med ett slag.

Men mer interessant er det store antallet «ikke-tiltak».

At departementet forplikter seg til å videreføre pressestøtten og momsfritaket for aviser (T41)¹⁸, er i denne sammenheng både vel og bra, for disse ordningene bidrar til å styrke betingelsene for bruk av norsk språk i en vital offentlighet. Men det er nå mer enn 40 år siden de ble innført – ikke for å styrke norsk språk, vel å merke, men for å sikre politisk meningsmangfold gjennom «en differensiert presse». Det er all grunn til å omtale pressestøtten i en melding som denne, men det gir et forvirrende inntrykk når den her blir omtalt som et «prioritert tiltak» i en ny språkpolitisk offensiv. Det samme må sies om forpliktelsen til å støtte særskilte nynorskinstitusjoner med årlige tilskudd over statsbudsjettet (T75) eller til å fremme norsk språk i utlandet ved å ta ansvar for rammevilkårene for litteraturoversettelse og for ordningen med sendelektorer ved utenlandske universiteter (T51) – for dette er innarbeidede ordninger som, uten vesentlige endringer i form eller format, fortsatt vil bestå. De hører hjemme i en situasjonsbeskrivelse, men opptrer i en handlingsplan. De er viktige nok, men ikke nye. Språkmeldingen nøyer seg med å opplyse om at de ikke vil bli avvirket. Når deler av *utgangspunktet* for den nye politikken på denne måten inngår i oversikten over hva den skal *utrette*, kan det gi inntrykk av at den er mer handlings- og endringsorientert enn den egentlig er.

Den vanligste typen ikke-tiltak er imidlertid av et annet slag. Om lag ¼ av de prioriterte tiltakene er, ved nærmere ettersyn, erklæringer av *hensikt og vilje*. Departementet uttrykker gjerne tilslutning til noen verdier (mangfold, kvalitet, likestilling), eller det peker mot et felt der det akter å foreta seg noe («styrke», «fremme», «utvikle», «ivareta») – men helt uforpliktende, dvs. uten å komme inn på noe bestemt som kan gjøres, og som siden vil kunne bedømmes som gjort eller ugjort. Hva departementet lover å foreta seg, framgår da gjerne av formuleringer som er så åpne («legge opp til», «legge til rette for», «legge vekt på») at de verken er retningsgivende eller forpliktende i nevneverdig grad. Når det heter at departementet «i samråd med partane» vil «utvikle eit språkpolitisk samfunnsansvar

16 Det er ikke uproblematisk å gruppere tiltakene på denne måten. Omfattende tiltak som er påbegynt, men bare så vidt (for eksempel med bare to–tre deltakere, eller med ett helt lokalt prosjekt), regnes som «ikke gjennomført». På den andre siden: Tiltak som blir videreført, men samtidig styrket og utvidet, regnes som «gjennomført».

17 Hvis man konsentrerer seg om språkmeldingens overordnede mål, og bare registrerer tiltak som direkte eller indirekte kan sies å styrke stillingen til det norske språket overfor engelsk (T 1–52), framkommer et bilde som ikke avviker mye fra dette, selv om gjennomføringsandelen nå er noe mindre: Av disse tiltakene må 16 regnes som «gjennomført/påbegynt», 19 som «ikke gjennomført» og 18 som «ikke-tiltak».

18 (T 41) = tiltak nr. 41. I det følgende viser slike forkortelser til en oversikt over status for «prioriterte tiltak» – se appendiks I.

i arbeids- og næringslivet» (T29)¹⁹, eller at departementet «vil vurdere korleis ein kan vareta språklege omsyn innanfor medieeverda» (T45)²⁰, dreier det seg om ikke-tiltak av denne typen.

All politikk kan ikke ha form av håndfaste inngrep. Det må være mulig å ta fatt med noen allmenne perspektiver og premisser uten straks å kunne utlede alle konsekvenser i form av bevilgninger og reguleringer. I en politisk tekst som legger opp til det store grep, er det nødvendigvis rom for videre utredning på en rekke delområder. At det i noen tilfeller kan synes å være langt fram til iverksettelse av praktisk politikk, er derfor ikke problematisk i og for seg. Når det i språkmeldingen heter at regjeringen vil «setja i gang eit arbeid med sikte på å utvikla ein handlingsplan for samisk språk» (T87)²¹, dreier det seg om et tiltak i egentlig forstand, selv om løpet fram til realisering tydeligvis går gjennom flere etapper (sette i gang et arbeid, sikte mot å utvikle en plan, omsette planen i handling). Slik er det imidlertid ikke når departement forsikrer at det «vil vurdere korleis digitalisering og ulike former for digital formidling kan bidra til å styrkja sansen for god litteratur og kvalitetane og verdiane i norsk språk og dei to norske skriftkulturane» (T50) – eller at det vil «stimulera aktørar på heile kulturområdet til å delta aktivt i nordisk samarbeid» (T102).²² I disse siste tilfellene er det ingen anvisninger for et videre arbeid med politikktutforming. Erklæringen av hensikt og vilje synes snarere å ha verdi i seg selv. I så fall er det vanskelig å ta den som annet enn en forsikring om at myndighetene tenker på alt, kjenner sitt ansvar, og vil det beste for alle. Formuleringer av dette slaget er det mange av i St.meld. nr. 35. De kan sikkert leses på flere måter. Utålmodige språkfolk kan etterlyse oppfølging med mer forpliktende ord. Men velvillig forstått er viljeserklæringen kanskje en invitasjon til videre samtaler. Med henvisning til den vil en kunne sikre legitimitet for mer målrettede initiativer på et senere tidspunkt eller fra annet hold. Like sannsynlig er det imidlertid at den virker avvæpnende. I så fall er den et inflatert uttrykk for handlekraft som først og fremst egner seg til å berolige.

Arbeids- og næringsliv

Arbeids- og næringslivet består av en mengde forskjellige arenaer for språkbruk som samlet representerer betydelige drivkrefter i den generelle språkutvikling. De dominerende tendenser til internasjonalisering av økonomisk virksomhet medfører en stadig mer utstrakt bruk av engelsk, både som konsernspråk og som teknisk fagspråk. Utviklingen kan synes uomgjengelig nødvendig av en rekke praktiske grunner, men er ikke dermed uproblematisk. Utenlandske eiere, kunder og leverandører kan ha bruk for regnskaper, kontrakter og tekniske data på engelsk; ansatte og forbrukere i Norge har bruk for produktinformasjon og arbeidsavtaler på forståelig norsk. Man kan få inntrykk av at det dermed oppstår

19 *Mål og mening*, s. 128.

20 Samme sted, s. 155.

21 Samme sted, s. 239.

22 Samme sted, s. 155 og 249.

en konflikt mellom hensynet til lønnsomhet og teknisk effektivitet på den ene siden og hensynet til helse, miljø og sikkerhet på den andre, men saken er mer kompleks enn som så. Språket har ikke bare kommunikative, men også kognitive funksjoner; det er et middel til å utvikle kunnskap av alle slag, ikke bare til å meddele ferdige resultater. God språkbeherskelse er slik sett en betingelse både for grundig og reflektert forståelse og for kreativ tenkning og problemløsning. Om arbeidsspråket er et fremmedspråk, har det ifølge språkmeldingen en rekke «uheldige konsekvenser», ikke bare for trivsel og sikkerhet på arbeidsplassene, men også for produktkvalitet, produktivitet og innovasjonsevne. Slik sett er det ikke nødvendigvis noen motsetning mellom velferdspolitiske og økonomiske hensyn. Etter alt å dømme «vil bedriftene få meir ut av arbeidskrafta si dersom arbeidstakarane så langt råd er, får høve til å bruka morsmålet».²³

Slike betraktninger er imidlertid ikke innlysende. Så lenge de heller ikke er direkte vitenskapelig belagt, vil de i praksis ofte måtte vike for lønnsomhetsbetraktninger av annet slag. Når bruk av engelsk først er blitt uomgjengelig i mange situasjoner, kan det virke både forenklande og besparende å satse på dette som eneste offisielle arbeidsspråk. Derfor er det i næringslivet, ved siden av forskning og høyere utdanning, at norsk er «mest utsatt for press».²⁴ I de aller fleste tilfeller er språket for det daglige arbeid fremdeles norsk, både på verkstedplan og i styrerommene, men engelsk er i slik framgang at det på noe sikt vil måtte berøre spørsmålet om norsk som «fullverdig, samfunnsberande» språk. Både i stortingsmeldingen og i Stortingets komitéinnstilling blir det understreket at næringslivet «utan tvil» er et av de samfunnsområder der norsk er «særleg utsett», og at det derfor «må setjast høgt på lista over prioriterte domene i språkpolitikken i åra som kjem».²⁵

Utfordringer og ansvar

Det er altså mye som står på spill. Departementet har fremmet sju prioriterte tiltak for å møte disse utfordringene. Ett av tiltakene er et løfte om å vurdere behovet for en lov eller et regelverk som kan sikre forbrukernes og arbeidstakernes språklige rettigheter, og for så vidt et tiltak i egentlig forstand, men de øvrige seks er mindre forpliktende utsagn om behov for utredning og forskning, rådgivning og samarbeid.

Om arbeidet med *lovregulering* (T33) heter det i språkmeldingen at «departementet vil vurdere lov eller anna regelverk for å sikra norskspråkleg produktinformasjon, helse-, miljø- og tryggleiksdokumentasjon og avtaledokumentasjon, og for å sikra at språkbarrierar ikkje skal svekkja grunnlaget for medråderett og demokrati i arbeidslivet».²⁶ I og med enkelte paragrafer i regnskaps-, aksje- og arbeidsmiljølovgivningen kan noen av disse hensynene sies å være ivaretatt alle-

23 Samme sted, s. 125 og 127.

24 Samme sted, s. 124.

25 Samme sted, s. 128. Jf. Innst. S. nr. 184 (2008–2009), pkt. 1.5.4.1.

26 Samme sted, s. 129.

rede.²⁷ Departementet har imidlertid ikke lagt fram noen vurdering av behovet for å supplere disse bestemmelsene eller erstatte dem med nytt lovverk. Ifølge *Språkstatus 2010* er dette ene rimelig konkrete tiltaket ennå ikke iverksatt.²⁸

Om arbeidet med *forskning og utredning* (T30–33) heter det i språkmeldingen at man vil «vurdere å få gjennomført forskningsaktiviteter som kan kasta lys over tilhøvet mellom språk og produktivitet» (T31), videre at man vil «ta initiativ til ei utgreiing eller eit forskningsprosjekt» om teknologibasert språkbruk «som innfallspørt for engelskspråkleg påverknad» (T32), og endelig til sist at man vil «ta initiativ til ei kartlegging» av krav til språkkunnskaper i arbeidslivet og vurdere om disse er tilpasset hensynet til arbeidstakernes rettigheter (T34).²⁹ Ifølge *Språkstatus 2010* er det imidlertid ikke blitt foretatt noen slike «vurderinger» eller «initiativer». De i og for seg godt begrunnede kunnskapsbehov på listen over «prioriterte tiltak» er til nå ikke fulgt opp med planer for utrednings- eller forskningsaktivitet.

Stilt overfor de formidable språkpolitiske utfordringer som følger av den teknisk-økonomiske globaliseringen, er tiltakene ovenfor alle sammen nokså beskjedne. Var de blitt satt ut i livet, kunne de betydd noe til og fra, men på nokså begrensede områder. De gjenværende tre prioriterte tiltak konfronterer problemfeltet i større bredde, men i så generelle vendinger at de ikke synes å peke mot noen bestemt handlingsvei.

Om behovet for samarbeid med næringslivet heter det i språkmeldingen (T28):

Departementet vil invitera partane i arbeidslivet til ein vidare prosess for å utvikla språkpolitisk strategi for arbeids- og næringslivet.³⁰

Det er ikke godt å si hva dette nærmere bestemt kan bety. Ved å si at man vil ta fatt på «en vidare prosess» for å «utvikle en strategi», forplikter man seg til å bidra til at noe (et eller annet) blir gjort for å komme i gang (før eller siden) med å utrede og planlegge hva som kan gjøres. I et eget avsnitt om «språkpolitisk samarbeid» brukes det flere ord, men uten at det dermed blir klarere hva en slik prosess kan gå ut på:

Bevisstgjering, haldningsskapande arbeid og utvikling av praktiske ordningar bør vere sentrale element i eit slikt språkpolitisk utviklingsarbeid. I denne prosessen bør ein systematisera tidlegare røynsler som er hausta, og byggja vidare på kartleggings- og analysearbeid som er gjort tidlegare. [...] Departementet vil elles – i samråd med Språkrådet og partane i arbeidslivet – vurdere kva for arbeidsformer som vil vera mest formålstenlege i det vidare arbeidet.³¹

27 *Språkstatus 2010*, s. 32–33.

28 Samme sted, s. 30.

29 *Mål og meining*, s. 129.

30 Samme sted, s. 128–129.

31 Samme sted, s. 128.

Når språket går tomt på denne måten, er det nærliggende å ta det som uttrykk for en alvorlig konflikt mellom oppgavens omfang og midlene som står til rådighet, dvs. som en måte å kapitulere på uten å innrømme det åpent. At man bør «bygge videre» på tidligere erfaringer, eller at man bør «vurdere» hva som er mest tjenlig i fortsettelsen, er så opplagt i enhver forstand at det normalt ikke er grunn til å nevne det. Når det så blir utbrodert, som her, blir det påfallende, nemlig som språklig tomgang uten annen oppgave enn å tildekke en mangel på politisk idéinnhold.

De to siste formuleringene på denne tiltakslisten (T29 og T30) er ikke like tomme, men nesten:

I samråd med partane vil departementet utvikla eit språkpolitisk samfunnsansvar i arbeids- og næringslivet etter modell av prinsippet om næringslivets miljøansvar og etiske ansvar.

Språkrådet skal vidareutvikle det språkfaglege rådgjevningsarbeidet sitt overfor næringslivet, og representantar for næringslivet vil bli trekte direkte med i Språkrådet, mellom anna gjennom fagrådssystemet.³²

Å ville «utvikle et ansvar» eller «videreutvikle et arbeid» er å markere et ønske om å kunne bidra til større ansvarsfølelse osv. – men ikke å anwise måter å gjøre det på. Ved å vise til miljø- og etikkansvar som modell, og invitere til næringslivsrepresentasjon i Språkrådet, innfører meldingen noen presiseringer som kan bidra til å orientere politiske beslutninger. Allikevel forblir også disse tiltakene grunnleggende ubestemt, og dermed tomme. Hva det vil si å påta seg et språkpolitisk samfunnsansvar, eller hva som skal til for at næringslivet kan se seg tjent med noe slikt, går meldingen ikke nærmere inn på.

Alt i alt vitner språkbruken i disse avsnittene om en defensiv måte å nærme seg utfordringene på. Ifølge *Språkstatus 2010* er det da heller ingenting som er blitt utrettet til nå på dette politikkområdet.³³ Partene i arbeidslivet er ikke blitt engasjert i noen strategiprosess (T28), det er ikke tatt skritt for å utvikle språkpolitisk samfunnsansvar i næringslivet (T29), og det er ikke gjort noe for å videreutvikle Språkrådets rådgivningsarbeid i denne retning (T30).

Næringslivet har da heller ikke vist nevneverdig interesse for den nye språkpolitikken. Ifølge en intervjuundersøkelse foretatt av Språkrådet er ledelsen i de større foretakene enstemmig avvisende til tanken om språkpolitisk samfunnsansvar for bedriftene.³⁴ I den grad Språkrådet har foretatt seg noe for å etablere samarbeid, har NHO og ledermiljøene vært lite imøtekommende.³⁵ I samråd med NHO har Språkrådet utarbeidet plakaten «Språkvett for næringslivet», men

32 Samme sted, s. 129.

33 *Språkstatus 2010*, s. 27–30.

34 *Språkstatus 2009*, s. 33.

35 Samme sted, s. 29–30.

forsøk på å få NHO med på en oppfølging av dette initiativet har «ikke ført til noe».³⁶

Handlingsrom

På området arbeids- og næringsliv er det i regjeringens språkpolitikk altså et påfallende misforhold mellom framstillingen av utfordringer og tiltak. På den ene siden er det klart at dette området er «særleg utsett» for press fra engelsk og derfor «må setjast høgt på lista» over prioriterte innsatsområder. På den andre siden er det i listen over prioriterte tiltak lite som kan inngå i en politisk handlingsplan. For det meste dreier det seg her ikke om tiltak i egentlig forstand, men om påpekning av kunnskapsbehov og markering av vilje til samarbeid. Det er nærliggende å konkludere med at det egentlig ikke foreligger noen utarbeidet språkpolitikk for dette høyprioriterte området. At språkmeldingens anbefalinger i liten grad er blitt fulgt opp i handling, synes å understreke denne konklusjonen.

Når departementet på denne måten nøler med å formulere en politikk, synes det å kunne i en forutsetning om at privatøkonomisk virksomhet ligger utenfor rekkevidde for kulturpolitikkenes virkemidler. Her gjelder i stedet arbeidsgivers styringsrett. I privat næringsliv «er det bedriftseigarane eller leiinga som fastset reglar for språkbruk», eller også preger den gjennom «uformelle maktmekanismer» av ulike slag: «Statens mynde over språkbruken i næringslivet er avgrensa til verksemdar som er kontrollerte av staten som eigar.»³⁷ At offentlig virksomhet blir fristilt eller privatisert, betyr derfor at «meir av makta over språkbruken blir verande utanfor det området staten, fylka eller kommunane sjølve utan vidare kan styra eller regulera».³⁸

I flere sammenhenger er språkmeldingen nøye med å klargjøre dette. Når den for eksempel drøfter virkeområdet til målloven, avgrenser den seg tydelig overfor all privatøkonomisk virksomhet, og dessuten overfor virksomhet som har «eit sterkt privat innslag eller ei sterkt uavhengig stilling», eller som driver «i direkte konkurranse med og på samme vilkår som private»³⁹ – slik at statlig dominerte bedrifter som Statoil og Telenor, og på noen måter også NSB og Avinor, faller utenfor. Når språkmeldingen anbefaler prinsippet om «parallellspråksbruk med preferanse for norsk» og understreker at dette er særlig viktig «i forskning og høgare utdanning og den internasjonalserte delen av næringslivet», er den samtidig nøye med å presisere at dette prinsippet allikevel ikke kan gjelde når språkbruken er kommersialisert, dvs. «når språket inngår som del av eit produkt som blir bode fram på ein marknad».⁴⁰

I dette synes regjeringen å ha rensert på sine ambisjoner om en språkpolitikk som er «heilskapleg» og «sektorovergripande»: Når det kan tenkes å komme

36 Samme sted.

37 *Mål og meining*, s. 79.

38 Samme sted, s. 67.

39 Samme sted, s. 40.

40 Samme sted, s. 99 og 100.

i konflikt med hensynet til privatøkonomisk lønnsomhet eller fri og lik konkurranse, må det kulturpolitiske hensynet vike.

Det er ikke sikkert det trenger å være slik. Det kan være at handlingsrommet i realiteten er større. Språkrådets reaksjon overfor Statoils språkpolitikk kan tjene som lærestykke i så måte.

Statoil hadde, som ledd i sin globaliseringsstrategi, lenge tatt sikte på å redusere bruken av norsk, også i Norge. I 2006 ble engelsk offisielt konsernspråk. I 2009 ble det videre besluttet at all kontakt med norsk næringsliv skal foregå på engelsk. Til selskapets underleverandører gikk det ut et brev som gjorde det klart at kontrakter, fakturaer m.v. fra nå av skulle formuleres på engelsk. «In order to reduce the costs of maintaining the use of two parallel languages in Norway, Statoil has the ambition to increase the use of English language», het det i brevet.⁴¹ Det var klart at selskapet dermed ville komme til å virke som en spydspiss for overgang til engelsk i norsk arbeids- og næringsliv, og utsette særlig mindre bedrifter for ulemper i form av merarbeid og økte kostnader.

Dette var kulturpolitisk tjæresand; Språkrådet tok affære. I et brev til Olje- og energidepartementet ble det påpekt at Statoil motarbeidet gjeldende språkpolitikk; ministeren ble minnet om regjeringens oppfatning, slik den er nedfelt i språkmeldingen, om at alle departementer har et språkpolitisk ansvar på sitt fagområde.

I sitt svar til Språkrådet fant olje- og energiministeren grunn til å understreke at saken «ikke angår staten i dens rolle som eier». Men han kunne ikke direkte avvise medansvar for sin egen regjeringens politikk. «Jeg kan forsikre om at jeg er opptatt av at regjeringens uttalte språkpolitikk skal gjennomføres i praksis også i energisektoren», skrev han. På vegne av Statoil erklærte han nærmest full retrett: «Selskapet opplyser at det i Norge vil benytte norsk, og at engelsk vil benyttes der det synes nødvendig og rimelig.»⁴² I en egen uttalelse presiserte styreleder Jannik Lindbæk at Statoil «vil benytte både norsk og engelsk i avtaler og korrespondanse med våre leverandører, helst norsk i forhold til leverandører i Norge».⁴³

Fra politisk hold er det altså mulig å påvirke selv de tyngste aktører i norsk næringsliv, selv om det ikke er etablert noen formelle innflytelseskanaler – i saker som ellers ligger til rette for det. Hvis det dreier seg om en særlig provoserende brudd med et språksyn det er bred oppslutning om, og hvis de økonomiske interessene som er knyttet til saken, ikke er sammenfallende, kan altså prinsippene i språkmeldingen brukes til å legitimere en kritikk som reiser tvil om selskapets samfunnsansvar og utfordrer dets omdømme direkte, samtidig som den aktiverer påtrykk fra andre selskaper og fra flere departementer. Men dette er et spørsmål om politisk holdning. Kontakten med næringslivet kan ikke bare arte seg som «samråd» i lukket komité, men må også iblant ta form av åpen kritikk og debatt. Gevinsten består da ikke bare av utfallet i hver enkelt sak, men like mye av den allment opplysende og engasjerende effekt. Det er ikke minst gjennom

41 *Bergens Tidende*, 23.04.10.

42 www.sprakrad.no

43 Samme sted.

offentlig oppmerksomhet rundt slike saker at regjeringen på sikt kan skape nødvendig forståelse for og støtte til sin politikk.

Kultur og medier

For hovedmålsettingen til den nye språkpolitikken har kultur- og mediesektoren avgjørende strategisk betydning. Språkmeldingen begynner behandlingen av dette politikkområdet med å slå fast at «eit breitt og differensiert kultur- og medietilbud tufta på norsk språk er grunnleggjande for å sikra stillinga og i siste instans sjolve overlevingsevna for det norske nasjonalspråket».⁴⁴ Til oppgaven med å forsvare norsk som «fullverdig, samfunnsberande» språk hører det en forpliktelse til å sørge at det finnes betingelser for en omfattende og variert produksjon av norskspråklige uttrykk i presse og kringkasting, litteratur og film, musikk og dataspill, osv.

Denne forpliktelsen er til nå blitt innløst ved hjelp av en rekke offentlige støt-teordninger. Språkmeldingen foretar en detaljert gjennomgang.⁴⁵ Det dreier seg blant annet om innkjøpsordningene for litteratur, fritaket for merverdiavgift på bøker, språkbestemmelsene i lisensene for allmennkringkasting, biblioteksvederlagsordningen, pressestøtten og momsfrirket for aviser samt støtte til særskilte organisasjoner og prosjekter av typen Norsk Forfattersentrum og Den kulturelle skolesekken. Til sammen representerer disse ordningene en betydelig innsats for norsk språk og kultur; de fleste har gjort en merkbar forskjell opp gjennom årene, i noen tilfeller har de vært helt avgjørende. Om de ikke har vært entydig språkpolitisk motivert i første omgang, har de åpenbart hatt konsekvenser for det norske språkets stilling. De viktigste av dem har det til felles at de korrigerer for antatt uheldige virkninger av fri konkurranse. Politisk begrunnede inngrep, som regel i form av økonomisk favorisering, bidrar på denne måten til å «sikra at det norsk-språklege tilbodet er så stort og har så høg kvalitet at det kan hevda seg i tevlinga med det framandspråklege tilbodet».⁴⁶

Ifølge språkmeldingen er det grunn til å være fornøyd med disse ordningene. De sies å være så «godt utbygd» at det i dag ikke er påkrevd med større endringer. Om ordningenes framtid heter det for det meste at de vil bli «vidareført», eventuelt «vidareført og styrkt». Det er derfor vanskelig å se at de kan oppfattes som bidrag til en ny språkpolitikk. Videreføringen av innkjøpsordningene for litteratur, som på nærmere angitte punkter vil bli «bygd ut og supplert» (T47)⁴⁷, kan kanskje regnes som et språkpolitisk «tiltak» i rimelig forstand. Det samme kan sies om vedtaket om videreføring av fastpris på bøker noen år framover, på grunnlag av fortsatt dispensasjon fra konkurranse-loven (T27).⁴⁸ Men ellers dreier det seg her mest om en situasjonsrapport, ikke om utvikling av ny, handlingsorientert politikk.

44 *Mål og meining*, s. 137.

45 Samme sted, s. 141–155.

46 Samme sted, s. 137.

47 Samme sted, s. 155.

48 *Språkstatus 2010*, s. 38 og 40.

Den nye språkpolitikken innebærer altså ingen nevneverdig endring av kultur- og mediepolitikken. Med tanke på denne nært beslektede sektoren er den, ved nærmere ettersyn, ikke «sektorovergripande» allikevel. Språkmeldingens behandling av feltet munner ut i en punktvis sammenfatning av mål og midler. Denne listen inneholder ikke en eneste forpliktende formulering om nye tiltak, men har allikevel form av en tiltaksplan (T40–52). Noen av punktene på listen er forsikringer om videreføring av gjeldende ordninger, men de fleste (9 av 13) er generelle og nokså uforpliktende erklæringer om verdier og vilje. Her blir politikkenes *mål* gjerne omtalt med ord som er positivt ladet, men i stor alminnelighet («mangfald», «allsidig», «kvalitet», «verdi»). Om *midlene* brukes det ord for fremgangsrik innsats, men bare de mest ubestemte («vareta», «fremja», «styrkja»). At en mener alvor, framgår av ord som understreker energi og besluttosomhet («stor», «kraftfull»), men de er alltid koplet til formuleringer («vurdera korleis», «leggja vekt på korleis») som stiller spørsmålet om valg av handlingsvei fullstendig åpent.

Erklæringer av dette slaget går typisk ut på at departementet vil «leggja stor vekt på korleis» man kan «fremja kvalitet» på det ene eller andre område. De fleste punktene på listen over «prioriterte tiltak» er varianter av denne setningen:

6. Departementet vil vurdera korleis ein kan vareta språklege omsyn innanfor medieverda, særleg i lys av dei nye teknologiske, økonomiske, og drifts- og marknadsmessige rammevilkåra for mediebransjen [T45].

7. Departementet vil utforma ein meir kraftfull og systematisk strategi for korleis aktørar innanfor kultursektoren kan vera med på å fremja lesing blant barn og unge [T46].

[...]

9. Departementet vil leggja vekt på å fremja produksjon og formidling av eit mangfald av språklege uttrykksformer og skjønn- og faglitterære sjangrar som eit bidrag til å sikra at norsk språk generelt og nynorsk spesielt utviklar seg som eit allsidig kultur- og bruksspråk [T48].

10. Departementet vil leggja stor vekt på korleis biblioteka kan bidra til å fremja formidling av eit allsidig norskspråkleg tilbod av skjønn- og faglitteratur i begge målformer [T49].

11. Departementet vil vurdera korleis digitalisering og ulike former for digital formidling kan bidra til å styrkja sansen for god litteratur og kvalitetane og verdiane i norsk språk og dei to norske skriftkulturane [T50].⁴⁹

49 *Mål og meining*, s. 155.

Det er kanskje urimelig å si at disse formuleringene ikke betyr noen ting. De betyr noe, men lite. Først og fremst betyr de at det ikke er utviklet noen ny språkpolitikk for kultur- og medieområdet. Saklig sett kan dette kanskje forsvares – man kan mene at tingene alt går på skinner i denne sektoren, så det nå ikke er behov for noe mer – men retorisk sett er det utilfredsstillende. Problemet er løst ved at departementet har laget en liste med situasjonsbeskrivelser og intensjonserklæringer som *ligner på* en omfattende og detaljert handlingsplan.

Med henvisning til støtteordningene i kultur- og mediesektoren er det rimelig å si at en velrettet forsvarspolitik for norsk språk lenge har vært en integrert del av en bredere kulturpolitikk. Betydningen av og begrensningen til ordningene viser seg i dette, at de må sies å ha vært en ubetinget språkpolitisk suksess, nettopp i samme periode som presset mot norsk har bygd seg opp til en trussel det er grunn til å ta alvorlig. De har altså virket, men ikke nok. I dag er det trolig påkrevd med en mer utarbeidet strategi for opptrapping og revisjon enn den som framgår av språkmeldingen. Særlig må det understrekes at digitaliseringen av informasjons- og kommunikasjonsteknologien har medført til dels radikale endringer i betingelsene for produksjon og distribusjon av kulturprodukter av de fleste slag, og disse endringene vil på flere vis kunne få konsekvenser for vitaliteten i det norske språkfellesskapet.

I dette handler det mest om trusler som kan avverges, og muligheter som kan gripes; mye avhenger av offentlig kulturpolitikk. Noe er riktignok også gjort. For eksempel har Nasjonalbiblioteket gjennom Bokhylla.no sørget for at mer enn 50 000 bøker nå er tilgjengelig på nett; dermed er det gjort en betimelig innsats for at tilbudet av norsk litteratur kan hevde seg overfor det gigantiske utvalg av engelskspråklig tekst som nå foreligger med Google Books og lignende tilbud. For så vidt kan en si at departementet har bidratt til å konkretisere noen av språkmeldingens vage formuleringer om digital litteraturformidling og bedre bibliotek-tjenester.

Slikt framsyn gjenstår det imidlertid å vise på flere andre områder, strategisk sett kan hende enda viktigere. Litteraturomsetningens og journalistikkens kår er i rask forandring, blant annet på grunn av tekniske nydannelser som lesebrett og nettaviser.

Med tanke på nettavisenes undergraving av de tradisjonelle papiravisenes lønnsomhet, og de stadig trangere kår for kvalitetsjournalistikk også i de store mediebedriftene, er det i senere tid fremmet flere forslag til omlegging av pressestøtten. I Mediestøtteutvalgets innstilling⁵⁰ framkommer ulike syn på forskjellsbehandlingen av papir- og nettaviser med hensyn til avgifter: En løsning kan være å videreføre gjeldende ordning mer eller mindre uforandret, med momsfrитай for tradisjonelle aviser; en annen kan være å innføre lik og lav moms for alle medier, og å bruke de nye inntektene til å støtte journalistisk arbeid gjennom skattefradrag for redaksjonelle stillinger, eventuelt med et tak eller med lavere satser for de store avisbedriftene. I debatten om disse ordningene er det også spilt inn mer radikale forslag, for eksempel om bruk av deler av pressestøtten til garan-

50 NOU 2010: 14 *Lett å komme til orde, vanskelig å bli hørt – en moderne mediestøtte.*

tiinntekt for frilansjournalister som er villige til å forplikte seg til visse faglige normer, enten de selger sitt stoff til etablerte aviser eller også publiserer på egne blogger. Hva samfunnet trenger, er ikke lønnsomme mediebedrifter i og for seg, men mangfold og kvalitet i det journalistiske arbeidet. Med tanke på pressens samfunnsoppdrag, dvs. forpliktelsen til en opplyst demokratisk offentlighet, er det nettopp kritisk, undersøkende journalistikk som er den kritiske mangelvare – og denne varen formidles på flere tekniske plattformer enn før, og i flere organisatoriske former.

På lignende måte er spørsmålet om et plattformuavhengig regelverk kommet til å gjøre seg gjeldende på litteraturfeltet. Med billig engelskspråklig litteratur i e-bokformat og gjennom lett tilgjengelige nettbokhandler av typen Amazon er den norske bokbransjen utsatt for ny konkurranse. Det er mye som gjenstår før norske ebøker blir tilbudt til rimelig pris og i rimelig utvalg. Inntil videre innebærer den nye teknologien tap av markedsandeler og språkpolitiske posisjoner. Så lenge momsfratak for bøker bare gjelder den tradisjonelle papirversjonen, er det fare for at den kritiske overgangsperioden drøyer så lenge at norsk språk taper terreng gjennom nye lesevaner.

Det er ikke mening i å gjennomgå alle sider av disse sakene her. Spørsmålet om fripris eller fastpris på bøker, og om behovet for en ny boklov, blir nærmere omtalt nedenfor.⁵¹ For øvrig ligger det utenfor rammene for denne rapporten å vurdere behovet for og virkningene av slike politiske tiltak. Med disse knappe merknadene er det bare meningen å understreke at norsk skriftkultur er i en helt annen situasjon enn da de statlige støtteordningene for bøker og aviser ble utformet. Av språkpolitiske og andre grunner kan det være påkrevd med noen større grep med sikte på å bygge dem om. En bok er ikke nødvendigvis en trykksak lenger; journalistikk utøves ikke nødvendigvis i mediebedrifter. Hvis forsvaret for språket går ut på å sikre kvalitet og tilgjengelighet for innholdet i den egne kulturproduksjon, er det ikke formålstjenlig å la støtteordningene bli fiksert på bestemte teknisk-organisatoriske former av eldre dato.

Terminologi og fagspråk

For fagspråk i Norge er situasjonen preget av «ein så massiv flaum av engelsk terminologi» at det bidrar til å forstyrre kommunikasjonen om faglige spørsmål på eget språk.⁵² Både i vitenskapelig og i yrkesfaglig sammenheng skjer det en utvikling av ny teknikk og nye kunnskapsfelt som språkutviklingen ikke er på høyde med. På mange felt er det et stadig mer følbart problem at norsk vokabular kjennes stadig mer utilstrekkelig når det gjelder behandling av ny, avansert og spesialisert kunnskap. Ifølge språkmeldingen er dette en alvorlig trussel mot det norske språkets status som «fullverdig» eller «komplett, samfunnsberande». Det er derfor påkrevd med «nye initiativ og nye grep for å koma i gang med eit offensivt og framtidretta terminologiarbeid».⁵³

51 Se kapitlet «Fastpris og andre ordninger».

52 *Mål og mening*, s. 100.

53 Samme sted, s. 107.

Arbeid med norsk fagterminologi finner sin begrunnelse i hensynet til *kvalitet* på alle hold. Et fremmedspråk «vil sjeldan fungera like godt som det eigne morsmålet som grunnlag for tankearbeid og idéutveksling», heter det i språkmeldingen. I arbeid og læring, forskning og innovasjon, informasjonsutveksling og demokratisk deltakelse er det en betingelse både for presisjon, kreativitet og fullgod forståelse at virksomheten kan finne sted i et språk som deltakerne er fullt fortrolig med. Norsk fagspråk, basert på en velutviklet og oppdatert terminologi, er derfor et middel til «å heva det faglege nivået og dei faglege prestasjonane blant norske ekspertar og vitskapsfolk». Svikter det her, er det et spørsmål om vi overhodet «kan ha eit vitskapleg og økonomisk liv her i landet». ⁵⁴

Det gir derfor anledning til alvorlig bekymring at arbeidet med oversettelse og utvikling av fagterminologi ligger nede:

Samla sett er det i dag ein kritisk situasjon for norsk fagterminologi. Omsetjing av internasjonale standardar ligg sterkt på etterskot, og det organiserte terminologiarbeidet ligg nede. Den aktiviteten som går føre seg, er spreidd og ukoordinert, og den terminologiske produksjonen blir i liten grad gjord tilgjengeleg eksternt. ⁵⁵

Som inngrep i denne alvorlige situasjonen lanserte språkmeldingen en pakke på fem «prioriterte tiltak». To angår Språkrådets virksomhet, tre gjelder samarbeid med Nærings- og handelsdepartementet og institusjoner som Post- og teletilsynet og Standard Norge. Første og siste tiltak på denne listen er utformet slik:

1. Departementet vil leggja funksjonen som nasjonalt samordningsorgan for utvikling og tilgjengeleggjering av terminologi til Språkrådet. [T16]

[...]

5. Departementet vil gje Språkrådet i oppgåve, saman med andre aktørar som saka vedkjem, å vurdera andre aktuelle tiltak på terminologiområdet, mellom anna forslag som er lagde fram i Norsk i hundre! [T20] ⁵⁶

Begge disse tiltakene er gjennomført.

For å sette seg i stand til å løse sin samordningsfunksjon har Språkrådet opprettet et eget *fagråd for terminologi og fagspråk*. Fagrådets oppgave består blant annet i å overvåke utviklingen av fagspråk i Norge, støtte arbeidet med fagterminologi i takt med den teknisk-økonomiske utviklingen, fremme forskning på feltet, sørge for at det blir bygd opp allment tilgjengelige elektroniske terminologidatabaser, osv. I senere tid har rådet blant annet gjennomført spørreundersøkelser om folks forståelse av medisinske faguttrykk og arrangert kurs i terminologiske

54 Samme sted, s. 103–104.

55 Samme sted, s. 107.

56 Samme sted, s. 109.

prinsipper og metoder.⁵⁷ Siden våren 2010 har Språkrådet også kunnet tilby en *terminologitjeneste* med tre hele stillinger. Tjenesten kan vise til en forholdsvis omfattende og variert virksomhet, med rådgivning både til særskilte prosjekter og til det store publikum gjennom en e-post- og telefonbasert svartjeneste, og med bistand til utvikling av termbaser for fagfelt som universitetsadministrasjon, brannvern, forurensingsberedskap mv.⁵⁸ Alt i alt er det grunn til å understreke at språkmeldingens politikk på disse punktene faktisk blir satt ut i livet. Om virksomheten foreløpig er forholdsvis beskjeden, sett i forhold til utfordringens alvor og omfang, er den likevel kommet godt i gang. *Innenfor* kulturadministrasjonens rammer er det mulig å drive en konsekvent språkpolitikk, dvs. en politikk med sammenheng mellom trusselbilde, målsetting og praktisk handling. Vanskene oppstår når et eller annet går *ut over* disse rammene.

De tre siste punktene på listen over prioriterte tiltak angår standardisering, for det meste i arbeidslivssammenheng, dvs. spesifisering av tekniske krav til produkter, prosedyrer mv. med sikte på internasjonal samordning. For at standardene skal ha den nødvendige presisjon, innebærer dette arbeidet også fastsetting og definisjon av relevant terminologi. En institusjon som Standard Norge utarbeider hvert år mer enn tusen standarder; av disse er det i dag nesten ingen som blir oversatt til norsk. Standardiseringsarbeidet virker på denne måten som organisert import av engelsk fagspråk. Dette er bakgrunnen for meldingens prioriteringer på dette feltet:

2. Departementet vil i samarbeid med Nærings- og handelsdepartementet vurdere Standard Norge sin funksjon i nasjonalt terminologiarbeid. [T17]
3. Departementet vil ta initiativ til eit samarbeid med Nærings- og handelsdepartementet for å vurdere korleis ein kan leggja til rette for auka kapasitet i arbeidet med omsetjing av internasjonale standardar til norsk. [T18]
4. Som eit eingongstiltak vil departementet bidra til at Standard Norge kan oppdatera og gjera tilgjengelege to terminologidatabasar som er bygde opp som ein sideverknad av standardiseringsarbeidet. [T19]⁵⁹

Det siste av disse tiltakene (T19) er i ferd med å bli gjennomført. Med økonomisk tilskudd fra Kulturdepartementet arbeider Standard Norge med et prosjekt for sammenslåing av to databaser som skal gjøres fritt tilgjengelig på Internett. I den forbindelse er det også blitt oversatt en del standarder fra ulike fagområder til norsk. I løpet av prosjektet er oversetterstaben ved Standard Norge økt fra to til fire. I årene som kommer, er det derfor grunn til å håpe at oversettelsen av norske standarder til norsk kan bli trappet opp.⁶⁰

57 www.sprakradet.no.

58 *Språkstatus 2011*, s. 14.

59 *Mål og mening*, s. 109.

60 *Språkstatus 2010*, s. 53–54; *Språkstatus 2011*, s. 15–16.

Utgangspunktet er imidlertid svært beskjedent. I dag er bare en liten andel av standardene oversatt; denne andelen ligger fast over tid, eller den synker. I 2005 fikk Standard Norge oversatt 7 prosent av alle standarder; i 2006 var dette tallet sunket til 3,5 og i 2009 videre til 2,7. Blant standardene som ble utarbeidet av Norsk Elektroteknisk Komité, var det i 2009 bare 0,7 prosent som var forsynt med norsk tekst, like mye som året før. Post- og teletilsynet opererer *bare* med engelsk tekst, her blir *ingen* standarder oversatt.⁶¹ Gjennom norsk standardiseringsarbeid er det engelske språkets stilling altså blitt styrket år for år like til nå. I og med opprustningen av Språkrådet og prosjektsamarbeidet med Standard Norge har Kulturdepartementet gjort de første, spede forsøk på å bremse denne utviklingen. I det store og hele gjelder det imidlertid fremdeles at arbeidet med oversettelse ligger nede. Det er «vanskelig å få finansiert terminologiprojekter», heter det i *Språkstatus 2011*. «Ofte er det ikke ressurser nok til å kvalitetssikre innholdet, og i mange tilfeller blir ikke resultatet gjort allment tilgjengelig.»⁶² Forsettet om samarbeid med Næringsdepartementet med sikte på vurdering av hva som kan gjøres (T17 og T18), har ikke ført til noen ting.⁶³ Språkmeldingens ord om en «kritisk situasjon» for norsk fagterminologi er ikke mindre dekkende i dag enn da de ble skrevet.

Språkteknologi

Til språkmeldingens mest ambisiøse tiltak hører arbeidet med på etablere en norsk språkbank (T35): en samling språkressurser i form av store mengder tekst og tale, tilrettelagt spesielt med tanke på utvikling av språkteknologiske produkter på norsk. Språkrådet har gjort en betydelig innsats som pådriver for etablering av en slik bank, Nasjonalbiblioteket har fått oppdraget med å utvikle den, og den årlige bevilgningen fra Kulturdepartementet er trappet opp fra 2,5 millioner kroner i 2009 til 8 millioner i 2010.⁶⁴ Sommeren 2011 ble det første settet av språkressurser lagt ut; det er nå fritt tilgjengelig for nedlasting. Dermed er arbeidet i gang med å etablere noen avgjørende forutsetninger for utvikling av språkbasert IKT i Norge.

Ennå er det riktignok et stykke igjen før norsk språkteknologi er tilstrekkelig utviklet til å sikre sentrale språkpolitiske mål. Som det heter i en rapport fra det europeiske forskernettverk for flerspråklig teknologi (META-NET), har norsk fortsatt ikke

på langt nær så tilfredsstillende utvalg av språkteknologiske applikasjoner av høy kvalitet som engelsk. Grunnleggende SRT⁶⁵ finnes for norsk, men i noen tilfeller er de ufullstendige, ofte er det restriksjoner på bruk, og ofte har de manglende kompatibilitet og mangelfull dokumentasjon. Videre

61 *Språkstatus 2011*, s. 15–16.

62 Samme sted, s. 13.

63 Samme sted.

64 Samme sted, s. 33.

65 SRT = Språkressurser og teknologi.

er mange forskningsresultater ikke tilstrekkelig godt kjent, og mange potensielle brukere kjenner ikke til disse funnene. Det er også iøynefallende mangler i norsk SRT, blant annet en nasjonal infrastruktur for terminologi, parallellkorpus av tilstrekkelig størrelse, og korpus av spontan tale med god dialektdekning. Hos leverandører og språktjenester synes det å være et underforbruk av SRT for norsk. [...] Derfor har vi fortsatt en lang vei å gå for å sikre det norske språket i det digitale informasjonssamfunnet.⁶⁶

Etableringen av Språkbanken er imidlertid en strategisk satsing av betydning både for forskning og industri. Med dette tiltaket er det meningen å sikre grunnleggende ressurser for teknologiutvikling i mange mulige retninger.

Digital språkteknologi har i dag en rekke forskjellige anvendelser; den inngår i programmer for korrekturlesning, nettsøk, taleteknologi og maskinoversettelse. I praktisk anvendelse har den allerede betydning på mange områder, og alt tyder på at den stadig blir mer anvendelig og mer betydningsfull. Automatiske sentralbord som forstår hva man ber om, stavekontrollen på tekstbehandlingsprogrammet, bilens navigasjonssystem, mobiltelefonens intelligente ordbok – i alt dette er moderne språkteknologi allerede en hverdagslig sak. Slik teknologi kan i dag også bidra med talestyrte grensesnitt for husholdningsmaskiner, biler, datasystemer og roboter. For blinde, dyslektikere og andre med skrive- og lesevansker kan den gi tilgang til en hel verden av tekster som de før har vært stengt ute fra. For så vidt er språkteknologiske verktøy et av de viktigste midler til å oppfylle loven om universell utforming og sikre sentrale politiske mål om likestilling og inkludering.

Teknologien har store muligheter innen utdanningsvesen og underholdningsindustri, der den kan integreres i dataspill, e-læringsmiljøer og mobile informasjonstjenester av ulike slag. Avansert språkteknologi er også påkrevd ved sofistikerte informasjonssøk, f.eks. når utgangspunktet er en spørresetning og ikke et enkelt nøkkelord, eller når informasjon søkes på tvers av språk, eller både i tekst-, lyd- og videofiler. Videre vil slik teknologi kunne spille en viktig rolle i de nye sosiale mediene, for så vidt som den gjør det mulig å overvåke innlegg, analysere meningstrender, kartlegge reaksjoner og spore misbruk.

I denne sammenheng trengs ingen uttømmende oversikt over bruk og utviklingsmuligheter. Nok er nevnt til å sannsynliggjøre at tjenester og produkter basert på digital språkteknologi er i ferd med å prege arbeids- og hverdagsliv på gjennomgripende vis; både økonomisk og kulturelt vil slik teknologi ventelig få stor betydning for det norske samfunnet. I språkpolitisk sammenheng er det derfor avgjørende at teknologien i flest mulig anvendelser baserer seg på norsk språk. Bare om det kan innarbeides som bruksspråk for de mange nye teknisk formidlede situasjoner, kan norsk i lengden forsvare sin posisjon som «fullverdig» eller «komplett, samfunnsberande». Det er i et slikt perspektiv at opparbeidingen av grunnleggende ressurser i en norsk språkbank har sin store betydning som språkpolitisk inngrep.

Med tanke på problemstillingene som behandles i denne rapporten, er det

66 Koenraad De Smedt mfl.: *Norsk i det europeiske informasjonssamfunnet* (nov. 2011), s. 3.

imidlertid spørsmålet om maskinoversettelse som har mest opplagt relevans. Språkteknologien representerer i dag et håp om å kunne håndtere flerspråklige situasjoner på nye måter: I stedet for å fremme bruk av ett felles språk (engelsk) kan en ta i bruk verktøy som gjør det mulig å uttrykke seg på eget språk (norsk) og kommunisere på tvers av alle språkgrenser.

Maskinoversettelse fungerer i dag best på områder med begrenset og standardisert ordforråd, f.eks. værmeldinger; ennå er det et stykke å gå før det blir mulig med tilfredsstillende oversettelse av lengre og mer kompliserte tekster. Det er likevel ingen fri fantasi at arbeidets og kunnskapens språk, også i ambisiøs og spesialisert utgave, innen overskuelig framtid vil kunne legges til rette for automatisk oversettelse. Når, eller om, dette blir realisert, er deler av løsningen funnet på et av de vanskeligste dilemmaer i dagens språkpolitikk, nemlig avveiningen mellom hensynet til kvalitet i språkbehandling og idéutvikling på den ene siden og hensynet til kommunikasjon ut over landegrensene på den andre.

Faktisk vil maskinoversettelse være avgjørende for å gi nordmenn friheten til å fortsette å bruke morsmålet sitt i fremtiden. I situasjoner der nordmenn trenger å kommunisere på engelsk, står man som regel overfor valget mellom å skrive dokumenter én gang på engelsk eller dobbelt opp på engelsk og norsk. Med et fungerende norsk-til-engelsk maskinoversettelsessystem kan norsk opprettholdes som arbeidsspråk i Norge.⁶⁷

Etableringen av Norsk språkbank er ny språkpolitikk på sitt mest vellykte. For øvrig faller behandlingen av feltet «språk og teknologi» inn i et velkjent mønster. *Innen* den tradisjonelle kultursektoren har det vært mulig å satse stort og langsiktig. *Ut over* disse rammene er det lite som har latt seg gjennomføre. Bortsett fra forsettet om å revidere den nasjonale handlingsplanen for språk og IKT (T36), som Språkrådet har påbegynt, men ikke ferdigstilt, er alle de andre «prioriterte tiltakene» på dette området stilt i bero: Det permanente interdepartementale utvalg for språk og teknologi (T37) er ennå ikke oppnevnt; samarbeid med Fornyingsdepartementet om utvikling av programvare i begge målformer (T38) er ennå ikke innledet.

67 Samme sted, s. 15.

Forskning og høyere utdanning

Språkmeldingen foreslo en ny bestemmelse i universitets- og høyskoleloven (T23)⁶⁸, til erstatning for en lignende, som Bondevik-regjeringen hadde fjernet – og denne bestemmelsen ble vedtatt i juni 2009. «Universiteter og høyskoler har ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk», heter det nå i paragraf 1.7. Det er ikke klart hva som skal til for å bryte denne loven, og det blir ikke antydning noen sanksjonsmidler; det er vanskelig å se for seg at noen kan bli trukket for retten etter å ha sviktet på dette punktet. Etter alt å dømme dreier det seg om en ren papirbestemmelse. Dermed er det ikke sagt at den er uten betydning. En slik lovfesting er først og fremst en autoritativ markering av det offisielle verdisyn. Språkmeldingen stoler på at «klare signal ovanfra» kan bryte en problematisk utviklingstendens.⁶⁹ Som påminnelse om visse forpliktelser, og som ryggdekning for kritikk, kan loven i det minste komme til å få en viktig legitimeringsfunksjon for videre språkpolitisk arbeid.

Når regjeringen har gått til slike skritt for å framheve nettopp dette området, er det fordi det på flere måter inntar en nøkkelstilling. Ifølge språkmeldingen er forskning og høyere utdanning trolig «den samfunnssektoren som reint strategisk er viktigast for å tryggja stillinga for norsk språk som eit komplett, samfunnsberande nasjonalspråk», og samtidig «kanskje også den sektoren der tevlinga frå engelsk og det internasjonale fagspråket er mest påtrengjande, og der ein støyer på dei vanskelegaste dilemmaa når ein skal velja mellom norsk og engelsk».⁷⁰ Når det her må understrekes, i form av et eget «prioritert tiltak» (T 24), at «regjeringa legg til grunn at norsk skal vera hovudspråk ved norske universitet og høyskular»⁷¹, er det nettopp fordi det ikke lenger er selvsagt at norsk i all framtid kan ha en slik posisjon.

Siden det på dette feltet er så mye som står på spill, og så mange vanskelig forenlige hensyn å ta, vil forsøk på å utforme en samlet og samlende politikk støte inn i politisk-retoriske utfordringer på rekke og rad. I fortsettelsen skal det dreie seg om hvordan St.meld. nr. 35, i mer og mindre veloverveid samvirke med andre utredninger og plandokumenter, har utviklet løsninger på disse utfordringene. Ved å gå inn på samspillet mellom enkelte sentrale begreper og argumenter, og på virkningen av strategisk plasserte utydeligheter i formuleringer og logiske forbindelser, er det meningen å antyde hvordan det i det minste språklig sett har vært mulig å finne en løsning.

Deretter kan man gjøre seg opp en mening om den nye lovparagrafen er en betydningsløs papirbestemmelse – eller et kraftig korrigerende «signal» og ryggdekning for en ny språkpolitisk offensiv.

68 *Mål og mening*, s. 124.

69 Samme sted, s. 116.

70 Samme sted, s. 109.

71 Samme sted, s. 124.

To nøkkelbegreper

To begreper er helt sentrale i den nye språkpolitikken: *domenetap* og *parallellspråklighet*. Begrepene er nært forbundet: *Faren for domenetap kan avverges* med strategien *parallellspråklighet*. Begge begreper antyder en romlig figur, men den har svært forskjellige egenskaper i de to tilfellene.

Det språklige domenet er et felt eller et område; man kan beherske det, eller det kan bli invadert og gå tapt. Domenet har grenser, det kan forsvares, figuren impliserer et konfliktforhold: Det ene språket fortrenger det andre, forarmer det og svekker det.

Til begrepet om parallellitet hører bildet av to linjer som følger hverandre i det uendelige og aldri krysses. Her er det ingen grense å overtre, og ingen konflikt. Hvis den ene linjen forlenges, har det ingen konsekvenser for den andre. Slik sett er det ingen mening i å sikre det ene, svakere språket mot det andre; man kan styrke dem begge uten å velge.

Domenefiguren angir en problemsituasjon: Språket er, på viktige områder, truet. I alle løsninger som kommer til syne her, er det noe å vinne og annet å tape: Man forskanser seg, eller man kaster inntrengeren ut.

Alternativt kan man skifte ut selve den problematiske figuren. Dette er den sentrale retoriske operasjonen i språkmeldingen. Domeneproblematikken *løser seg opp* når den erstattes av parallellperspektivet. Slik blir det mulig å gå fra et alarmerende trusselbilde til et strategisk perspektiv der det ikke lenger er mulig å få øye på noe å forsvare seg mot. Domenet var truet – men den ene linjen truer ikke den andre. Nå kan man gå inn for mer av alt.

«Domenetap» er betegnelsen på utfordringene som begrunner den nye hovedlinjen i språkpolitikken. Det norske språket er ikke direkte truet med utryddelse, men det er fare for at det kan bli trengt til side på viktige emneområder så det med tiden mister ressurser å behandle disse emnene med. Etter hvert som engelsk kommer i bruk på et fagfelt, og relevante kunnskaper helst behandles med engelske ord, blir det stadig vanskeligere både å tenke og kommunisere om dette fagfeltet på norsk. Et kunnskapsområde som ikke aktivt tilegnes og stadig gjenvinnes språklig, vil før eller siden gå tapt. Man kommer i beit for begreper, særlig for nye innsikter og nye fenomener; det blir vanskelig å uttrykke seg presist. Hvis morsmålet ikke dyrkes som kunnskapsspråk, blir det fattig. Når det ikke gjør nytten på denne måten, kan det ikke lenger gjelde som fullt utviklet allmennspråk. Domenetap er «ein svakare variant av språkdød», heter det i språkmeldingen. Det dreier seg om etapper på veien mot en situasjon der nasjonalspråket ikke lenger er «fullverdig, samfunnsberande».

Vanskane oppstår når engelsk språk tek over for norsk på eit område i samfunnet slik at språkleg kompetanse går tapt, og kritisk blir det dersom dette området er eit sentralt og prestisjefyllt område. Då vil ikkje norsk utan vidare lenger utvikla seg som eit moderne kulturspråk i all si breidd. Norsk mister ein del av den språklege berekrafta si, og på nokre område risikerer

ein at bruken av engelsk skyt fart slik at norsk etter kvart blir eit mindre brukt språk.⁷²

Om det altså ikke er sannsynlig at det norske språket forsvinner i overskuelig framtid, er dets framtid allikevel «utrygg». Ja, med overhengende fare for domenetap på flere hold er situasjonen direkte «illevarslende»: Hvis det ikke blir satt inn en motoffensiv nå, er det fare for at norsk forholdsvis snart forfaller til et «annanrangs språk».⁷³ Selv om det overlever «på avgrensa og private felt», er det kanskje allerede i ferd med å «degenerera» på de «sentrale og prestisjefylte» feltene. Konsekvensen av slikt språktap er en «kulturell utarming» med alvorlige konsekvenser for alt samfunnsliv. Vi må gjøre regning med reduserte prestasjoner både i skole og arbeidsliv, større vansker med kommunikasjon på tvers av ekspertgrensene, svekket grunnlag for innsyn og demokratisk kontroll, utvidede klassekløfter.⁷⁴

Språkmeldingen siterer maktutredningen om dette:

Språktap er den ytterste formen for kulturell provinsialisme. Når språket svekkes og forflates, går koder og nyanser tapt, assosiasjonsrikdom tørker inn. Områder som overtar et dominerende fremmedspråk, er kulturelt underlegne i generasjoner fordi språkets resonansbunn og kulturelle kontekst mangler.⁷⁵

Språkbruken er alarmerende: Situasjonen er «pressa», «utrygg», «illevarslende»; utsiktene er «degenerering», «utarming», «død». Det er mye som står på spill: I kampen mot domenetap handler det til syvende og sist om selve de kulturelle og mentale «føresetnadene som skal leggja til rette for at vi kan ha eit vitskapeleg og økonomisk liv her i landet».⁷⁶ Det er en kraftfull appell til handling i dette: Uten et fullverdig nasjonalt yrkes- og kunnskapsspråk er hele samfunnet svekket. «Ingen kulturnasjon med respekt for morsmålet sitt kan sitja med hendene i fanget i ein slik situasjon.»⁷⁷

Med begrepet om «parallellspråklighet» blir det gjort klart at situasjonen er sammensatt, med flere utfordringer og flere hensyn å ivareta. Det er gode grunner til å forsvare det norske språket mot press fra engelsk, men det er også gode grunner til å fremme bruken av et slikt internasjonalt språk. På den ene siden teller hensynet til kultur og samfunnsliv i Norge, på den andre siden teller hensynet til deltakelse i globaliseringsprosesser av mange slag. Saken har to sider; man kan ikke rett og slett velge den ene uten at umistelige verdier går tapt.

72 Samme sted, s. 78 og 79.

73 Samme sted, s. 91 og 92.

74 Samme sted, s. 95 og 96.

75 Samme sted, s. 96.

76 Samme sted, s. 104.

77 Samme sted, s. 95.

Begrepet om parallellspråklighet antyder en vei ut av det som først kunne fortone seg som et dilemma. Derfor har det i senere år fått gjennomslag i nær sagt alle utredninger om språkspørsmålet i universitets- og høyskolesektoren. Tittelen på noen av disse utredningene antyder en begrensning ved denne løsningen: *Både i pose og sekk* (Universitetet i Bergen, UiB), *Ja takk, begge deler* (Norges handelshøyskole, NHH). Begrepet om parallellspråklighet er tilsynelatende en oppfordring til å satse på to hester side om side, ved å holde to tanker i hodet på én gang, men kan i praksis vise seg å bli en unnskyldning for å la det skure ved å unnlate å foreta noen vanskelige valg.

Ideen om parallellitet blir framstilt som retningsgivende for språkpolitiske veivalg og satsinger. Det inneholder selve det grunnleggende prinsipp for en «samla, langsiktig og effektiv» innsats for å «stabilisera situasjonen» ved å bremse, helst reversere, tendenser til domenetap for nasjonalspråket.⁷⁸ Men begrepet er i og for seg så tøyelig at det kan romme mange slags utviklinger av forholdet mellom språkene. Tilslutning til prinsippet om parallellspråksbruk kan derfor også være en stadfesting av gjeldende praksis for så vidt som begge språk i en eller annen utstrekning faktisk er i bruk per i dag. I så fall virker det ikke retningsgivende, men som aksept av tingenes tilstand.

Uklare begreper kan være politisk nyttige hvis de gjør det mulig å oppnå skinnenighet på kinkige punkter. «Bærekraftig utvikling» er et slikt begrep, ettersom det tryller bort motsetningen mellom vekst og vern. Begrepet om parallellspråklighet virker mye på samme måten. Trolig er det derfor det har fått en slik nøkkelrolle i den nye språkpolitikken. På sentrale steder i språkmeldingen tillater det en *glidning* fra offensive til helt defensive markeringer på vegne av det norske språket, med det resultat at dilemmaene i situasjonen ikke kommer tydelig fram i dagen.

Strategien for parallellspråksbruk kan framstilles som et aktivt grep til fordel for norsk. Dette språket skal «ha forrang» i Norge; det er og blir «hovudspråket» og skal i regelen være å «føretrakkja» framfor engelsk. I slagordet «norsk når du kan, engelsk når du må» kommer denne prioriteringen klart nok til uttrykk. Parallellspråksbruk innebærer derfor ingen «formell sidestilling av norsk og engelsk som akademisk bruksspråk». Som «generelt utgangspunkt» gjelder det nettopp «at nasjonalspråket norsk har forrang og skal føretrakkjast dersom det ikkje er bestemte grunnar til at engelsk eller eit anna framandspråk bør brukast i staden». Mest presist kan denne strategien omtales som «parallellspråksbruk med preferanse for norsk».⁷⁹

Så langt er det norsk som er regelen, og engelsk et unntak som krever særskilt begrunnelse. Når det etter hvert blir utarbeidet strategier for hver av de vitenskapelige institusjonene, er det om å gjøre å utforme dem slik at de «sikrar og fremjar bruk av norsk språk, likevel slik at engelsk eller eit anna internasjonalt språk kan brukast der det er formålstenleg».⁸⁰

78 Samme sted, s. 99.

79 Samme sted, s. 121–122 og 99.

80 Samme sted, s. 110.

Nå er det likevel ikke er til å komme fra at forskning er en utpreget internasjonal virksomhet. Av hensyn til kvaliteten på norsk forskning, er det visstnok så godt som alltid «formålstjenleg» at den blir publisert i fora som er tilgjengelige for en størst mulig del av det internasjonale fagfellesskapet. I praksis må dette bety at forskningspråket i Norge normalt bør være engelsk. I samfunns- og kulturfagene kan det riktignok forekomme prosjekter som har liten interesse utenfor landegrensene; de bør kunne publisere på norsk. Men nå er det dette som er unntaket. Norsk bør «framleis vera eit relevant språk ved vitskapleg publisering i somme fag, men i dei fleste faga bør likevel engelsk, eventuelt eit anna internasjonalt språk, vera hovudspråk i vitskapleg publisering».⁸¹

Slik blir saken, i løpet av få sider, snudd på hodet. Regelen blir unntak, og unntaket blir regel. Først blir det gitt dispensasjon for bruk av engelsk i særlige tilfeller, så er det norsk som så vidt kan tolereres. Begge deler er dekket inn av prinsippet om parallellspråklighet. At prinsippet skal praktiseres «med preferanse for norsk», medfører ingen begrensninger på bruken av engelsk, siden engelsk er å foretrekke når dette anses «formålstjenleg». Slik har det seg at den uttalte regelen om favorisering av norsk alltid vil måtte vike ved konflikt med ethvert annet hensyn, og i praksis slår om i en uuttalt regel om favorisering av engelsk.⁸²

Begrepet om parallellitet antyder to linjer som følger hverandre i det uendelige og aldri krysses. Men i virkelige, konkrete situasjoner vil de språkpolitiske linjene krysse hverandre hele tiden. I overordnet forskningspolitikk så vel som i den enkeltes arbeidshverdag dukker det stadig opp situasjoner som gjør det nødvendig å foreta et *valg*. Da blir utredningenes prinsipielle *både-og* erstattet av et påtrengende *enten-eller*. Da blir det klart at ulike hensyn er kommet i konflikt med hverandre. Det er disse konfliktsituasjonene som blir kamouflert med begrepet om parallellspråklighet.

Retningslinjer og strategier

Språkmeldingen oppfordret til at universitetene og høyskolene selv engasjerte seg i et arbeid med å konkretisere den allmenne språkpolitikken. I et eget punkt på listen over prioriterte tiltak (T23) heter det at institusjonene bør gå i gang med å uforme «individuell tilpassa språkstrategiar» med utgangspunkt i de «overordnede språkpolitiske retningslinjer» som er vedtatt av Universitets- og høgskolerådet (UHR).⁸³ Departementet viste i denne sammenheng til de «grundige og detaljerte framlegga» som var blitt utarbeidet av språkutvalgene ved de største universitetene, og mente de måtte kunne gi et godt grunnlag for videre oppfølging. «Dette gjev grunnlag for optimisme med tanke på det vidare arbeid med institusjonsbaserte språkstrategiar.»⁸⁴ Ansvar for å føre språkpolitikk på dette området var dermed i det store og hele lagt over på den enkelte institusjon.

81 Samme sted, s. 115.

82 Prinsippet om bruk av engelsk «der det er formålstjenleg», er slik sett en anvendelse av det mer generelle prinsipp om at språkpolitiske hensyn må inngå i all politikkkutforming «der dette er relevant». Se ovenfor, kap. «Helhet».

83 Samme sted, s. 124.

84 Samme sted, s. 122.

Til nå har seks universiteter og to høyskoler vedtatt slike retningslinjer for sin språkpolitikk. For så vidt må tiltaket i stortingsmeldingen sies å være gjennomført langt på vei. Hvordan er det da disse retningslinjene setter språkpolitikken ut i livet?

I anbefalingene til UHR heter det innledningsvis at institusjonene bør utarbeide strategier «som sikrer parallellspråklighet, dvs. norsk som nasjonalt fagspråk og engelsk som internasjonalt språk».⁸⁵ Alt som siden er vedtatt, tilslutter seg dette. Rett nok vil Universitetet i Bergen (UiB) bli «mest mulig» parallellspråklig, mens Norges Handelshøyskole (NHH) vil være parallellspråklig «der dette er hensiktsmessig», men i bunn og grunn er også disse på linje. «Parallellspråklighet» er et begrep som gjør det mulig å fastholde motstridende forpliktelser og ambisjoner uten å klargjøre en valgsituasjon og uten å havne i et dilemma.

Som hovedlinje for sin språkpolitikk er alle institusjonene tilhengere av dette prinsippet. Siden Universitetet i Stavanger (UiS) skal være «eit internasjonalt velvord forskingsuniversitet» samtidig som det bidrar til å «halde norsk språk, særleg norsk fagspråk, levande og i utvikling», er det «viktig å sikre ein parallellspråkleg praksis».⁸⁶ UiB må ta «hensyn til kontakten med internasjonal forskning», uten dermed å svikte «ansvaret for det norske samfunnet», og må derfor ha som mål «å utvikle mest mogleg parallellspråkleg praksis». Når Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) «skal fremme parallellspråklighet», er det fordi «NTNUs språkpolitikk skal bidra til å gjøre NTNU nasjonalt og internasjonalt fremragende».⁸⁷ Universitetet i Oslo (UiO) skal sørge for at «norsk ivaretas som hovedspråk», samtidig som det utvikler seg til «et forskningsuniversitet på høyt internasjonalt nivå», og skal derfor «fremme parallellspråklighet».

Hva innebærer dette prinsippet nærmere bestemt? I retningslinjene blir det presisert slik at det gjelder for alle deler av virksomheten, både forskning, undervisning, formidling og administrasjon. De to første er de mest sentrale og utslagsgivende, og avgjort de mest problematiske, derfor skal det her for det meste handle om dem. Spørsmålet er hva parallellspråklighet vil si, i praksis, for arbeidet med forskning og undervisning.

Undervisningsspråket «skal normalt være norsk», heter det i mønsterteksten fra UHR – men det kan, når særlige hensyn tilsier det, «også være engelsk». På høyere nivå bør studentene «kjenne til» og selv «kunne bruke fagspråk både på sitt morsmål og på engelsk»; trenger de hjelp til å utvikle slik kompetanse, bør de tilbys særlige kurs. I alminnelighet gjelder det at engelsk «kan brukes i de sammenhenger der det er faglig hensiktsmessig og/eller nødvendig». Men «i alle studier bør språkpolitikken være underordnet institusjonenes kulturpolitiske

85 Universitets- og høyskolerådet: *Overordnede språkpolitiske retningslinjer* (2007), s. 1.

86 *Språkpolitiske retningslinjer ved Universitetet i Stavanger* (2009), s. 4–5.

87 NTNU: *Språkpolitiske retningslinjer* (2009), s. 1.

ansvar om å opprettholde norsk fagspråk og formidling på norsk». ⁸⁸

Universitetet i Agder (UiA) og Universitetet i Tromsø (UiT) har vedtatt nesten likelydende formuleringer.⁸⁹ I retningslinjene fra de andre institusjonene blir spørsmålet om undervisningsspråk behandlet på lignende vis, men med en del variasjoner. UiO nøyter seg med å slå fast at «norsk er hovedspråket i undervisningen», samt at studentene «forventes å kjenne til og kunne bruke fagspråk både på norsk og engelsk».⁹⁰ Begge disse prinsippene går alle de andre institusjonene også inn for, men de er nøyere med å påpeke en sammenheng mellom dem. Hovedregelen går ut på at norsk dominerer på begynnelsen av utdanningsløpet, mens engelsk kommer tyngre inn etter hvert. Alle går inn for å opprette en forsvarslinje for norsk tvers gjennom undervisningen, men de er ikke riktig enige om hvor den bør gå. I noen tilfeller er det bare det første eller de to første årene at undervisningen for det meste bør foregå på norsk; i andre tilfeller er det de tre første årene, dvs. lavere nivå fram til bachelorgraden:

I det første året på bachelornivå foregår undervisning og vurdering til vanlig på norsk. Deretter skal alle studenter kunne velge emnetilbud på engelsk. Alle master- og doktorgradsprogrammer bør ha emnetilbud på engelsk. [Høgskolen i Oslo, HiO]⁹¹

Undervisningsspråket er i utgangspunktet norsk. Det kan likevel være formålstenleg å opne for engelsk i emne i tredje studieåret av bachelorløpet og dessutan i høgare grads studium. [UiS]⁹²

Hovudregelen må vere at grunnopplæringa er på norsk slik at undervisningsspråket er norsk på 100-nivå, men med opning for bruk av engelsk på enkeltkurs på 200-nivå. [...] Studentar på høgare nivå bør kunne nytte fagspråk på både norsk og engelsk og eventuelt andre språk. [UiB]⁹³

Undervisningen skal primært være på norsk på lavere nivå (bachelor) [...] På master- og doktorgradsnivå bør både norsk og engelsk benyttes som undervisningsspråk. [Universitetet for miljø- og biovitenskap, UMB]⁹⁴

Norsk er hovedspråk i undervisningen i NHHs bachelorprogram. Obligato-

88 UHR: *Overordnede språkpolitiske retningslinjer*, s. 1–2.

89 *Språkpolitiske retningslinjer ved Universitetet i Tromsø* (2007), s. 1.

90 *Språkpolitiske retningslinjer for Universitetet i Oslo* (2010).

91 *Språkpolitiske retningslinjer for Høgskolen i Oslo*.

92 *Språkpolitiske retningslinjer ved Universitetet i Stavanger* (2009), s. 5.

93 *Språkpolitikk ved Universitetet i Bergen – statusrapport* (2009), pkt. 5a og 5c. Ved UiB er dette prinsippet nå reglementsfestet: «Som hovedregel skal undervisningen på begynneremner (enheter med 100-nummer) være på norsk. Fakultetet kan [...] fastsette kriterier for når hovedregelen her kan fravikes.» *Grads- og studiereglement for Universitetet i Bergen*, § 20, vedtatt 18.06.09.

94 *UMBs språkpolitiske retningslinjer*, s. 3.

risk undervisning skal som hovedregel gis på norsk. Norsk og engelsk er begge viktige språk i undervisningen i NHHs masterstudium i økonomi og administrasjon [...] Engelsk er hovedspråket i undervisningen i NHHs ph.d.-program. [NHH]⁹⁵

Norsk er hovedspråket i undervisningen ved NTNU [...] Undervisningen på lavere grad [...] skal i hovedsak være på norsk. Studenter både på lavere og høyere nivå skal kjenne den sentrale terminologien for sitt fagfelt både på norsk og engelsk [...] Undervisning på høyere grad kan gis med engelsk som hovedspråk [...] Studenter på høyere nivå skal være i stand til å arbeide med sitt fag både på norsk og engelsk, eller på andre relevante fremmedspråk. [NTNU]⁹⁶

Det er ingen enkel sak å utforme retningslinjer som kan angå en rekke forskjellige fag, kurs og nivåer, uten at de blir urimelig rigide. Utfordringen blir i disse tilfellene løst ved hjelp av uttrykk («i hovedsak», «som hovedregel», «i utgangspunktet», «primært», «normalt», «til vanlig») som understreker forpliktelsen til norsk fagspråk samtidig som de modifierer den. Slik oppstår et slingringsmonn som er tilstrekkelig ubestemt til at det blir mulig å oppfylle den overordnede forpliktelse til internasjonalisering gjennom videre utbygging av engelskspråklige tilbud.⁹⁷

Når det gjelder *vitenskapelig publisering*, framgår det av UHRs mønstertekst at språkpolitiske vurderinger i og for seg er saken uvedkommende:

Faglige vurderinger og kommunikasjonsmuligheter med relevante nasjonale og internasjonale fagmiljø bør ligge til grunn for valg av publiseringsspråk.

Norsk skal fortsatt være et relevant språk ved vitenskapelig publisering.

I de fleste fag kan likevel engelsk eller et annet internasjonalt språk være hovedspråk ved vitenskapelig publisering.⁹⁸

UiA og UiT har senere vedtatt nesten likelydende formuleringer. I retningslinjene fra de andre institusjonene blir spørsmålet om publiseringsspråk behandlet slik:

95 NHH: *Språkpolitiske retningslinjer* (2010), s. 2.

96 NTNU: *Språkpolitiske retningslinjer*, s. 1.

97 Språkutredningen til NHH inneholdt et sjeldent forslag om *forpliktende* formuleringer med sikte på å *begrense* bruken av engelsk som undervisningsspråk. Her ble det argumentert for en bestemmelse for masterstudiet om at «minst halvparten av kurstilbudet skal være på norsk». Engelskprosenten var kommet opp i ca. 60 og ville følgelig måtte justeres noe ned. Dette forslaget ble imidlertid satt til side av styret, og er ikke kommet med i de språkpolitiske retningslinjer for NHH. I stedet er det opprettet en ny masterprofil i *Marketing and Brand Management* som har bragt engelskandelen videre opp.

98 *Overordnede språkpolitiske retningslinjer*, s. 2.

Vitenskapelig publisering skal skje på det språket som er mest relevant for den enkelte vitenskapelig ansatte. [UiO]⁹⁹

Fagmiljøa må diskutere seg fram til ein politikk for val av språk i forskning og formidling, der ein tek omsyn til både fagleg utvikling og samfunnsansvar. [UiB]¹⁰⁰

UiS skal leggja til rette for norsk som fullverdig vitenskapleg publiseringsspråk. Engelsk eller eit anna framandspråk kan likevel brukast når det er formålstenleg. [UiS]¹⁰¹

Forskningsspråket fastlegges av det enkelte fagmiljø. Valg av publiseringsspråk er den enkeltes ansvar – i samsvar med det som er formålstjenlig innen fagmiljøet. [UMB]¹⁰²

Valg av publiseringsspråk er avhengig av hvem forskningen retter seg til og hva temaet for forskningen er. I en del faglige sammenhenger er norsk derfor det mest relevante fagspråket for vitenskapelig fagutvikling og publisering. I andre sammenhenger er engelsk, eller andre fremmedspråk, best egnet. [NTNU]¹⁰³

Norsk, engelsk eller et annet internasjonalt språk kan brukes ved vitenskapelig publisering. Faglige vurderinger og kommunikasjonsmuligheter med relevante nasjonale og internasjonale fagmiljø bør ligge til grunn for valg av publiseringsspråk. [HiO]¹⁰⁴

Hva disse bestemmelsene betyr, er at *både* norsk og engelsk *kan* komme til anvendelse i vitenskapelig publisering. UHR framhever engelsk som «hovedspråk» i de «fleste fag», men åpner samtidig for norsk som «fortsatt relevant». UiS går inn for norsk som «fullverdig vitenskapelig publiseringsspråk», men åpner samtidig for engelsk «når det er formålstenleg». Selv om ettertrykket ligger på forskjellig hold i disse formuleringene, er begge så vidt fleksible at de kan dekke det meste uten å motsi hverandre. I de fleste tilfellene nøyer man seg imidlertid med å understreke at valg av publiseringsspråk er et hensiktsmessighetsspørsmål som fagfolk må tenke gjennom før de bestemmer seg for det ene eller det andre.

På dette punktet er retningslinjene altså ikke bindende eller begrensende på noen måte. Faktisk er det ingenting i veien for å lese dem som begrunnelser for etablert praksis i en hvilket som helst fagsammenheng. Om slike bestemmelser

99 Språkpolitiske retningslinjer for Universitetet i Oslo, s. 1.

100 Språkpolitikk for Universitetet i Bergen, pkt. 6b.

101 Språkpolitiske retningslinjer ved Universitetet i Stavanger, s. 6.

102 UMBs språkpolitiske retningslinjer, s. 3–4.

103 NTNU: Språkpolitiske retningslinjer, s. 2.

104 Språkpolitiske retningslinjer for Høgskolen i Oslo.

kan sies å styrke norsk som vitenskapelig språk, er det bare for så vidt som det er på sin plass å slå fast at det stadig er *tillatt* å publisere på norsk, og under visse omstendigheter også fullt akseptabelt. Forsikringer om at den enkelte forsker selv må kunne avgjøre spørsmålet under hensyn til hva som er faglig forsvarlig og formålstjenlig, kan ha verdi i miljøer der det tas for gitt at bruk av norsk vitner om annenrangs forskning. Ellers er det i disse tekstene ingenting som kan tenkes å påvirke valg av publiseringsspråk i noen bestemt retning.

Prinsippet om parallellspråklighet blir ellers konkretisert til en rekke tiltak av mindre omfang som alle tar sikte på å bedre *vilkårene for samliv* mellom engelsk og norsk.

Så godt som alle institusjonene går inn for at doktoravhandlinger skrevet på engelsk skal ha et fyldig *sammendrag* på norsk, og omvendt. Statusrapporter fra noen av de samme institusjoner kan tyde på at denne regelen ennå ikke blir praktisert konsekvent, men den foreligger i det minste som et tydelig påbud.

Mange har innsett at det er nødvendig å heve den språklige standard på internasjonale publikasjoner, og forplikter seg derfor til å opprette en *språkvasktjeneste*, først og fremst for manuskripter på engelsk.

Nesten alle understreker dessuten behovet for å styrke den språklige kompetansen blant vitenskapelig ansatte, og anbefaler utvikling av et *kurstilbud*. Siden det lenge har vært et krav at nytilsatte uten skandinavisk bakgrunn skal lære seg norsk innen to år, må tilbudet om *norskopplæring* stå ved lag. Og siden norsktalende ofte kan trenge å bedre sine ferdigheter i akademisk engelsk, både muntlig og skriftlig, anbefales i tillegg utvikling av *engelskkurs* for vitenskapelig ansatte.

Ved siden av bestemmelsen om sammendrag i doktoravhandlinger er dette siste trolig det eneste nye tiltak av noen betydning som språkkoffensiven ved universitetene og høyskolene i praksis har ført fram til. Det kan ikke herske noen som helst tvil om at det er påkrevd: Forskere forventes i dag å beherske engelsk både i publiserings- og undervisningssammenheng, dvs. i særdeles krevende kommunikasjonssituasjoner; det vil være et alvorlig faglig lyte om de språklig sett skulle komme til kort. Engelskferdighetene til forskere og forelesere er utvilsomt et sentralt anliggende for en politikk som tar den samlede sammensatte språkproblematikk på alvor. Men det er tankevekkende at dette – engelskkurs – er nær sagt det *eneste* praktiske resultat av en offensiv som i utgangspunktet var motivert av bekymring for tiltakende *anglifisering*.

Dette vil ikke si at arbeidet med språkstrategidokumentene har vært forgjeves. Selv om de ikke forplikter til noe bestemt, uttrykker de på institusjonenes vegne et forsett om å ivareta alle viktige hensyn. Om dette ikke betyr at problemer blir løst, kan det i alle fall tas som bevis for at saken nå blir tatt hånd om. Dermed er den også i en viss forstand ute av verden. Selv om den alarmerende utvikling i realiteten går sin gang, er den *retorisk sett uskadeliggjort*.

Termlister

I de fleste sammenhenger synes begrepet om parallellspråklighet å vise til forholdet mellom engelsk og norsk i henholdsvis forskning og undervisning. Ifølge språkmeldingen må vitenskapelig publisering i det store og hele avskrives som et tappt domene; norsk fagspråk skal holdes levende gjennom bruk i (lavere grads) undervisning.¹⁰⁵

Dette innebærer at folk som bruker engelsk i den faglig mest avanserte del av sitt arbeid, må kunne slå om til norsk når faget skal formidles til nybegynnere. Hele den spesialiserte fagterminologi må være present i to versjoner; begreper som stadig utvikles gjennom forskningsarbeid, må aktivt oversettes til undervisningsspråk, og slike oversettelser må holdes løpende oppdatert. For den enkelte kan dette være en nesten uoverkommelig oppgave. At undervisning blir gitt på norsk, kan i realiteten bety at man benytter seg av en kreolisert versjon med lavere presisjonsnivå og løsere virkelighetskontakt enn til vanlig.¹⁰⁶ Etter hvert vil det kunne kjennes riktigere og mer naturlig å ta steget helt ut, for i fagsammenheng er det gjerne norsk som er fremmedspråk, ikke engelsk. Å ta vare på norsk fagspråk kan derfor ikke være opp til hver enkelt. Skal oppgaven lykkes, må institusjonene i sektoren tilføre de nødvendige språklige ressurser. Ifølge språkmeldingen er det institusjonene som må sørge for at det foreligger et begrepsapparat på norsk som lærekreftene så kan støtte seg til. Universitetene og høyskolene har ansvar «for at det blir utvikla nye termar på norsk i takt med import av ny, ofte engelskspråkleg terminologi som skjer som ledd i den kontinuerlege kunnskapsutviklinga på dei internasjonale vitenskapsarenaene». Dette vil best kunne skje ved at det i alle fag blir utarbeidet «parallele termlister på norsk og engelsk med særleg tanke på studentane i faget».¹⁰⁷

I parallellspråksstrategien er termlisten *selve forbindelsen* mellom forskningens og undervisningens språk. Det er den som skal sette forskerne i stand til å holde forelesninger på godt norsk. Ved hjelp av den skal studentene kunne lese pensum på engelsk med større utbytte, og i yrkeslivet senere være i stand til å utøve sitt fag i samvirke med andre mens de gjør seg forstått på det felles språk. Slik saken blir framstilt i språkmeldingen, er det termlisten som vil kunne forhindre at fagspråket blir en verden for seg, skilt fra samfunnets hovedspråk som engelsk fra norsk. Uten den er parallellspråklighet i denne versjon umulig.

Hvor realistisk er det å tenke seg termlister i slik bruk? Det er grunn til å tro at mange vil oppleve det som tungvint og brysomt å måtte slå opp i ordlister for å formidle sitt fag. Mange vil sikkert også se det som heft og utidig avledning fra saken selv. Dessuten er det et åpent spørsmål om institusjonene kan sørge for språklig fornyelse ved å oppnevne komiteer som skal utarbeide slike lister («fagterminologigrupper»). Kan det tenkes et levende vitenskapelig språk som ikke nærer seg direkte av formuleringsstrevet i selve forskningsprosessen? Hvem

105 *Mål og mening*, s. 120.

106 Her er noen eksempler på språkbruken i NHHs auditorier: «som skal execute samme kvalitet», «måtte aligne de og stakeholderne», «nærmest ha performance kontakter med alle, også gjøre recessment underveis». For flere eksempler, se *Ja takk, begge deler!*, s. 5.

107 *Mål og mening*, s. 123.

vil legge arbeid i å utvikle sitt språklige repertoar på måter som ikke gir uttelling i forskningssammenheng?

Ideen om termlister blir ikke problematisert noe sted i utredningslitteraturen. Den er et kjernepunkt i parallellspråksstrategien; alle utvalg går god for den, men uten å begi seg inn på noen slags kritisk drøfting.¹⁰⁸ I praktisk form er kritikken likevel tydelig nok, nemlig som mangel på oppfølging. I de lokale språkstrategiene er termlistene nesten helt forsvunnet. Bare to institusjoner holder fast ved tanken, nemlig NHH og UiB. Disse to er også de eneste som har gjort noe med tanke på realisering.¹⁰⁹ Ved NHH arbeides det for tiden med en database for begreper i økonomisk-administrative fag, men denne er ennå ikke ferdig utviklet og tilgjengelig for lærere og studenter. UiB kan vise til ett slikt initiativ, nemlig ved Institutt for fysikk og teknologi. Her er det en ansatt som har laget termlister for undervisningen ved to grunnkurs i fysikk, hver på ca. 100–200 ord, og en lignende liste for et innføringskurs i astrofysikk. I norsk akademisk sammenheng er dette tilsynelatende *eneste* tiltak i sitt slag.¹¹⁰

Språksenter

Mål og mening gjenga et forslag fra Nordens språkråd om at det ved alle universiteter og høyskoler burde opprettes et eget språksenter med ansvar for å tilby tjenester til støtte for institusjonenes parallellspråksstrategi. I meldingen ble språksentertanken framhevet som et eget prioritert tiltak (T24).¹¹¹ Språkutredningene til de to største universitetene hadde da allerede påpekt behovet for et slikt senter.¹¹² I dag ser det ut til at disse to – men ingen andre – har arbeidet videre med saken, og så smått har begynt å nærme seg en avklaring.

En arbeidsgruppe ved UiO leverte i 2010 en innstilling som anbefalte at «miljøene for opplæring i norsk og engelsk redskapsspråk samles til ett felles fagmiljø». Innstillingen bygde på flere runder utredning, blant annet språksenterutvalgets rapport fra 2007.¹¹³ Nå ble det påpekt at man ved å utnytte ressurser som allerede fantes ved universitetet, uten store ekstra bevilgninger kunne opprette et

108 NHH: *Ja takk, begge deler*, s. 13; UiO: *Snart to hundre*, s. 23–24; UiB: *Både i pose og sekk*, s. 32.

109 På nasjonalt plan gjøres et betydelig arbeid for utvikling av en medisinsk terminologi- og kunnskapsbase. Se Nasjonalt kunnskapsenter for helsetjenesten: «Medical Subject Headings (MeSH) på norsk».

110 Gjennom Språkrådets portal «Termlister og termbaser» finner man språklige ressurser for mange fag og yrker. Stort sett dreier det seg imidlertid om forklaring av fagtermer, uten oversettelse mellom engelsk og norsk. Når det gjelder termlister for parallellspråklighet, er det utdanningsadministrasjonen som kommer best ut, med hele tre slike tilbud. Viktig er også SNORRE, med definisjoner og en del oversettelser for området teknologi og næringsliv. For øvrig tilbys tospråklige termlister for mer begrensede interesser («Sjødyr og fisk på fem språk», «Norsk-engelsk ordliste for Oslo kommune», «Viktige stillingsbetegnelser i staten»).

111 *Mål og mening*, s. 120 og 124.

112 *Snart to hundre. Universitetet i Oslo og språket i internasjonaliseringens tidsalder* (2006), s. 23; *Både i pose og sekk. Framlegg til språkpolitikk for Universitetet i Bergen* (2007), s. 53–54.

113 *Ambisjoner for et språkkompetansesenter i Oslo* (2007).

vitenskapelig bemannet «senter for internasjonalisering og parallellspråklighet». Formålet med et slikt senter skulle være å bidra til at UiO blir mer attraktivt for utenlandske forskere og studenter, og til at norske forskere, studenter og administrativt tilsatte blir bedre i stand til å gjøre en innsats i internasjonal sammenheng. Prioriteringen av arbeidsoppgaver følger av «de styrende prinsippene til språksenteret, nemlig at det skal være et virkemiddel for økt internasjonalisering»¹¹⁴: Foruten norskopplæring for innreisende forskere og studenter bør et slikt senter kunne tilby kurs i akademisk og administrativt engelsk for egne ansatte samt innføringskurs i engelsk for studenter som vil reise ut eller følge undervisning på engelsk ved UiO.

Det er ennå ikke fattet vedtak i saken. Et drøyt år etter at innstillingen forelå, diskuterer man visstnok andre løsninger. Blant annet utredes muligheten for et virtuelt språksenter: Språktjenestene kan kanskje samles på nett.

Universitetet i Bergen har fulgt en annen vei. Som oppfølging av tilrådingene i universitetets egen språkutredning ble det først engasjert en person i halv stilling for en periode på ett år; fra og med mars 2012 ble prosjektet videreført med en hel stilling tilknyttet personalavdelingen. Formålet er å planlegge og formidle språktjenester, både fra universitetet selv og utenfra. Først og fremst dreier det seg om engelskkurs for forskere og for teknisk og administrativt personell, men i tillegg også om skjerpet bevissthet om godt språk generelt, ved hjelp av kurs i skriving for nettet, klarspråkkurs for ledere og administrativt tilsatte osv. Oversettelse og språkvask kan denne tjenesten imidlertid ikke være behjelpelig med. På samme måte som i planene for UiO-senteret må den slags kjøpes fra eksterne tilbydere. Selv om kvaliteten tydeligvis ikke er den beste bestandig, nøyer universitetet seg med å vise til en rammeavtale med et privat firma.¹¹⁵

Språksentertanken er altså *ikke kommet noen vei*. En koordinatorstilling ved UiB er alt som er kommet ut av språkmeldingens «prioriterte tiltak» på dette punktet.

Strategi for internasjonalisering

Omtrent samtidig med at Kulturdepartementet la fram språkmeldingen, ble det fra andre departementer offentliggjort en rekke tilsvarende meldinger som på grunnleggende vis direkte motvirket den. Kunnskapsdepartementet la fram St.meld. nr.30 (2008–2009): *Klima for forskning*, og Nærings- og handelsdepartementet la fram St.meld. nr. 7 (2008–2009): *Et nyskapende og bærekraftig Norge*, som begge på det sterkeste understreket nødvendigheten av videre internasjonalisering på området forsknings- og utviklingsarbeid. I begge disse meldingene er internasjonalisering et annet ord for kvalitet – og kvalitet i forskning og utvikling er selve nøkkelen til innovasjon og verdiskaping. Det er derfor gode grunner til at internasjonaliseringsprosesser skal ha høy prioritet innen alle deler av virksomheten. Alt som det ifølge disse meldingene bør bli mer av – internasjonal publisering, internasjonalt samforfatterskap, deltakelse

¹¹⁴ *Språksenter ved UiO. Innstilling fra UiOs arbeidsgruppe for opprettelse av språksenter* (2010), s. 10.

¹¹⁵ *Språkpolitikk ved Universitetet i Bergen – statusrapport*. Styresak 63, 2010.

i internasjonale forskningsprogrammer osv. – innebærer nødvendigvis også økende bruk av engelsk som fagspråk – men dette tas tydeligvis for gitt som en uproblematisk sak og kommenteres i det hele tatt ikke.

Med tanke på språkpolitiske implikasjoner er forskningsmeldingen og innovasjonsmeldingen åpenbart ikke koordinert med språkmeldingen. Dette betyr likevel ikke at regjeringens politikk trekker i to forskjellige retninger. Pengestrømmene og de institusjonelle bindingene fremmer anglisering i all hovedsak. Bare i tilknytningen til EUs rammeprogrammer er milliarder i spill, og mye blir satt inn på å sikre størst mulig deltakelse for norske forskere. Holdt opp mot føringer av en slik soliditet virker tiltakene for vern av norsk fagspråk nokså spede.

I praksis er språkpolitikken altså ikke helhetlig og «sektorovergripande» i tråd med sin uttrykte ambisjon. Politikk som utformes i ett departement, teller ikke nødvendigvis med under politikkkutforming i et annet. Oppgavene som skal løses, er ikke de samme; den politiske kulturen er preget av dette og varierer tilsvarende. Språk og kultur, som i ett departement er av verdi i seg selv, er i andre et middel til overordnede mål av typen økonomisk vekst. Muligheten for samordning beror dels på ledelsen i parti og regjering, dels på de politiske omgivelser og omstendigheter. For at Kulturdepartementets arbeid med språkspørsmål skulle blitt anerkjent som relevant for Kunnskapsdepartementets arbeid med forskningsspørsmål, måtte en bred ideologisk offensiv ha nedfelt seg som mer eller mindre tvingende i en felles politisk situasjon. Men det er ikke antydning til noe slikt i dag, og det er ikke godt å se hvordan det vil kunne skje; derfor er det også langt igjen til språkpolitikken får tverrsektorielt gjennomslag.

Dette blir om mulig enda tydeligere med St.meld. nr.14 (2008–2009): *Internasjonalisering av utdanning*. Her videreføres politikken fra St.meld. nr. 27 (2000–2001) (om kvalitetsreformen), der internasjonaliseringsstrategien ble konkretisert til et påbud om endring i språkbruken. («Departementet mener det er viktig at de norske universitetene og høyskolene fortsetter å bygge opp fagtilbud på engelsk.»¹¹⁶) Internasjonalisering er etter dette ikke lenger en konsekvens av at forskere enkeltvis har kontakt med kolleger i utlandet, men et ledelsesansvar og et mål som angår hele organisasjonen. Som ledd i denne «nye internasjonalisering» lanseres begrepet om «den internasjonale campus», kjennetegnet ved «et bedre språktilbud», dvs. «flere tilbud på engelsk». Det er med slike midler institusjonene vil kunne «tiltrekke seg studenter utenfra og legge til rette for flere utenlandske undervisere og forskere», heter det i internasjonaliseringsmeldingen. Slik er det også man kan «øke institusjonens attraktivitet og gjøre den mer robust overfor utenlandsk konkurranse».¹¹⁷ Men for å lykkes med dette er det nødvendig med en systematisk innsats ved hver enkelt institusjon:

Stadig flere studietilbud på masternivå tilbys på engelsk, men det er store variasjoner når det gjelder engelskkunnskaper blant lærere og veiledere.

116 St.meld. nr. 27 (2000–2001): *Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*, s. 49.

117 St.meld. nr. 14 (2008–2009): *Internasjonalisering av utdanning*, s. 62.

Internasjonalisering av forsker- og lærerstaben innebærer derfor også å rette oppmerksomhet mot språkferdighetene.¹¹⁸

Det er få måneder mellom framleggingen av språkmeldingen og internasjonaliseringsmeldingen, men de er tydeligvis skrevet helt uavhengig av hverandre. I meldingen fra Kunnskapsdepartementet er det ingen bekymring for norsk fagspråk og ingen forsøk på å sette en forsvarslinje noe sted. Her er ingen diskusjon om redusert læringseffekt ved bruk av fremmedspråk og ingen antydning om at lavere grads studier kanskje bør holdes utenfor. Begreper som «domenetap» og «parallellspråklighet» er fullstendig ukjent i denne meldingen, og det er også problemstillingene de viser til. Her er det en utvetydig fordel for norske studenter å kunne studere på engelsk, og dermed også for det norske samfunnet.

Handlingsplaner for internasjonalisering

Slik språkmeldingen ga støtet til utarbeiding av språkstrategier for den enkelte institusjon, er også internasjonaliseringsmeldingen og meldingen om kvalitetsreformen blitt fulgt opp med lokale handlingsplaner for internasjonalisering.

I alle disse planene blir internasjonalisering, både i forsknings- og undervisningssammenheng, behandlet som selve veien til framgang på alle vis. Siden overgang til engelsk er en nøkkel til internasjonalisering, blir også dette behandlet som et entydig, uproblematisk gode. Enkelte planer peker ut internasjonaliseringstiltak av mange slag, uten at spørsmålet om språk blir nevnt med et ord (NTNU).¹¹⁹ Men til vanlig blir det uttrykkelig oppstilt mål om økt publisering i engelskspråklige tidsskrifter, økt bruk av engelsk som undervisningsspråk på alle plan, økt bruk av pensumlitteratur på engelsk, oversettelse av fag- og studieplaner og annet informasjonsmateriell til engelsk – og, for å få dette til, utvikling av støtteordninger av typen engelskkurs og språkvasktjenester.¹²⁰ Noen av disse planene ble vedtatt før språkmeldingen ble framlagt, andre er kommet til etterpå, men dette gjør ingen forskjell: Så godt som alle er skrevet som om innholdet i språkmeldingen var fullstendig ukjent. To slike handlingsplaner nevner ganske kort at massiv overgang til engelsk også kan være problematisk med tanke på utsiktene til norsk som fagspråk (UiB, HiVe)¹²¹, men de aller fleste overser slike problemstillinger.

Fire handlingsplaner blir her trukket fram som eksempler på behandlingen av språkbruk i internasjonalisering av undervisningen: Universitetet i Tromsø (2002–2006), Høgskolen i Lillehammer (HiL) (2007–2009), Universitetet i Nordland (UiN) (2009–2012) og Universitetet for miljø- og biovitenskap (2011–2014).

118 Samme sted, s. 54.

119 *Internasjonal handlingsplan for NTNU 2011–2014.*

120 Jf. f.eks. Høgskolen i Finnmark: *Handlingsplan for internasjonalisering 2002–2006*; *Handlingsplan for internasjonalisering ved Diakonhjemmet høyskole 2010–2012*; Høgskulen i Volda: *Handlingsplan for internasjonalisering 2003–2005.*

121 *Handlingsplan for UiBs internasjonale virksomhet 2011–2015*, s. 5; *Internasjonalisering – utkast til handlingsplan for Høgskolen i Vestfold*, s. 9.

I UiTs handlingsplan behandles språkspørsmålet hovedsakelig som et spørsmål om utviding av undervisningstilbudet på engelsk:

Det utarbeides flere studietilbud på engelsk evt. andre språk for å øke universitetets konkurransevne i å rekruttere studenter (og ansatte) fra utlandet.

Større valgmuligheter i studier på engelsk skal brukes aktivt som rekrutteringsmiddel overfor norske studenter: man øker sin engelsk-kompetanse samtidig som man studerer ved å bruke engelsk som redskaps-språk.

Det vurderes hvor stort antallet engelskspråklige studieprogram bør være. Dersom de får et visst omfang, bør det opprettes en språklig støttetjeneste fra Engelsk institutt og PLP til lærere som ønsker slik støtte.

Utenlandske studenter bør under sitt opphold i Tromsø få mulighet til å lære norsk. Men også for dem er det i første rekke engelskkunnskapene som teller: «Utover behovet for å lære noe norsk har mange av dem også behov for å kunne mer engelsk. Selv om de formelt fyller opptakskravet, har mange av dem dårlig ekspressiv kompetanse i engelsk.»¹²²

HiL går inn for «auka bruk av engelsk i undervisning og informasjon». Handlingsplanen angir presise mål om utvikling av et internasjonalt masterprogram og om tilbud av engelskspråklige bachelorkurs på alle avdelinger. En slik omlegging forutsetter blant annet følgende tiltak:

Fagleg tilsette som skal undervise på engelsk får tilbud om språkkurs [...] Engasjere translator som kan språkvasker forelesninger og presentasjoner [...] Kompetanse og vilje til å undervise på engelsk skal vere eit krav ved nyttilsettingar f.o.m. 2007. Det skal stillast spørsmål om dette på intervju. Internasjonalt engasjement skal vere eit sjølvstendig / uttalt kriterium ved lokale lønnsforhandlingar.¹²³

«Internationalisation is a sign of quality», het det i internasjonaliseringsstrategien til Høgskolen i Bodø (2005–2008). Derfor måtte det satses på utvikling av «inclusive and international curricula», fortrinnsvis på engelsk. «For those units not taught in English there should be an international dimension to the teaching.»¹²⁴ Denne politikken blir nå videreført i tilsvarende strategidokument for det nye universitetet:

Bodø University College / University of Nordland
– will increase the number of courses and programs taught in English

122 Universitetet i Tromsø: *Handlingsplan for internasjonalisering av studier og studentmobilitet* (2002–2006), s. 10–11.

123 Høgskolen i Lillehammer: *Handlingsplan for internasjonalisering 2007–2009*.

124 Høgskolen i Bodø: *Strategy for internationalisation 2005–2008*.

especially at the bachelor level.

- will encourage all Faculties to offer at least one Master program in English.
- will offer a variety of semester packages in English to attract semester students [...]
- will seek to develop the selection of language courses offered for both international and Norwegian students and staff.¹²⁵

UMB, som allerede i dag tilbyr halvdel av all undervisning på engelsk, satser på å nå enda lenger både med hensyn til mengde og kvalitet. I universitetets *Strategic Action Plan for Internationalization* heter det at følgende tiltak er påkrevd for å utvikle undervisningstilbudet i nærmeste framtid:

- Secure the quality of teaching in English, particularly courses offered in «English on demand».
- Establish a quality assurance system to ensure adequate English language proficiency of teaching staff.
- Offer assistance to teaching staff in developing courses in English.
- Offer 3 new master's programmes in English by 2013 in replacement of existing programmes.
- Increase the course portfolio in English.¹²⁶

Språket i den overordnede strategi

Språkstrategiene var resultat av en omfattende prosess. Både Universitets- og høyskolerådet og flere av de tyngre institusjonene i sektoren hadde fått utført utredninger, som senere ble sammenfattet i Kulturdepartementets språkmelding og videre lagt til grunn for utformingen av strategidokumenter både sentralt og lokalt. I løpet av denne prosessen ble en bekymring for det norske språket (domenetapsproblematikken) omsatt i en politikk for styrking av språkkompetanse på allsidig vis (parallellspråksstrategien). Engelsk fagspråk, som først var en trussel, ble slik en del av løsningen, i praksis kanskje den aller viktigste delen. I møtet med internasjonalsiseringspolitikken til andre deler av sentraladministrasjonen synes denne vendingen så å ha lagt til rette for smidige tilpasninger: Slik er det blitt mulig å vedta forpliktende handlingsplaner for internasjonalsisering som setter de lokale språkstrategiene til side – uten direkte å dementere dem.

Denne prosessen kan nå følges et skritt videre, ettersom de lokale språkstrategiene innarbeides i planer for institusjonenes generelle virksomhet. Når de overordnede strategier skal utformes, er det mye annet enn språkpolitikk som teller, for eksempel internasjonalsisering, og da er det fare for at de opprinnelige hensyn blir ytterligere svekket. I hovedstrategiene til de samme åtte institusjonene som ble omtalt ovenfor, er det lite som viser igjen av språkstrategiene deres. I det hele tatt er det lite å finne her som vitner om interesse for språk.

125 *Strategy for internationalisation at University of Nordland 2009–2012.*

126 Norwegian University of Life Sciences (UMB): *Strategic Action Plan for Internationalization 2011–2014.*

Bare i tre av disse strategidokumentene er det spor etter de mange utredninger og vedtak i spørksmålet. NHH prioriterer internasjonalisering på alle områder, men vedkjenner seg også «et nasjonalt ansvar når det gjelder vedlikehold og videreutvikling av norsk som fagspråk innenfor de økonomisk-administrative fagområdene».¹²⁷ UiB ser det som en viktig utfordring «å kunne møte den tiltagende internasjonaliseringen med tilstrekkelig høy språklig kompetanse og samtidig føre en god språkpolitikk som kan forene nødvendigheten av å kommunisere internasjonalt med å holde norsk fagspråk i hevd».¹²⁸ HiO, som er spesielt forpliktet til integrering av studenter med minoritetsbakgrunn, går inn for styrket «kompetanse i norsk og fremmedspråk blant tilsatte og studenter» og understreker dessuten at det er behov for «flere kurs og studieprogram i engelsk både på bachelor- og masternivå».¹²⁹

Men dette er også det hele. I tekstene som angir overordnet utviklingsretning for de åtte institusjonene, er disse tre–fire setningene i grunnen det eneste som kan gjenfinnes av parallellspråksforpliktelsen fra språkstrategiene. To av disse tekstene (UiT og NTNU) nevner ikke språkproblematikken i det hele tatt.¹³⁰ Resten nevner den ganske kort, men slik at det helst må oppfattes som et ønske om å forsterke tendensen til anglifisering. UiO nøyer seg med å bemerke at «en sterkere satsning på internasjonalisering krever investeringer i form av økt språkkompetanse».¹³¹ UiS satses på å «utvikle flere engelskspråklige utdanninger og infrastruktur for internasjonal rekruttering og utveksling».¹³² Aller tydeligst er UiA:

Det skal utvikles flere studieprogrammer med undervisning i engelsk [...] Engelsk skal brukes som kommunikasjonsspråk sidestilt med norsk i mye undervisning og informasjonsvirksomhet [...] Alle bachelor- og masterprogram skal ha deler av undervisningen på engelsk.¹³³

Kvalitetsgevinst?

Etter hvert som institusjonene får vedtatt sine språkstrategier og handlingsplaner for internasjonalisering, forplikter de seg altså på plandokumenter med forankring i til dels motstridende politiske prosjekter. Men internasjonaliseringsplanene inneholder mer forpliktende formuleringer enn språkstrategiene; de peker ut mer omfattende tiltak og sikrer at større ressurser blir satt inn, og de hviler på mer virkningsfulle støtteordninger og insentiver.

127 NHH: *Strategi 2010–2013*.

128 *Fornyng av Universitetets strategi 2011–2015: Universitetet i Bergen – et internasjonalt synlig forskningsuniversitet*. Forslag til strategisk plan (2010).

129 *Strategiplan for Høgskolen i Oslo 2008–2011*.

130 *Strategidokument for Universitetet i Tromsø 2009–2013; Kunnskap for en bedre verden. NTNU – internasjonalt fremragende*.

131 UiO: *Strategi 2020*.

132 *Strategidokument for Universitetet i Stavanger 2011–2020*.

133 *Strategisk plan for Universitetet i Agder 2010–2015*.

På dette hold er det også bygd opp en helt annen administrativ kapasitet: Overfor den ene koordinator for språktjenester (ved UiB) står Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) med sine 70 ansatte, og internasjonalt ansvarlige eller internasjonale kontorer ved de fleste høyere utdanningsinstitusjoner. Så åpne som formuleringene er i institusjonenes språkstrategier, er det slik sett lite til hinder for at angliseringssprosjektet slår igjennom. Hvis det allikevel skulle stagnere, er det ikke som følge av kultur- eller utdanningspolitiske prioriteringer, men av praktiske grunner, i møtet med ytre begrensninger: Det er grenser for hvor mange utenlandske studenter som lar seg friste av opphold ved en norsk høyskole; etterspørselen etter undervisning på engelsk blant norske studenter har også sine grenser. Satsing på «internasjonalisering hjemme» kan, ut over et visst punkt, vise seg som et tapsprosjekt for institusjonene.

Hvor langt er det kommet med denne utviklingen i dag? At alle gjerne vil kunne tilby en hel del undervisning på engelsk, betyr ikke at de har satt seg i stand til å gjøre det. Plandokumentene kan gi inntrykk av en massiv vending, som man ikke uten videre kan forvente å gjenfinne i det faktiske undervisningstilbud. Det foreligger ingen fullstendig oversikt over språkvalg i høyere utdanning; ved hjelp av spredte opplysninger fra enkelte smalere undersøkelser er det likevel mulig å antyde noen hovedtrekk.

Bruken av skriftlig engelsk ser ut til å være i jevn vekst, særlig på høyere nivå: Andelen masteroppgaver skrevet på engelsk skal ha steget fra under 10 prosent i 1986 til ca. 20 prosent i 1996 og videre til godt over 30 prosent i 2006.¹³⁴ Bruken av engelsk som undervisningsspråk kan ha kommet opp på omtrent samme nivå: I studieåret 2007/2008 gikk 27 prosent av masterstudentene i Norge på programmer med engelsk som offisielt undervisningsspråk. Selv om undervisningen i realiteten kan inneholde en god del norsk (– slik at det kan sies å være «en stor fordel å være god i norsk for å studere på engelsk i Norge»), er det faktiske omfang av engelsk trolig «minst 20–25 prosent av samlet undervisning», og sannsynligvis noe høyere.¹³⁵ Resultater av intervjuundersøkelser blant vitenskapelig ansatte er godt forenlig med disse opplysningene. På spørsmål om «undervisningen på noen av dine kurs er på engelsk» svarer 58 prosent nei og 42 prosent ja¹³⁶. Blant universitetsansatte er det nesten 80 prosent som svarer at de har undervist på et annet språk enn norsk i løpet av det siste året.¹³⁷ Når det gjelder pensumlitteratur, oppgis et gjennomsnitt på litt over 50 prosent for universitetsfagene sett under ett; dette tallet ser ikke ut til å ha endret seg mye de siste par tiår.

134 Vera Schwach: *Bruk av engelsk i forskning og høyere utdanning. Presentasjon av ei undersøkning*. www.nifustep.no.

135 Vera Schwach: *Masterprogrammer på engelsk i Norge. I bredde og nisjer*. NIFU-Step Rapport 36/2009, s. 37.

136 Tor Halvorsen og Reidun Faye: *Evaluering av Kvalitetsreformen: Internasjonalisering*. Oslo 2006, s. 79.

137 Jf. Schwach: *Masterprogrammer ...*, s. 40.

Selv om engelsk altså blir brukt i betydelig omfang, er det fremdeles grunn til å omtale norsk som hovedspråk i høyere utdanning, også på masternivå. Bak gjennomsnittstallene skjuler det seg imidlertid store variasjoner mellom fag og læresteder. I enkelte sammenhenger er engelsk fullstendig dominerende. Mens masteroppgaver i historie nesten alltid skrives på norsk, gjelder dette bare om lag 1/3 av informatikkoppgavene.¹³⁸ Mens yrkesutdanningene på høyskolene opererer med pensumlister med snaut 10 prosent engelsk tekst, er tilsvarende tall for universitetsfag som psykologi, informatikk og kjemi 90 prosent eller mer.¹³⁹ Ved Handelshøyskolen BI er seks av sju masterprogrammer engelskspråklige. Slik sett er det mye som tyder på at en rekke utdanninger av sentral betydning for utviklingen av samfunnet – særlig innen naturvitenskapelige, tekniske og økonomisk-administrative fag – allerede er i en slik situasjon at det norske språkets status som hovedspråk i utdanningen er truet.

Gir internasjonalisering kvalitetsgevinst? Den saken har flere sider. Studenter som lærer seg å forstå og praktisere sitt fag i engelsk versjon, setter seg også i stand til å følge med i internasjonal fagdebatt, delta i internasjonale samarbeidsprosjekter osv.; i enkelte yrkessammenhenger der globaliseringen er kommet langt, for eksempel i mye av forskningen, er utdanning på engelsk slik sett avgjøret et fortrinn. Men pedagogiske studier tyder på at læringsutbyttet synker når morsmålet ikke blir brukt som pensum- og undervisningsspråk.¹⁴⁰ Foreleserne taper seg både med hensyn til faglig klarhet og personlig utstråling når de er henvist til et språk de ikke riktig kjenner seg hjemme i. Om studentene ikke blir øvd opp i bruk av norsk fagspråk, blir de heller ikke så godt forberedt som de burde være på yrkesutøvelse i Norge. Og de aller fleste som tar utdanning ved norske universiteter og høyskoler, finner seg faktisk arbeid innenlands, utenfor forskningssektoren. Andelen masterkandidater som tar arbeid i utlandet, utgjør bare fra 1,5 til 2,5 prosent av samtlige.¹⁴¹ Selv om det nok for alle grupper studenter kan være en fordel å arbeide med faget både på norsk og engelsk, er det for de fleste en betydelig ressurs om selve grunnen blir lagt med det språk som de lever sitt liv gjennom, og som de også skal utfolde seg i når de utfører sitt framtidige arbeid.

Det kan derfor være grunn til reise spørsmål ved den kvalitetsgevinst som skulle følge av internasjonaliseringsinitiativet i kvalitetsreformen:

Veksten i bruk av engelsk har utan tvil redusert kvaliteten i både munnleg og skriftleg framstillingsform. For forskarane kan alternativet til å bruke mykje tid på å lære seg engelsk vere omsetjingar, jamfør tyske og franske tradisjonar. Dette vil og ta vare på kravet om utvikling av nasjonalt og nordisk fagspråk. Men i undervisninga er dette ikkje eit alternativ.

138 Schwach: *Bruk av engelsk ...*

139 *Mål og mening*, s. 113–114.

140 Samme sted, s. 116–117.

141 Schwach: *Masterprogrammer på engelsk ...*, s. 35.

Skal vi verkeleg utvikle ein tospråkleg organisasjon, må vi rekne med store opprustningskostnader. Om ikkje vil bruk av engelsk representere ei svekking av kvaliteten. Presisjon og formidlingsevne vil bli skadelidande, samstundes som den individuelle kreativiteten knytt til det å uttrykke seg på primærspåket blir redusert.¹⁴²

142 Halvorsen og Faye: *Evaluering av Kvalitetsreformen*, s. 79.

Nærmere om akademisk publisering

Som forskningsspråk er norsk i jevn tilbakegang og engelsk i tilsvarende framgang. Slik har det vært i lengre tid. I 1980 ble 62 prosent av den samlede vitenskapelige produksjonen i Norge publisert på engelsk (eller et annet ikke-skandinaviske språk), i 2000 var andelen steget til 71 prosent.¹⁴³ Alt tyder på at denne utviklingen har holdt fram gjennom de senere år. For 2004 oppgis andelen vitenskapelige artikler på engelsk til 80 prosent.¹⁴⁴

Bak slike gjennomsnittstall skjuler det seg store forskjeller mellom de ulike faggruppene. De teknisk-naturvitenskapelige fagene er gått over til engelsk nærmest helt og holdent; norskandelen ligger her på 2–3 prosent og kan ikke komme stort lavere. I samfunns- og kulturfagene, derimot, er det fremdeles en betydelig andel av produksjonen som utgis på norsk. Her har til gjengjeld overgangen til engelsk vært mer påtakelig i senere år. Mens engelskspråklige publikasjoner utgjorde 30 prosent av produksjonen i disse fagene i 1980, var tallet tjuen år senere steget til 40 for de humanistiske fagenes del og 50 for samfunnsfagenes.¹⁴⁵ Særlig i humaniora er det tydelig at utviklingen har fortsatt i samme lei: I 2010 var engelskandelen for begge faggruppers vedkommende like i overkant av 50 prosent.¹⁴⁶

Antallet publikasjoner er riktignok ikke et helt presist mål på språkbrukens omfang. Humanvitenskapene, som i stor utstrekning bruker norsk fremdeles, kommuniserer mer i bokform enn naturvitenskapene. Siden bruken av norsk altså er noe vanligere enn engelsk i dette større format, må en kunne gå ut fra at den også samlet sett er noe mer omfattende enn tallene ovenfor kan tyde på. Men selv om en justerer for slike forhold, er hovedtendensen klar. At bruken av engelsk også er sterkt økende blant yngre rekrutter, er et varsel om at tendensen trolig vil bli forsterket i årene som kommer. Andelen engelskspråklige doktoravhandlinger har steget fra 66 prosent i 1981 og til 80 prosent i 2002,¹⁴⁷ og videre til 88,5 prosent i 2007.¹⁴⁸

I språkmeldingen kommer denne utviklingen klart nok fram. Av flere grunner omtales den her som «ikkje uproblematisk». Allikevel blir det ikke framsatt noen forslag til tiltak som kunne motvirket eller kompensert for denne utviklingen. Ambisjøs forskning er internasjonalt anlagt, heter det her; den sørger for å gjøre seg tilgjengelig for høyt spesialiserte fagfolk i alle land. Bare gjennom bruk av et

143 Svein Kyvik: *Publiseringsvirksomheten ved universiteter og vitenskapelige høyskoler*. Oslo 2001, s. 15.

144 *Mål og mening*, s. 111.

145 Samme sted.

146 Gunnar Sivertsen: *Publiseringsmønsteret i forskningen ved universiteter og høyskoler*. Oslo 2011.

147 Vera Schwach: *Norsk vitenskap – på språklig bortebane?* Oslo 2004, s. 32.

148 *Språkstatus 2010*, s. 51.

«internasjonalt språk» kan resultatene sikres gjennom kritikk og etterprøving ved de mest kvalifiserte fagfeller. Selv om situasjonen ikke er den samme i alle fag, må hensynet til kvaliteten på forskningen tilsi at publiseringsspråket i de fleste tilfeller bør være engelsk.

På dette punktet er det i språkmeldingen altså et særlig påtakelig misforhold mellom situasjonsbeskrivelse og handlingsplan. På den ene siden er det grunn til alvorlig bekymring. Engelsk er i dag «så å seia einerådande innanfor primær forskningspublisering». Dette innebærer en alvorlig utfordring til det norske språket, og dermed en fare for «mental kolonisering» og «kulturell utarming» med vidtrekkende følger for hele det norske samfunnet. Allikevel er det ingen grunn til å foreta seg noe bestemt. Når språkpolitiske hensyn kommer i konflikt med hensynet til vitenskapelig kvalitet, må språkpolitikken *vike*. Valg av språk «må styrast av faginterne normer og vitskaplege krav» og i hvert enkelt tilfelle avgjøres av forskerne selv.¹⁴⁹ Riktignok anbefales en s. k. parallellspråklig strategi for sektoren som helhet, men slik at man på forskningens område aksepterer videre anglifisering i en hvilken som helst utstrekning, mens forsvaret for norsk fagspråk konsentreres til utdanningen, først og fremst på lavere nivå.

Tellekanter

Siden innføringen i 2005 har det såkalte tellekantsystemet gitt anledning til en viktig og hissig debatt om vitenskapelig publisering. I korte trekk kan den omstridte ordningen framstilles slik: Som ledd i en allmenn omlegging i retning resultatbasert finansiering er det utviklet indikatorer for produksjon av forskningsresultater med hensyn til mengde og kvalitet, og disse indikatorene er koplet til incentiver i form av økonomisk uttelling per produsert enhet. Vitenskapelig verdi vektet i henhold til publikasjonskanalens prestisje, etter inndeling i to nivåer: På nivå 1 finner man anerkjente vitenskapelige tidsskrifter og forlag som kan være poenggivende i denne sammenheng; på 2 plasseres et mindre utvalg vitenskapelige kanaler med særlig høy internasjonal anseelse. En publikasjon på nivå 1 gir 1 poeng hvis det er en artikkel, 5 poeng hvis det er en bok; for nivå 2-publikasjoner er de tilsvarende tallene 3 og 8. Summen som står til fordeling, er konstant, slik at uttellingen per publikasjon avtar etter hvert som mengden godkjente publikasjoner øker. I dag honoreres vitenskapelige resultater med ca. 35 000 kroner per publikasjonspoeng. Publikasjoner som ikke er vitenskapelige ifølge definisjonen som ligger til grunn for ordningen, gir ingen publikasjonspoeng og ingen inntekter. Lærebøker, artikler i allmennkulturelle tidsskrifter mv. er ikke vitenskapelige i denne forstand og utløser ingen insentivmidler.

Debatten om dette systemet har dreid seg om mange forhold. Fra språkpolitisk synspunkt er den viktigste innvendingen denne: Tellekantordningen gjør bruk av et «internasjonalt språk» til avgjørende kriterium for selve definisjonen av en vitenskapelig publikasjon. For å kunne gjelde som vitenskapelig, og komme i betraktning som poenggivende, må en utgivelse «være i et språk og ha en

149 Mål og meining, s. 114–115.

distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse for den». ¹⁵⁰ I praksis innebærer dette at vitenskapelige arbeider, dvs. godkjente, poenggivende, inntektsbringende arbeider, normalt blir skrevet på engelsk. I enkelte sjeldne tilfeller kan det være et annet språk som når videst ut blant de interesserte spesialistene. På fagfeltet Ibsen-studier må norsk kunne gjelde som et internasjonalt språk, ettersom alle som vil bidra vitenskapelig til feltet, selvfølgelig studerer de norske originaltekstene. Men i de aller fleste fag og emner er det engelsk, og stort sett bare engelsk, som tilfredsstillende kravet om tilgjengelighet i det internasjonale forskersamfunnet. Derfor er tellekantsystemet ofte blitt kritisert for å diskriminere bruken av norsk i forskningssammenheng og premiere bruken av engelsk.

Utydeligheter

I språkutredningene fra universitetene ble tellekantsystemet framstilt som problematisk både med tanke på forsvar av norsk fagspråk og med tanke på forskningens samfunnsrolle. «Språkbruk er i seg selv intet kvalitetskriterium for forskning», het det i innstillingen til Universitetet i Oslo. Det er derfor nødvendig å arbeide for at «finansieringssystemet og andre insentivordninger må likestille publisering på norsk og engelsk/fremmedspråk». ¹⁵¹ En lignende oppfatning framgår av innstillingen fra utvalget i Bergen. «Premieringssystemet for publisering slik det er i dag, har som følge at det favoriserer engelskspråkleg publisering», het det her.

Vi er skeptiske til at den resultatmodellen for finansiering som no vert brukt ved universiteta, legg så stor vekt på publisering i internasjonale tidsskrift og lita vekt på f.eks. utgiving av bøker. Det bryt med det som mange fag oppfatar som si oppgåve, nemleg å ha ei brei kontaktflate mot det norske samfunnet. Og i språkleg samanheng er ein konsekvens av dette at det indirekte premierer mest den faglege aktiviteten som skjer på engelsk. ¹⁵²

På denne bakgrunn vedtok universitetsstyret at arbeid for revisjon av tellekantsystemet måtte være en del av universitetets språkpolitikk – og dette vedtaket er sitert i alle senere statusrapporter for det språkpolitiske arbeid ved Universitetet i Bergen:

Premieringssystemet for forskingspublikasjonar bør ta meir omsyn til at universitetet skal spele ei samfunnsrolle ved å publisere forskingsresultat for ei breiare allmente. Difor må publiseringsskanalar på norsk eller skandinavisk sikrast på begge nivå i klassifiseringssystemet, og bøker og monografiar må vege tyngre i fag der dei spelar ei viktig rolle. ¹⁵³

¹⁵⁰ *Vekt på forskning. Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelig publisering.* Innstilling fra faglig og teknisk utvalg i UHR (2004), s. 25.

¹⁵¹ *Snart to hundre*, s. 21.

¹⁵² *Både i pose og sekk*, s. 41.

¹⁵³ Samme sted, s. 43.

Språkmeldingen er ikke med på denne kritikken. Slik tellekantordningen omtales her, virker den nokså harmløs fra de fleste synsvinkler, og med tanke på domenetapproblematikken uten egentlig relevans. Meldingen avviser for det første at ordningen øver påtrykk på den enkelte forskers valg og prioriteringer, og for det andre at den favoriserer eller diskriminerer noe bestemt språk. Bekymringen i universitetenes språkutredninger framstår slik som grunnet på rene misforståelser.

I språkmeldingen blir det først poengtert at det ikke dreier seg om å belønne enkeltforskere eller forskningsmiljøer – og at det dessuten ikke er mye penger det står om: «Dei oppnådde poenga dannar grunnlag for omfordeling av 1,8 prosent av den totale driftsløyvinga institusjonane imellom, men systemet er ikkje meint å brukast til omfordeling av midlar mellom einingar under institusjonsnivået.»¹⁵⁴

– Så blir det framholdt at det er kvalitet som blir premiert, ikke språkbruk:

Om publiseringskanalen er til dømes norskspråkleg eller engelskspråkleg, er i seg sjølv ikke noko utvalskriterium, og slik sett er systemet språknøytralt. Naturleg nok er likevel dei fleste av dei utvalde publiseringskanalene engelskspråklege. Engelskdominansen er særleg stor på det nivået som gjev høgast utteljing, og dette kan ha vore med og skapt inntrykk av at systemet indirekte diskriminerer publisering på norsk til fordel for engelsk. Men det store fleirtalet av kanalane ligg på det lågaste nivået. For det aller meste av publiseringsverksemda vil dermed norsk og engelsk gje lik utteljing. Slik sett kan sjølve systemet hevdast å stimulera til publisering på norsk, det språket som dei fleste vil ha enklast for å skriva.¹⁵⁵

Dette er, både i språkmeldingen og i mye av utredningslitteraturen for øvrig, de viktigste argumentene som blir brukt til å avvise språkpolitiske innvendinger mot tellekantsystemet. De viser til faktiske forhold som det er lett å forsikre seg om, og kan ikke avfeies uten videre. Men de blander formaliteter og praktiske realiteter, og forveksler hensikter med konsekvenser, og virker dermed til å utydeliggjøre situasjonen og vanskeliggjøre en realistisk bedømmelse. Nettopp når det kommer til omtale av en slik konkret ordning på statens eget område, dvs. en sak som det er rimelig å tenke seg at det går an å gjøre noe med, er det nærliggende å ty til retorisk utydelighet på strategiske punkter – dersom det altså er mest om å gjøre å unngå konflikt med konkurrerende hensyn og interesser forvaltet av et annet departement.

Det er grunn til å se nærmere på disse argumentene.

Tre argumenter

Språkmeldingen slår fast at *midlene det står om, er ubetydelig små*. Fra en side sett har den utvilsomt rett. Resultatfinansiering i henhold til vitenskapelig publisering utgjør 1,8 prosent av driftsmidlene som årlig bevilges til universiteter og

154 *Mål og mening*, s. 115,

155 Samme sted.

høyskoler. Det er vanskelig å tenke seg at en så liten sum kan motivere til drastisk omlegging av noe som helst. Slik sett er tellekantordningen nokså harmløs.

Men det som er lite på institusjonsplan, kan være stort for den enkelte forsker. Når premieringspenger blir fordelt til de som har levert publikasjonene, kan de utgjøre en betydelig del av den enkeltes annuum. Til konferansedeltakelse, faglitteratur, teknisk utstyr osv. har norske forskere i utgangspunktet lite og ingenting å rutte med; særskilte søknader må til for å dekke behov på et par tusen kroner. Ordningen med belønningsmidler for vitenskapelig publikasjon (og for veiledning på høyere nivå) er bortimot eneste mulighet til å sikre en egen pott. På dette plan kan de ubetydelige 1,8 prosentene allikevel utgjøre en betydelig forskjell.

Hvor mye som går til den enkelte forsker, er ikke godt å si. Ordningene varierer fra sted til sted, og det foreligger ingen samlet oversikt; her får det greie seg med et eksempel.

Forfatteren bak denne rapporten arbeider ved et universitetsinstitutt med ordninger som ikke skiller seg spesielt ut på noen måte. Her går en liten del av de sentrale midler til forskernes annuum; i 2011 dreide det seg om kr 2220 per publikasjonspoeng. Internasjonale publikasjoner honoreres særskilt ved at denne summen automatisk dobles med midler fra instituttet selv. I tillegg kommer at universitetet sentralt overfører 20 000 til hver vitenskapelig ansatt som årlig sikrer minst ett publikasjonspoeng.¹⁵⁶ For en jevnt produktiv forsker betyr dette at en årlig artikkel på nivå 1, tilsvarende 1 poeng, gir kr 22 220 som personlig påskjønnelse; en bok på nivå 2, dvs. på et internasjonalt vitenskapelig forlag, tilsvarende 8 poeng, gir kr 55 520. Det er klart at slike summer gjør en forskjell som er merkbar i den enkelte forskers situasjon.

Det er derfor grunn til å tro at ordningen faktisk *har en virkning* på forskernes prioriteringer. I alle fall har det vært en formidabel produksjonsøkning siden systemet kom i drift. I sektoren sett under ett har antall publikasjonspoeng per vitenskapelig ansatt økt fra 0,6 til 1,6 i perioden 2005 til 2010; det er nesten en tredobling. Statlige høyskoler kan i samme tidsrom vise til en gjennomsnittlig økning fra 0,2 poeng til 0,8, altså en firedobling. Dette betyr ikke at forskningsaktiviteten har gjennomgått en tilsvarende økning. Hva systemet premierer, er evne til å få flest mulig publikasjonspoeng ut av minst mulig forskningsinnsats. Den registrerte økningen kan blant annet bunne i at forskere er blitt flinkere til utnytte sine resultater på strategisk vis, for eksempel ved å porsjonere dem ut i flere mindre omfattende publikasjoner («salamisering»). Trolig skyldes en del av økningen også at mange er blitt flinke til å konsentrere seg om de godkjente kanalene, idet de enten nedprioriterer andre typer utgivelser eller sørger for å tilrettelegge dem slik at de faller inn under godkjenningsordningen. Men selv om tallene altså ikke uten videre kan sies å dokumentere økt forskningsaktivitet eller økt tekstproduksjon, dokumenterer de en betydelig omlegging av forskernes innsats. Selv om det ikke er mer enn 1,8 prosent av sektorens budsjett som står til fordeling på denne måten, er virkningen tydeligvis kraftig.

156 Denne ordningen ble anbefalt i det såk. Fagerbergutvalgets innstilling, *Et åpnere forskningssystem*, NOU 2011: 6, s. 112.

Det er, som språkmeldingen understreker, «ikke meningen» at tellekantsystemet skal brukes til omfordeling av økonomiske midler mellom enheter «under institusjonsnivået». Det som skal måles og premieres, er universitetenes og høyskolenes resultater, ikke fakultetenes eller instituttene – og slett ikke de enkelte forskernes. Det faglig-tekniske utvalg som utarbeidet systemet, fant da også grunn til å understreke at innrapporterte publiseringsdata bare måtte brukes «på overordnede nivåer» – og advarte mot å la dem bety noe i annen sammenheng:

En inndeling av publiseringskanaler i kvalitetsnivåer kan verken erstatte eller simulere kvalitative vurderinger av publikasjoner på individnivå, like lite som en overordnet finansieringsmodell kan erstatte evalueringer av og strategier for forskning ved institusjonene. Publikasjoner av høy kvalitet blir noen ganger publisert i mindre anerkjente kanaler og omvendt. Kanalen kan ikke brukes til å trekke konklusjoner om den enkelte publikasjon eller den enkelte forsker, og det er heller ikke meningen.¹⁵⁷

Hva det nye systemet skal dokumentere, er ifølge utvalget «institusjonelle publikasjonslister», ikke individuelle; den enkeltes innsats skal inngå «i en organisatorisk helhet» slik at det blir «institusjonens samlede forskningsinnsats som teller».¹⁵⁸

Tross dette blir tellekantordningen faktisk brukt nettopp til omfordeling under institusjonsnivå. Det var kanskje ikke hensikten, men det er en åpenbar og trolig også en uunngåelig konsekvens. Fra første stund har det vært klart at systemet måtte bli praktisert på denne måten dersom insentivene skulle virke.¹⁵⁹ Det er tross alt enkeltforskere som utfører det virkelige forsknings- og skrivearbeid og i den forbindelse foretar valg av publiseringskanal og -språk: Det er de som må merke insentivene, og reagere på dem, hvis ordningen skal oppfylle sitt mål og føre til flere og bedre vitenskapelige publikasjoner. Fra ledelsessynspunkt er det klart at institusjonene bare kan delta i konkurransen om publiseringspenger og tilhørende prestisje dersom de kan klare å omdanne den til en konkurranse mellom individuelle forskere. De statlige midlene er derfor blitt omsatt i lokale belønningsordninger og kanalisert nedover i institusjonene like til individnivå.

Disse ordningene er av flere slag, og de varierer fra institusjon til institusjon. Generelt kan en si at midlene som går til institusjonene, gjerne blir fordelt videre blant de ansatte, alt etter hvor mange publikasjonspoeng de har skaffet. Det er

157 *Vekt på forskning*, s. 35.

158 Samme sted, s. 59–60.

159 Ordningen «må verke heilt ned til den einskilde forskar på ein eller annan måte», sa lederen for Universitets- og høyskolerådet på et seminar i 2005 – «elles vil ikkje finansieringsmodellen verke etter intensjonane.» Institusjonenes ledere «ser klart at for å vere med i kampen om ein størst mogleg del av kaka, må dei stimulere sine tilsette til å prioritere publisering i dei godkjende kanalane». Forskerne «vil heilt sikkert også orientere seg etter dei nye signala, særleg dersom dette er avspegla i den interne budsjettmodellen». Gunnar Stave: *Konsekvensar for universitet og høyskular ved bruk av vitenskapleg publisering som resultatindikator*. Foredrag, Oslo, 07.11.05, s. 2–3.

heller ikke uvanlig med lokale tilleggsordninger, for eksempel slik at publikasjonsmidler fra sentralt hold utløser ekstra tilskudd fra institutt eller fakultet. Som regel går pengene inn på konto for driftsutgifter, men enkelte steder (BI, NHH) blir de i stedet brukt som påslag på lønn.

Viktigere enn denne rent økonomiske belønning er likevel påskjønnelse i form av faglig prestisje og karriereforgjort.

Siden publikasjonsdata gir et mål på verdien av forskningsarbeid som administrasjonen kan benytte seg av uten å spørre fagfolk til råds, er de kommet til å inngå i utvalget nye kontrollmidler som øver press på sentrale normer i den tradisjonelle akademiske kulturen. Den administrative ledelsen kan nå gjøre seg opp en egen mening om hvilke forskere som er mest verdifulle for organisasjonen. Når slike vurderinger får karrieremessige konsekvenser, og ambisiøse forskere lærer seg å ta hensyn til dem, ender det gjerne med at de blir akseptert som faglige standarder. Særlig yngre forskere synes nå ofte å ta det for gitt at rangering etter publikasjonsdata tilhører spilleregler. For mange er dette av langt større betydning enn noen kroner til og fra på annuum: Når lister over publikasjonsinnsatsen blir bekjentgjort internt, står det om selvspekt for den enkelte.

Forskningsinsentiver kan virke overraskende sterkt, het det i en økonomisk betenkning få år etter at systemet ble etablert – selv om det ikke er store summer som når fram til de aktive forskerne:

Insentivsystemer kan bidra til kulturbygging på institusjonene. Det er per i dag ikke spesielt mye penger som følger publikasjonspengene i sammenligning med hva det koster å frambringe god forskning. Foreløpig betyr disse pengene minimalt for grunnenhetenes økonomiske situasjon. Samtidig har det vært en til dels sterk interesse rundt hvordan «nivå 2»-tidsskriftene skal velges ut. Det at forskning drives fram av ære og status må ikke undervurderes som drivkraft for forskere.¹⁶⁰

På denne måten har systemet bidratt til utvikling av en ny akademisk kultur, der publisering i prestisjekanaler – som regel på engelsk – er et framtreddende kriterium på suksess: Meritter av dette slaget er blitt «en formel for kommunikasjon av kvalitet»¹⁶¹ på tvers av alle faglige og administrative grenser.

Forskere som oppfyller de nye suksesskriteriene, blir mange steder åpent favorisert ved ansettelse og opprykk. Uten slike resultater er det nå kanskje ikke engang mulig å være forsker. Ved mange høyskoler og noen universiteter må vitenskapelig ansatte søke ledelsen om forskningstid; slike søknader blir ikke alltid innvilget hvis man ikke kan vise til produksjon av poenggivende publikasjoner.¹⁶² I senere år er det også blitt vanlig at publiseringsdata blir lagt til grunn for rangering av søkere til vitenskapelige stillinger. Den sakkyndige komité, som

160 Steinar Vagstad mfl.: *Finansieringssystemet for universitets- og høyskolesektoren – teoretiske vurderinger*. (2007), s. 33.

161 Samme sted.

162 Fagerbergutvalget har nylig fremmet forslag om en slik ordning for alle norske forskningsinstitusjoner – jf. NOU 2011: 6, s. 108–109.

tidligere var nødt til å foreta en selvstendig vurdering etter lesning av innsendte vitenskapelige arbeider, kan nå gjøre seg opp en mening om verdien av søkerens produksjon ut fra den offisielle rangeringen av tidsskriftene som har antatt dem. Etter alt å dømme vil den slags bruk over tid ha en ikke ubetydelig disiplinerende effekt, særlig på yngre, uetablerte forskere: Den som ikke innstiller seg på at ordningen nå blir brukt helt annerledes enn det som var «meningen», kan ikke komme seg opp og fram i akademia.

Tellekantsystemet er «språknøytralt», heter det i språkmeldingen. Det «er tufta på forskningskvalitet, ikkje på publiseringsspråk».¹⁶³

På sett og vis er dette riktig nok. Systemet gir uttelling til publikasjoner som oppfyller visse kriterier for vitenskapelighet (nivå 1), og det gir ekstra uttelling til publikasjoner som er blitt rangert blant de 20 prosent beste (nivå 2). Valg av språk er altså ikke poenggivende i og for seg. Men vitenskapelig kvalitet er slik definert at bruk av et «internasjonalt språk», dvs. normalt engelsk, gjelder som et avgjørende kriterium. Uten å nevne språket med et eneste ord forutsetter reglementet dermed at engelsk er det normale forskningsspråket, og at fremragende forskning så å si bare kan skrives på engelsk.¹⁶⁴ Å hevde at systemet er «språknøytralt», er slik sett kanskje ikke direkte uriktig, men det er heller ikke spesielt klargjørende.

Hvordan slår da systemet ut når det gjelder godkjenning av forskning på forskjellige språk?

Kravet om internasjonal distribusjon medfører at så godt som all forskning med topprangering har engelsk språkdrakt. *Samtlige* forlag på nivå 2 er engelskspråklige; *ingen* er norskspråklige. Slik er situasjonen i det store og hele også når det gjelder tidsskriftene. Tre fagområder antas å være så norske av natur at de kan behandles i et norskspråklig topptidsskrift, nemlig nordisk litteratur, historie og rettsvitenskap, men for alle andre fag gjelder det at så godt som samtlige tidsskrifter på nivå 2 kommuniserer på engelsk, *ingen* på norsk.

På nivå 1 er flertallet av forlagene engelskspråklige, men en rekke norske forlag er også godkjent. Når det gjelder tidsskrifter, er situasjonen litt forskjellig fra fag til fag, men i alle tilfeller er det store flertall av godkjente kanaler engelskspråklige. Alt i alt er det, blant flere tusen engelskspråklige tidsskrifter, noen ganske få norskspråklige. På dette lavere nivå er det i noen fag *ingen*, i andre fag *nesten ingen*, tidsskrifter som aksepterer vitenskapelig publisering på norsk.

En oversikt over godkjente tidsskrifter i forskjellige fag gir syn for enkelte mindre variasjoner, men framfor alt for en overveldende dominans for engelsk språk, særlig på toppnivå (se appendiks 2). Slik oppstår dét inntrykk at forskning

163 *Mål og mening*, s. 115.

164 Ifølge Gunnar Sivertsen, som utarbeidet utkast til definisjonen i tellekantsystemet, er bestemmelsen slik å forstå: «Vitenskapelige publikasjoner skal normalt være på engelsk, og hvis man unntaksvis publiserer på norsk, må dette begrunnes faglig.» Sagt på en annen måte: «Hvis man avviker fra hovedregelen og publiserer på norsk, blir man etter min mening 'svar skyldig' og bør kunne begrunne dette språkvalget ut fra emnet og ut fra gode faginterne normer for vitenskapelig publisering.» Sivertsen: «Om valg av språk ved vitenskapelig publisering», i: Dag F. Simonsen (red.): *Språk i kunnskapssamfunnet: Engelsk – elitenes nye latin?* Oslo 2004, s. 164 og 179.

som publiseres på norsk, er annenrangs forskning. Tellekantsystemet er ikke opphav til slike vurderinger, men det har bidratt til å kodifisere dem og gjøre dem eksplisitte og knytte dem opp mot et system for synliggjøring og sanksjonering.

Virkninger

Hvordan er da virkningen av systemet på språkbruk og publiseringspraksis?

Det foreligger i dag ikke systematiske opplysninger som gjør det mulig å uttale seg presist og bestemt om dette. En forskjell i antallet godkjente kanaler på forskjellige språk impliserer ikke en tilsvarende forskjell i faktisk tekstproduksjon. De få norskspråklige kanalene som er åpne i samfunns- og kulturfagene, blir faktisk svært mye brukt. Ut fra et rent økonomisk synspunkt kan man tenke seg at de gir billig gevinst. I flere fag er det i alle fall disse som er de suverent mest brukte tidsskriftene. Samfunnsfag med tilgang til bare to–tre norske tidsskrifter publiserer likevel mellom 30 og 50 prosent på norsk. I noen tilfeller innebærer dette at et par godkjente kanaler på nivå 1 utgir flere artikler av norske forskere enn alle de andre kanalene til sammen.¹⁶⁵ For så vidt har språkmeldingen rett i at «sjølve systemet [kan] hevdast å stimulera til publisering på norsk, det språket som dei fleste vil ha enklast for å skriva». En stor konsentrasjon i noen få kanaler er imidlertid ikke nok til å kompensere for den svakere økning i alle de andre kanalene. I samfunnsfagene sett under ett har norskprosenten sunket fra ca. 55 til 50 i perioden 2005–2010, i humaniora har den i samme tidsrom sunket fra ca. 65 til under 50.¹⁶⁶ I noen fag kan det nok være slik at muligheten til å kommunisere på et språk man er fortrolig med, virker inspirerende – enten fordi det krever mindre innsats, eller fordi det gir et bedre grep om saken og større skaperglede, eller også fordi det gir bredere leserkrets og større samfunnsnytte – og dette kan, som språkmeldingen antyder, i seg selv ha bidratt til å dempe virkningene av kravet om internasjonal distribusjon. Men dermed er det ikke sagt at systemet er «språknøytralt» i betydningen «uten systematisk diskriminerende effekt» på det mindre brukte språket.

At tellekantene påvirker forskernes språkbruk, er ingen urimelig påstand, men *hvordan* det skjer, og i hvilket *omfang*, er det tilsynelatende ingen som har oversikt over. Hva man vet, er at norskandelen, som har vært jevnt synkende i flere tiår, har fortsatt å synke etter at systemet ble innført. I perioden 2005–2009 har antallet engelskspråklige publikasjoner økt med 49 prosent, det tilsvarende tall for norskspråklige publikasjoner er 13.¹⁶⁷ Som del av den allmenne produksjonsøkning har antallet norske tekster altså vist en svak økning i denne perioden. Hvorvidt det dermed er riktig å si at forskerne alt i alt skriver mer på norsk enn før, er imidlertid tvilsomt, for vi vet ikke hvor mye tekstproduksjonen har avtatt i hovedsakelig norskspråklig sjangre som ikke tilfredsstill systemets kriterier for vitenskapelighet og følgelig ikke blir registrert (lærebøker, allmennrettede fagbøker, skriftserier mv.). Hva man kan si om dette, er at norskspråklige viten-

165 Gunnar Sivertsen: *Publiseringsmønsteret i forskningen ...*

166 Samme sted.

167 *Språkstatus 2011*, s. 22.

skapelige publikasjoner i tellekantordningens forstand har vist en viss økning i absolutte tall, og denne økningen er større enn økningen i antallet forskere i perioden. Relativt sett har det imidlertid vært en betydelig nedgang i bruken av norsk i tiden etter at tellekantene ble innført. I perioden 2005–2009 sank andelen vitenskapelige bidrag på norsk, samlet sett, fra 36 til 30 prosent.¹⁶⁸

Det er likevel vanskelig å fastslå tellekantsystemets andel i disse endringene. Omleggingen til engelsk begynte lenge før innføringen av dette systemet, og den har fortsatt i tiden etter. At den også bunner i en rekke andre forhold både i forskningsverdenen og i samfunnet for øvrig, er dermed åpenbart. Det kan være nærliggende å tro at tellekantene har påskyndet prosessen, men dette er vanskelig å påvise ut fra foreliggende tallmateriale. Derfor er det påkrevd med en nærmere utredning av disse forholdene. Fra mange hold er det ytret ønske om en grundig, uavhengig evaluering. I språkmeldingen var dette et viktig «prioritert tiltak» (T 26): «Som ledd i ei brei evaluering av finansieringssystemet for universitet og høyskular i regi av Kunnskapsdepartementet vil det også bli gjennomført ein analyse av kva for språkpolitiske verknader systemet eventuelt kan påvissat å ha.»¹⁶⁹

En slik analyse er ennå ikke blitt gjennomført.¹⁷⁰

«Tankekraft»

I diskusjonen om publiseringsspråk kan det virke som om man står overfor et dilemma: Skal man prioritere hensynet til vitenskapelig kvalitet og satse på internasjonalisering, eller bør de nasjonale språkpolitiske hensyn gå foran? Når spørsmålet stilles på denne måten, er det fordi man tar for gitt at internasjonalisering er et middel til kvalitetsheving. Det er ikke alltid så mye som skal til for hevde seg blant kolleger lokalt eller nasjonalt; ved å ta steget ut over denne lille krets og henvende seg til det internasjonale forskersamfunnet vil man stille i en skarpere konkurranse og utsette seg for en mer kvalifisert kritikk. Forutsetningen er selvfølgelig at man benytter seg av et felles språk, for det meste engelsk.

Språkmeldingen aksepterer denne oppfatningen og bygger på den. «Forskninga er internasjonal i sin natur», heter det her.¹⁷¹ Å ikke kunne benytte seg av sitt morsmål medfører visse ulemper, men ingen av disse er så alvorlige at de rokker ved «det overordna argumentet for engelsk», som er utfordringen ved å måle seg med de aller beste:

168 Samme sted.

169 *Mål og mening*, s. 124.

170 De nasjonale forskningsetiske komiteer har nylig beklaget dette overfor Kunnskapsdepartementet. I en uttalelse om Fagerbergutvalgets utredning, som utgjør «det hittil siste og mest ambisiøse forslag til bruk og videreføring av tellekantsystemet», understrekes behovet for en kritisk gjennomgang av systemets forskjellige sider: «Det er ikke uproblematisk at dette systemet utvides med stadig nye oppgaver og funksjoner uten at man har utsatt det for en bred, grundig og kritisk evaluering på nasjonalt nivå.» Høringssvar til Fagerbergutvalgets utredning, 20.10.2011.

171 *Mål og mening*, s. 114.

den faginterne kommunikasjonen [må] gå føre seg på eit språk som gjer at kvar enkelt forskar kan nå fram til eit verdsomspennande forskarsamfunn av spesialiserte fagfellar. Berre på den måten kan vitskaplege bidrag leggjast fram for forskingskollegaer verda over til kritisk kommentar og etterprøving.¹⁷²

Når saken stiller seg på denne måten, er det ikke annet å gjøre enn å renonsere på de kulturpolitiske ambisjonene. Skal det være mulig å komme videre her, er det nødvendig å innse at spørsmålet om vitenskapelig kvalitet har flere sider, og at det ikke stiller seg på samme måte i alle fag og i alle typer undersøkelser. I noen sammenhenger kan det faktisk gi mening å snu rundt på det hele og si at nettopp forskningens forbindelse til morsmålet og til den nasjonale allmennheten er kilder til kvalitet som den for all del ikke må gi slipp på.

Debatten om disse spørsmålene blir ofte ført som om språket var et rent kommunikasjonsmiddel, ikke også et middel til erkjennelse. Alle kan være enige om at det er tungt å stille med språklig handikap for så vidt som *presentasjonen* av forskningens *resultater* dermed blir mer arbeidskrevende og mindre overbevisende enn man kunne ønske. Men problemet er mer alvorlig enn som så. Språket er et undersøkelsesmiddel, ikke bare et middel til meddelelse av ferdig utviklede resultater. Det er jo ikke slik at man *først* samler inn opplysninger, og tolker og ordner dem og tenker dem inn i et eller annet perspektiv, for *så, etterpå*, når kunnskapen endelig er ferdig etablert, å ta fatt på et *annet* arbeid, nemlig å formulere den i et språk som kan nå fram til ønsket målgruppe. Snarere er det slik at kunnskapen blir til idet man så å si *skriver den fram*. Det er gjennom strevet med ord og setninger at man utvikler sitt kjennskap til saken. Det er gjennom utformingen av teksten, i stort og smått, at man klargjør sine inntrykk, forlenger sine tankerekker, organiserer oppdagelsen av stoffet. Skrivearbeidet orienterer kunnskapsprosessen, nær sagt fra først til sist: Å utforme en problemstilling, systematisere et materiale, skjelne nyanser i analysen, avklare et begrep, bygge et argument – alt dette er språklige operasjoner. Kvaliteten på disse operasjonene er avhengig av mange forhold, men ikke minst av forskernes språkbeherskelse.

Slik sett er språket det viktigste av alle vitenskapelige instrumenter. Situasjonen er riktignok ikke den samme i alle fag. I natur- og teknologifagene kan det være at både observasjoner og analytiske operasjoner blir foretatt ved hjelp av teknisk apparatur, i en viss forstand uavhengig av forskernes strev med å sette ord på det som skjer. Resultatet tar gjerne form av et kvantitativt uttrykk som kan sammenfattes i en tabell; teksten for øvrig kan være en knapp og standardisert redegjørelse for tidligere forskning på feltet og for hvordan disse tallene ble framskaffet. Også i slike tilfeller er skrivearbeidet en egen kunst som man kan være mer eller mindre i stand til å beherske. Men det er ikke like sentralt i kunnskapsprosessen som i mange humanvitenskapelige disipliner, og det er ikke like avhengig av språklige ressurser utover beherskelsen av spesialiserte fagspråk. Også i naturfagene kan det forekomme tap av faglig kvalitet når man ikke har

172 Samme sted.

et førsteklases forhold til sine tankeredskaper. Men i så måte er samfunns- og kulturfagene langt mer utsatt. Der er skriveingen som regel selve den sentrale vitenskapelige metoden. Skal man beherske den fullt ut, må man være fullt fortrolig med hele den språklige sammenheng man beveger seg i. Forskere flest kan nok skrive engelsk på et vis, og på sett og vis kan de vel også tenke på engelsk, men det er også bare på sett og vis. De har ikke slik føling med dette språket at de er i stand til å utnytte det særlig effektivt som tenketeknologi. De oppfatter ikke mange stilnyanser, og de har ikke mange begrepelige alternativer å velge mellom. Derfor skjer det ikke mye med stoffet underveis mens de skriver. Med et visst hell kan de sikkert klare å formidle tanker de allerede har tenkt, men de vil ikke, som i arbeid med morsmålet, få erfare at nye tanker oppstår *av og gjennom* selve den språklige formidling. Når de er henvist til engelsk, vil de ha lettere for å falle tilbake på uttryksmåter og tankefigurer som er gjengs i en faglitteratur de kjenner fra før. Det er mer sannsynlig at de tenker mer skjematisk og konvensjonelt på engelsk enn på norsk, og de merker ikke like lett når de gjør det. De mangler fingerspissfølelse, med andre ord. Men i vitenskapelig sammenheng er det ingenting mindre som duger.

Språkmeldingen er ikke fjernt fra en slik oppfatning. Et fremmedspråk «vil sjeldan fungera like godt som det eigne morsmålet som grunnlag for tankearbeid og idéutvikling», heter det her. Selv de som har klart å lære seg engelsk svært godt, «vil knapt kunna tevla fullt ut i presisjon og tankekraft med ein engelsk morsmålsbrukar på det same faglege nivået». Muligheten for å uttrykke seg på norsk vil derfor «vera med på å styrkja utviklinga av faglege idear, presise omgrep og fagleg forståing». Utvikling av norsk terminologi og norsk fagspråk har ikke minst sin berettigelse i dette, at det «vil vera med på å heva det faglege nivået og dei faglege prestasjonane blant norske ekspertar og vitskapsfolk».¹⁷³ Slik er det i en eller annen utstrekning i alle fag, men særlig i mange av kultur- og samfunnsfagene, der

den kulturelle konteksten som ligg i sjølve språket, kan ha så mykje å seia at det blir vanskelegare å få fram eit fullverdig tankerepertoar når ein ikkje nyttar sitt eige morsmål. Det krevst rett og slett eit større herredømme over språket når både metodar, presisjon og utvikling av ny innsikt i stor grad inngår i sjølve den språklege utforminga.¹⁷⁴

Ifølge språkmeldingen kan altså bruk av morsmålet være en avgjørende betingelse for vitenskapelig kvalitet. Denne innsikten er ikke uten videre forenlig med tanken om at engelsk «i dei fleste fag» bør være «hovudspråk i vitskapeleg publisering». Hva gagn er det i å nå ut til et internasjonalt forskersamfunn hvis det ikke er med «full tankekraft»? Dette spørsmålet blir ikke reist i språkmeldingen. De sprikende utsagn blir ikke etablert som en utfordrende motsetning. Etter å ha levert premisser for en kritikk av gjeldende praksis trekker

173 Samme sted, s. 102–103.

174 Samme sted, s. 115.

man ingen konklusjoner. Humanvitenskapenes særstilling tilsier riktig nok at norsk fremdeles bør vær «et relevant språk» i «somme fag». Men i de fleste tilfeller greier man seg tydeligvis fint uten denne ressursen. Det som på ett punkt i framstillingen trengs for å «heve det faglige nivået» osv., blir – når det like nedenfor viser seg at man også kan trenge noe ganske annet – rett og slett *glemt*.

Oversettelse

Er det språket som kommunikasjonsmiddel man bør gi prioritet, eller språket som erkjennelsesmiddel? De to hensyn er ikke uforenlige på alle måter. Selv om man nettopp av hensyn til kvaliteten insisterer på å skrive sitt bidrag på norsk, kan man i neste omgang sikte mot internasjonal utbredelse og sørge for å oversette det eller få det oversatt. Hvis publikasjonspoeng teller med, kunne man tenke seg en nøkkel for honorering både for norsk og for senere oversatt og/eller tilpasset engelsk versjon. Ønsket om å kommunisere med den videst mulige krets av fagfeller bør i alle fall ikke være til hinder for utnyttelse av morsmålet som selve utforskningens språk. Forutsetningen er at forskningsinstitusjonene satser på utbygging av en oversettelses- og språkvasktjeneste som holder faglige mål. Det er ikke nok å kunne vise til en rammeavtale med et privat translatørbyrå. Godt arbeid med vitenskapelige tekster krever helst en fastere kontakt og et mer langvarig samarbeid, slik at oversetterne kan sette seg inn i faglig tankegang og terminologi. Slik virksomhet burde, som all akademisk virksomhet, ideelt sett være forskningsbasert: Å utvikle oversettelse som fag burde være en nærliggende respons på globaliseringen for alle større akademiske institusjoner. Men denne løsningen blir knapt nok drøftet noe sted. Verken språkutredninger eller handlingsplaner nevner behovet for språktjenester av dette slaget. Planene for språksentre ved de største universitetene ser også bort fra denne siden av saken, eller de skyver den inn i en ubestemt framtid. Det er ikke vanskelig å skjønne hvorfor: Å bygge opp en egen stab av faglig ambisiøse oversettere er både kostbart og tungvint. Under det hele ligger tydeligvis en forutsetning om at det ikke må koste å håndtere de språklige utfordringene i sektoren. Dermed røpes det også at sektoren – tross alle utredninger og planer – ikke tar utfordringen fullt på alvor. Selv om mange kan være med på alt som sies om kvalitet og eget språk, stikker det ikke dypere enn at de glemmer det straks det blir dyrt eller brysomt. På annen måte er det vanskelig å forstå at forskere, som ellers aldri blir lei av å perfektionere sine instrumenter og metoder – de fører endeløse metodedebarter, og de skyr ikke noen anstrengelse for å sikre seg det aller nyeste og dyreste av utstyr – allikevel skal si seg tilfredse med å utføre tankearbeid i et språk de ikke har et førsteklasses forhold til.

Kollegakontroll

Forskningens verden er én, sies det gjerne. Vi må bygge videre på det andre har funnet ut, bidra med vårt slik at andre kan etterprøve det, våge å utsette oss for kritikk fra de aller beste. Nettopp derfor er det om å gjøre å prioritere bruken av felles fora med et «internasjonalt språk», altså engelsk.

Dette synet dominerer i språkmeldingen. For vitenskapelig publisering gjelder to sentrale hensyn, heter her.

Det eine er at forskingsresultata må presenterast på ein måte som gjer at dei kan nyttast i vidare forskning, det andre er at heile fagsamfunnet på vedkomande forskingsfelt, ikkje berre den enkelte forskar, må kunna stå inne for resultata når dei kjem i samfunnsmessig bruk.

Dette krev at reint vitenskapleg publisering må vera i eit språk og ha ein distribusjon som gjer publikasjonen tilgjengeleg for dei fleste forskararar som han kan vera av interesse for. På svært mange fagfelt vil dette tilseia engelsk.¹⁷⁵

Prioriteringen av internasjonal publisering hviler altså på en forutsetning om at forskning i alle land medvirker til vekst i de *samme* kunnskapsbyggverk, slik at spesialister over hele kloden kan være med på å godkjenne eller avvise de enkelte bidrag.

Dette gir mening i lys av naturvitenskapenes kunnskapssyn, men ikke uten videre i samfunns- og kulturvitenskapenes. Bare naturvitenskapelige data kan være allmenngyldige på slikt vis at det går an å legge dem stein på stein i et stort, felles byggverk. Norske kjemikere, astronomer eller medisinerer kan arbeide videre med japanske kollegers funn og dra nytte av å få sine resultater bedømt av dem. Men historikere som arbeider med norsk materiale, kan ikke bygge på studier i japansk historie. De kan ha mye å lære om metode, det kan være nyttig med et komparativt perspektiv, osv. Men det er altså ikke samme gjenstanden de studerer. Hva norske eller japanske historikere kommer fram til, er dessuten ofte av begrenset interesse for andre; i beste fall er det bare noen utvalgte deler eller sider av saken som det kan komme på tale å behandle i internasjonale vitenskapelige fora. Dersom norske historikere (ellers stats-, litteratur- og medievitere) skulle gitt topp prioritet til arbeid som var internasjonalt publiserbart, ville studiet av norgeshistorien (eller maktutøvelsen, litteraturen og mediesituasjonen i Norge) blitt forsømt.

Mye norsk forskning kan kritiseres for å være provinsiell; den kan sikkert ha godt av et videre utsyn. Men det er nå i alle fall den som forvalter kunnskapen om norske samfunns- og kulturforhold. Derfor er det som regel her, og ikke i miljøene rundt de internasjonale topptidsskriftene, at studier av den slags vil møte den mest kvalifiserte kritikk. Som historikeren Jan Eivind Myhre har påpekt, viser det seg at «artikler om norske forhold utgitt i de mest velrenomerte tidsskrifter utenlands» ofte får «passere refereekontrollen med de mest hårreisende feil og bommerter som aldri ville funnet sted i Norge».¹⁷⁶

175 Samme sted, s. 114.

176 Jan Eivind Myhre: «Med sersjanten i forskningsskapet: forskning med tellekanter», i: *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 2, 2003; jf. Jan Engh: «Norwegian examples in international linguistic literature: an inventory of defective documentation», i: *UBO skrifter* 32, 2006.

Når valg av publiseringsspråk knyttes til spørsmål om kvalitetssikring, er det altså viktig å kunne skjelve mellom to vidt forskjellige kunnskapssituasjoner.

Naturvitenskapelige studier sikter mot resultater som er universelt gyldige, men høyt spesialisert; i hvert enkelt land er det bare noen ganske få som er i stand til å gi dem kyndig bedømmelse. For slike studier, som normalt ville vært uforståelige for de aller fleste selv om de kunne fått lese dem på sitt eget morsmål, er det internasjonale spesialtidsskriftet et egnet forum.

Humanvitenskapelige studier, som på en helt annen måte er forankret i en bestemt kultur- og samfunnssammenheng, har gjerne en mer tilgjengelig form. Selv om utenlandske fagfeller kan mangle forutsetninger for å bedømme dem kritisk, er det i hvert enkelt land ganske mange som har andel i de relevante kulturkoder og historiske erfaringer. For slike studier, som kan leses med utbytte av forskere fra beslektede fag, og som iblant også lykkes med å henvende seg til en større opplyst allmennhet, er det ofte bruken av et felles morsmål som åpner veien til den mest kvalifiserte leserkrets.

At den vitenskapelige arenaen er tilkopledd en bredere offentlighetssammenheng, er i slike tilfeller ønskelig nettopp av kvalitetshensyn. I slike fag må man gjøre regning med «utvidet kollegakontroll», for å si det med Ragnvald Kalleberg: Når man skriver om nyere norsk historie, eller om arbeidsliv, levekår, mediebruk, tro og tvil, så kan disse arbeidene også bli vurdert av folk som har førstehåndskjennskap til disse forholdene, nemlig de som studiene handler om. På sine felt må de regnes som eksperter. Hvis vitenskapssystemet blir organisert som om all kunnskap var av naturvitenskapelig slag, går man glipp av dialog med den slags ekspertise.¹⁷⁷

Når det heter seg at forskningen er forpliktet til samfunnskontakt, er det altså ikke bare for samfunnets del, men også for forskningens egen. Slik heter det i språkutredningen fra Universitetet i Bergen:

Innanfor mange fag skjer ein del av idéutviklinga i sjølve kontaktflata med den breiare allmenta, og kimen til tverrfaglege idear kan oppstå i dei ubereknelege allmenne diskusjonane. Nyskapande forskning nyt difor godt av stor kontaktflate med samfunnet kring universitetet.¹⁷⁸

Når forskningen finner sin gjenstand innenfor det norske samfunnet, trenger den også et videre diskusjonsfellesskap. Allmennheten er da ikke bare en mottaker av vitenskapelige resultater, men også en kontrollør av opplysninger og en kritiker i spørsmål om relevans og underliggende verdier.

Ein veit at dei faglege diskusjonane og dei nye innsiktene og tolkingane er av interesse for vide grupper av folket, og bør vere det. Målet med språkvalet i publikasjonane er altså neppe først og fremst å skape eller halde oppe norsk

177 Ragnvald Kalleberg: «Om vitenskapelig ydmykhet», i: NESH: *Samisk forskning og forskningsetikk*. Oslo 2002.

178 *Både i pose og sekk*, s. 21.

fagspråk, heller ikkje kjem det av «ren makelighet» og «for å skjerme seg fra internasjonal kritikk» [slik enkelte har hevdet], men for å nå ut til det mest relevante publikumet. Fagleg sett er det nettopp viktig at det heimlege samfunnet får innsikt i det ein driv med, for publikum kan faktisk utføre kvalitetssikring av arbeidet. Dessutan er innsikta ein ønskjer å vinne, ikkje resultat av eksperiment med klare konklusjonar, men ofte meir eit spørsmål om tolkingar og ei drøfting av premissar for ulike tolkingar. Her kan den gode forskinga vere avhengig av brei kontaktflate i diskusjonen. Publisering på engelsk kan i slike tilfelle vere eit sidespor.¹⁷⁹

Formidling

Formidling er den tredje hovedoppgave for folk i vitenskapelige stillinger. Ved siden av å forske og undervise skal de også se til at kunnskapen kommer samfunnet til gode ved å gjøre den tilgjengelig for allmenheten og for særlige brukergrupper. Når det gjelder språkvalg, er denne siden av saken uproblematisk: Det sier seg selv at samfunnskontakt av dette slag må skje på samfunnets hovedspråk, altså norsk. Avgjørende er imidlertid spørsmålet om formidlingen har tilstrekkelig omfang og kvalitet. Om den ikke stadig får kunnskapen til å leve i et velutviklet allmennspråk, vil den heller ikke kunne yte noe virksomt bidrag til forsvar av fagene mot anglisering. At formidling for forskere flest er et helt marginalt anliggende, kan slik sett være egnet til å bekymre. Hva samfunnet dermed går glipp av, er selvfølgelig først og fremst kunnskapen selv, men sammen med den går en type språkrøkt som bare fagfolk kan utføre. Fra språkpolitisk synspunkt er det problematisk at forskning (på engelsk) er meritterende i akademien, men ikke undervisning og formidling (på norsk).

Tellekantsystemet er blitt kritisert for å svekke forskningens samfunnskontakt. Det er nøye med å skille mellom vitenskapelige og andre publikasjoner, og premierer utelukkende de første. Lærebøker, fagbøker, debattbøker osv. gir ingen uttelling i dette systemet; det gjør heller ikke artikler i allmennkulturelle tidsskrifter. Det er tenkelig at formidlingsarbeidet dermed blir forsømt, med den følge at vitenskapen isolerer seg ytterligere fra samfunnet omkring. Mer enn én komite er derfor blitt satt til å utarbeide ordninger for premiering av formidlingsvirksomhet, for å balansere virkningen av andre insentivordninger. Dette har imidlertid vist seg vanskelig. Forskningsformidling tar mange former, og det er ikke lett å gjøre dem sammenlignbare så de kan vektes. Hvor mange avis-kronikker går det på en lærebok? Hvor mye mer skal det telle å ha ansvar for en TV-serie enn å stille opp til et ekspertintervju? Hvordan veier man et kurs mot et foredrag mot et bidrag til et utstillingsprosjekt? Skal folkeopplysning i slike former sies å være mer eller mindre verdt enn såkalt brukerrettet formidling, dvs. medvirkning til innovasjon og kommersialisering? To komiteer har levert sine innstillinger uten å kunne svare på slike spørsmål; begge er blitt trukket tilbake.¹⁸⁰

179 Samme sted, s. 39.

180 UHR (2005): *Sammen om kunnskap: Nytt system for dokumentasjon av formidling*. Innstilling fra UHRs formidlingsutvalg til UDF; UHR (2006): *Sammen om kunnskap II: Operasjonalisering av indikatorer for formidling*. Innstilling fra UHRs formidlingsutvalg II til KD.

Formidlingen blir nedprioritert, kan man si, så lenge den ikke blir søkt stimulert med særskilte økonomiske insentiver. Men det er ikke sikkert at dette er så galt i ett og alt. Forskere har jo også andre motiver for arbeidet sitt enn utsikten til noen ekstra kroner. Mange vil mene at det er fagetisk mest forsvarlig om de lar seg lede av pliktfølelse, ærgjerrighet osv. og i minst mulig grad blir forstyrret av økonomiske fristelser. Innsatsen blir jo som regel også betalt, men på andre måter. Forskere får, i tillegg til sin lønn, honorar for å holde foredrag og royalty for bokutgivelser. Det er sjelden tale om store summer. Men det er ikke mange som mener at de må ha økonomisk belønning for å skaffe seg slike ekstrainntekter. Kravet om utvidelse av tellekantsystemet, til det dekker alle områder, står ikke spesielt sterkt i forskerkretser. Hvis systemet er til hinder for formidling på forskerens eget språk, er det fordi det skiller skarpt mellom vitenskapelig primærpublisering og allmennrettet formidling og sorterer dem hver for seg med tette skott imellom, slik at alt som når ut over spesialistenes snevre krets, må oppfattes som trivialversjoner av en kunnskap som allerede er blitt til på annet hold, dvs. som faglig mindreverdig. Problematisk er ikke først og fremst mangelen på insentivmidler, men den langsiktige virkning som den slags sortering kan ha på akademiske normer for kvalitet og prestisje.

Tre situasjoner

Formidlingsproblemet stiller seg ikke på samme måte i alle fag. Skal en komme videre med denne problemstillingen, må en innse at fagene ikke har samme forhold til samfunnet rundt: De er ikke nyttige på samme måte, kommuniserer ikke i de samme former, henvender seg ikke til de samme grupper. Derfor må også forholdet mellom forskning og formidling, og mellom fagspråk og allmennspråk, innrettes på litt forskjellig vis.

Naturvitenskapelige og tekniske fag utvikles i kommunikasjon mellom forskningsmiljøer som er spredt over hele kloden. De benytter seg av høyt spesialiserte terminologier som bare gir mening i bestemte fagsammenhenger; til gjengjeld er disse sammenhengene tilnærmet de samme overalt. Kunnskapen de framskaffer, kan være til nytte for samfunnet på den måten at den muliggjør utvikling av nye produkter. Forskjellige grupper av brukere kan ha glede av slike produkter, selv om de ikke har noe forhold til kunnskapen de bygger på, og selv om de ikke forstår et ord av litteraturen som gjør rede for den. Det er ingen ting i veien for at kunnskapen kommer hele samfunnet til gode selv om den har en form som bare er tilgjengelig for en håndfull spesialister. I slike tilfeller er det nødvendigvis et skarpt og avgjørende skille mellom vitenskapelig publisering og allmennrettet formidling. Det er ikke mening i å kreve at de skal benytte seg av samme fora eller samme språk. Formidlingsoppgaven blir ikke mindre viktig av den grunn. I en tilværelse som er gjennomgående teknisk formidlet, og på kant med sine grunnleggende naturbetingelser, er det grunn til bekymring for kvaliteten på de demokratiske prosessene dersom publikum ikke har en viss elementær innsikt i teknisk-naturvitenskapelige emner. Men formidlingen tar nødvendigvis form av forenkling, i en viss forstand banalisering: Vitenskapen forandrer seg underveis, nettopp som forutsatt i tellekantsystemet, til populærvitenskap.

Samfunns- og kulturvitenskapene er til nytte på en annen måte. De har til oppgave å legge til rette for samfunnets selvrefleksjon. På den ene siden leverer de premisser for planlegging og forhandlinger i statlig regi, på den andre siden framskaffer de ressurser for idéutvikling og legger dem fram for allmennheten. Deres berettigelse består ikke minst i dette at de beriker og forstyrrer den politiske og kulturelle offentlighet. På sitt beste leverer de intellektuelle ressurser til en levende demokratisk kultur. Derfor henvender de seg gjerne i bokform, til den opplyste allmennhet. Det nyttige produktet er da nettopp teksten selv. Ingen kan nøye seg med en popularisert versjon: Vil man ha utbytte av slikt, må man lese det hele. Historikere, sosiologer og litteraturvitere skriver da også gjerne sine mest ambisiøse verk på forståelig norsk; de gjør ikke regning med noe skarpt og avgjørende skille mellom forskning og formidling. Mange har nådd langt ut over samfunnsforskernes rekker. De er fagfolk, men i samme vending også intellektuelle og skribenter. Gjennom denne dobbeltrollen har de bidratt til å fornye premissene for den politiske debatten her til lands. De har kunnet kommunisere med et ganske stort og sammensatt publikum, uten å renonsere på faglige krav. Mange lesere har høyere utdanning, noen er særlig kvalifisert gjennom arbeid i presse, skole eller forvaltning. Slike lesere tåler å bli tatt på alvor, de trenger ikke få stoffet banalisert. En del av dem er forskerkolleger i beslektede fag: Den nasjonale allmennheten er, ikke minst, forum for tverrvitenskapelig kommunikasjon.

Til sist må vi gjøre regning med vitenskapelige disipliner som har en særlig forpliktelse til en profesjon. De henvender seg både til et internasjonalt kollegafellesskap og til et godt utdannet og faglig innforstått publikum her hjemme. Som regel holder de liv i et norsk vitenskapelig tidsskrift med ganske stort opplag og en ikke ubetydelig flora av norske fagbøker. Medisinen, som i forskningssammenheng jo er entydig naturvitenskapelig orientert, har påtatt seg å sørge for at praktiserende leger følger med i fagutviklingen – på slikt vis at de også klarer å formidle sin kunnskap på alminnelig norsk til pasienter og pårørende og representanter for andre faggrupper. Slik er det, på litt forskjellig vis, i en hel rad med fag – i teologi, juss, pedagogikk, journalistikk, sykepleievitenskap, psykologi. Det har stor betydning for kvaliteten på det norske samfunnet at praktiserende leger, prester og advokater følger med der hvor faget fornyes.

Hva denne raske skissen betyr, er at språkpolitikken, hvis den gjør regning med noen avgjørende forskjeller mellom vitenskapelige kulturer, slett ikke trenger avskrive forskningens språk. Noen typer kunnskap, som også tilhører forutsetningene for en vital demokratisk kultur, har lite å tape ved publisering på norsk og i allment tilgjengelig form, og mye å vinne. Riktignok er det slik at ingen fag helt kommer utenom behovet for kommunikasjon mellom kolleger i internasjonal sammenheng; om ikke annet er det bestandig en rekke metodiske spørsmål som bare vil kunne få en forsvarlig behandling i fora for spesialister. Allikevel er det ingenting i veien for at litteratur av høy vitenskapelig kvalitet kan fungere i en bred, nasjonalspråklig offentlighet. Den motsetning som i språkmeldingen tas for gitt, mellom forskningspolitiske og språkpolitiske hensyn, gjelder altså ikke uavkortet og i alle tilfeller. Ambisiøst vitenskapelig arbeid kan også arte seg som utvikling av norsk fagspråk. Å konfrontere forskere med

spørsmål om språkvalg og språklig kvalitet kan selvfølgelig være å prakke på dem krav som er brysomme og uvelkomne, men like gjerne kan det være å utfordre dem til faglige framskritt gjennom mest mulig effektiv utnyttelse av tilgjengelige kognitivt-kulturelle ressurser. Det vitenskapelige feltet er ikke enhetlig, og heller ikke motsetningsfritt. Språkpolitikken kan finne fram til en allianse med forskningspolitiske initiativer – dersom den altså tar sjansen på å engasjere seg i striden om hva som god og nyttig kunnskap, og hvordan denne kunnskapen bør organiseres.

Lærebøker

For alle fag, uansett hvordan de forholder seg til samfunnet, er lærebøker på norsk en verdifull ressurs. For studentene gir det normalt både grundigere og mer effektiv tilegnelse dersom de kan benytte læremidler på morsmålet. Dessuten gir det som regel en mer anvendelig kunnskap: Begrepene de leser seg til, er gangbare også i deres senere yrkesliv, empiriske eksempler gir kjennskap til forhold de lever med i sitt eget samfunn, osv. Men også for forskermiljøene er det viktig å kunne framstille sitt fag, eller sin faglige spesialitet, som helhet og fra grunnen av: At et vitenskapelig miljø selv tar hånd om lærebokproduksjon, betyr at det aktiviserer seg i utvikling av en felles forståelse av fagfeltets kjerne og grenser, av dets eksemplariske studier, historiske forutsetninger osv.; på den måten bidrar det til utvikling av en faglig identitet som også er en betydelig intellektuell ressurs.

Lærebokskrivning på norsk er altså ikke bare et middel til utvikling av norsk som fagspråk, men også et middel til fagdefinering og til bygging av vitenskapelige miljøer og tradisjoner. Derfor er det et problem for utviklingen av fagene at lærebøker ikke er meritterende på samme måte som artikler i vitenskapelige tidsskrifter. I og med tellekantsystemet er skillet sementert: Lærebøker faller utenfor definisjonen av vitenskapelige publikasjoner, og utløser ingen publikasjonspoeng og ingen insentivmidler. Som i forholdet mellom forskning og formidling anerkjennes ingen mellomting: En tekst er *enten* et forskningsarbeid *eller* et pedagogisk tiltak; kan det brukes i undervisningen, er det per definisjon ikke et vitenskapelig bidrag.

Slik blir den akademiske kulturen påtvunget en ensidig og innskrenket versjon av hva det vil si å utvikle kunnskap. Når kunnskapsformidling til studentene konsekvent blir skilt fra kunnskapsproduksjon – slik at det ene utelukker det andre – da underkjennes betydelige momenter av forskning i det didaktiske arbeidet selv. Å gi en innføring til et fagfelt er ikke rett og slett å samle sammen og presentere en kunnskap som allerede er ferdig utviklet: Det er – på én av flere mulige måter – å velge ut og avgrense, vurdere og rangere, gruppere og forbinde, aktualisere og kassere – og dermed på avgjørende vis bidra til produksjonen av det større kunnskapslegeme. Syntetisering er ikke enkel addisjon. En ambisiøs lærebok er interessant lesning for senioren på feltet, for under arbeidet med å sammenfatte det hele har forfatteren sporet noen overraskende sammenhenger, eller framhevet sider av saken som tidligere var lite påaktet, og på den måten bidratt med en belysning av feltet som også er stimulerende for dem. Som ny gjennomtenking av et kunnskapsstoff er lærebokskrivning utvilsomt en form for vitenskapelig virk-

somhet. Om det blir vellykket, avhenger ikke bare av pedagogiske evner, men også av faglig tyngde og originalitet.

Det er derfor viktig å arbeide for en revurdering av lærebokens status. Så lenge det ikke er akademisk meritterende, er det ingen grunn til å forvente at ambisiøse forskere skal investere mye tid og krefter i slike prosjekter. Det mest effektive tiltak til fordel for norsk lærebokproduksjon er trolig å fjerne skillet i tellekantsystemet mellom forskningspublikasjon i snever forstand og andre typer vitenskapelig basert faglitteratur.

Fastpris og andre ordninger

Arbeidet med lærebøker for høyere utdanning er et bidrag til utvikling av norsk fagspråk som ingen «fagterminologigruppe» kan erstatte, og dette arbeidet med språket er samtidig et stykke kunnskapsutvikling som det ikke gir mening å skille fra forskning. Det er derfor av betydelig strategisk verdi for de akademiske institusjonene i Norge at lærebokproduksjonen blir prioritert. Men dette er ingen enkel oppgave, konkurransen er hard: Engelskspråklige alternativer av høy kvalitet er som regel tilgjengelige for en lavere pris enn hva det lille norske markedet tillater.

Språkmeldingen drøftet flere mulige tiltak for å rette opp situasjonen, men samlet seg til slutt bare om ett, nemlig videreføring av fastprissystemet for fag- og lærebøker.

Fastprisordninga synest å fungera som eit stabiliserande element i ein sårbar bokmarknad. Dette er bakgrunnen for at regjeringa vil halda fast ved det etablerte fastprissamarbeidet for produksjon av fag- og lærebøker til høgare utdanning.¹⁸¹

Som et særskilt «prioritert tiltak» gikk departementet inn for å forlenge ordningen ut daværende avtaleperiode (T27). To år senere kom departementet imidlertid ut med et annet syn i dette spørsmålet. Nå skulle den allmenne konkurranselovgivningen gjelde uavkortet også her. «Det er ikke sterke nok språkpolitiske argumenter for å opprettholde fastpris for fagbøker for høyere utdanning», sa kulturministeren og viste til at de akademiske miljøene nå selv var pålagt å styrke norsk fagspråk, i og med den nye paragrafen i universitets- og høyskoleloven.¹⁸²

Denne beslutningen utløste kraftige reaksjoner fra mange hold; i høringsuttalelser fra Språkrådet, Universitets- og høyskolerådet, Norsk studentorganisasjon med flere ble endringen frarådet på det mest bestemte. Resultatet ble et vedtak om videre forlengelse for en periode på to år, med det formål, som forskningsministeren presiserte, at forlagsbransjen skulle få «tid til å tilpasse seg» en situasjon med fri konkurranse.¹⁸³

181 *Mål og mening*, s. 124

182 *Dagsavisen*, 24.07.2010

183 Pressemelding 17.12.2010. www.regjeringen.no.

Kort etter ble det tatt initiativ til et større utredningsarbeid; rapportene ble overlevert Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet vinteren 2012. Hovedutredningen om litteratur- og språkpolitiske virkemidler konkluderte med at fastprisordningen bør videreføres, men som en frivillig ordning. Selv om priskonkurransen dermed svekkes på bokhandelnivå, blir den opprettholdt eller til og med skjerpet på forlagsnivå, samtidig som kvalitet og tilgjengelighet allment blir styrket som konkurranseparametre. Fastprisordningen er slik sett godt begrunnet, «og det er vanskelig å finne økonomiske argumenter for at ikke forlagene bør kunne videreføre dette».¹⁸⁴ En tilleggsutredning om litteraturpolitiske virkemidler i Europa konkluderte med at fastprisordninger er bedre egnet til å sikre sentrale kulturpolitiske mål enn friprissystemer. Men bransjeavtaler som den norske kan vanskelig forenes med europeisk økonomisk politikk og bør erstattes av en kulturpolitisk begrunnet boklov. «På kunnskapsfeltet vil en boklov bidra til å sikre bredde og sterke faglige miljøer», heter det her. Erfaringene fra land som Spania, Frankrike og Tyskland kan tyde på at slik regulering ikke medfører høyere gjennomsnittlig prisnivå enn fri konkurranse.

Men i boklovland holdes kvaliteten og mangfoldet i utgivelsene oppe, og antall salgs- og distribusjonsheter mest mulig stabilt. I små land anses boklover også å være viktige i språk- og utdanningspolitiske henseender og bidrar til å sikre rammebetingelser for lokalt produsert litteratur.¹⁸⁵

I dag er det ennå ikke fattet en endelig avgjørelse i dette spørsmålet. Språkmeldingens ene «prioriterte tiltak» på feltet har fremdeles ikke fått gjennomslag overfor Konkurransetilsynets innvendinger. Det synes utvilsomt at fastprisordningen er en viktig forutsetning for egen norsk produksjon av tilfredsstillende omfang, enten den sikres med fornyelse av bransjeavtalen eller med en boklov. Men dette er i seg selv ikke nok. Det er grunn til å minne om at språkmeldingen berørte spørsmålet om opprettelse av en stipendordning for forfattere av lærebøker til høyere utdanning og om videre utbygging av gjeldende ordning for tilskudd til utgivelse.¹⁸⁶ Men noen stipendordning er det ennå ikke blitt noe av. Det statlige læremiddelutvalget for høyere utdanning disponerer ca. 4,7 millioner kroner; beløpet er redusert siden slutten av 1990-tallet og flere ganger truet med inndragning; når det gjelder tanken om videre utbygging, må en konstatere at det til nå «ikke er kommet noen signaler om dette».¹⁸⁷ Dersom norsk fagspråk virkelig er så utsatt som språkmeldingen gir inntrykk av, og dersom det er så store verdier som står på spill, er det vanskelig å forstå at det ikke for lengst er tatt initiativ til en resolutt satsing på ordninger av dette slaget.

184 Oslo Economics mfl.: *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler* (2012), s. 73.

185 Helge Rønning mfl.: *Til bokas pris. Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa* (2012), s. 4 og 12.

186 Samme sted, s. 119.

187 *Språkstatus 2011*, s. 23.

Om å «ha en politikk»

Ut gjennom denne rapporten har det tydelig vist seg at språkpolitiske hensyn, når de støter mot andre viktige verdier og interesser, nær sagt alltid *må vike*. I universitets- og høyskolesektoren er dette trolig mindre tydelig enn ellers, for her ble språkmeldingen både forberedt og videre fulgt opp med en mengde utredninger og plandokumenter; i dem finner man overordnede prinsipper og konkrete tiltak, ofte detaljert utarbeidet. Ved nærmere ettersyn viser det seg imidlertid at formuleringene er så vide og tøyelige at prinsippene ikke er forpliktende på noen bestemt måte, og at i og for seg gode ideer til praktiske tiltak (termilister, språksenter) derfor ikke er blitt noe av. Et stort apparat har vært i sving, det er blitt produsert en hel mengde tekst; til nå er ingenting gjort ut over dette, foreløpig har det ikke forandret på noe som helst. Men problemene er retorisk gjennomarbeidet på slikt vis at ansvarlige myndigheter nå kan hevde å *ha en politikk* som gjør ytterligere tiltak *overflødige*.

Da kulturministeren henviste til den nye paragrafen om ansvar for norsk fagspråk, var det nettopp for å begrunne at særskilte tiltak som fastpris på lærebøker nå *ikke* er nødvendige.

Språkrådet har nylig bedt Kunnskapsdepartementet sette i verk en undersøkelse av språk i pensum ved norske universiteter og høyskoler. Universitets- og høyskolerådet hadde tidligere etterlyst en slik undersøkelse og påpekt den nære sammenheng mellom spørsmålet om «mulige konsekvenser for ivaretagelse av norsk som fagspråk dersom ordningen med fastpris oppheves», og spørsmålet om «den faktiske situasjonen i bruk av norsk/engelsk som fagspråk i læremidler».¹⁸⁸ I avslaget fra departementet heter det blant annet at universitetene og høyskolene nå etter loven har «ansvaret for å vedlikeholde og videreutvikle norsk fagspråk». Det er ennå for tidlig å si noe sikkert om hvordan dette ansvaret blir fulgt opp, men det er mye som tyder på saken med dette er kommet i gode hender:

De fleste sentrale institusjonene i uh-sektoren [har] vedtatt en språkpolitikk for sin egen virksomhet. I disse går det igjen at norsk er hovedspråket, og at en ellers skal ha parallellspråklig praksis, dvs. at både norsk og andre språk skal kunne benyttes etter behov på alle felter, at språkbarrierer ikke skal sperre veien til høyere utdanning for noen, og at vitenskapelige resultater skal kunne nå fram til alle. Kunnskapsdepartementet ser på bakgrunn av dette det ikke som hensiktsmessig å gjennomføre en nasjonal undersøkelse av språk i pensum ved norske universiteter og høyskoler i 2012.¹⁸⁹

I slik anvendelse er ansvarsparagrafen ikke en papirbestemmelse, som en kunne frykte til å begynne med, men et virksomt middel til ansvarsfraskrivelse. Hva loven legger på institusjonene, kan departementet hevde at det er blitt *avlastet for*. Institusjonenes egen språkpolitikk, som kanskje ikke medfører at noe blir gjort, er

188 UHR: Høringsuttalelse til Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, 15.10.2010.

189 Brev fra KD til Språkrådet, 17.01.12.

en forsikring om pålitelighet i spørsmål om mål og verdier. Om problemet ikke er løst, det allikevel *ute av verden* på et vis.

Men dette betyr ikke at språkkoffensiven er innstilt. Som det framgår av «fastpris-saken», er styrken i de språkpolitiske argumentene avhengig av påtrykk fra ulike kompetente og interesserte parter. På samme måte som i «Statoil-saken»¹⁹⁰ er det tydelig at mulighetene for å gjøre seg gjeldende øker betraktelig når det oppstår en allianse mellom faglig-politiske og næringspolitiske krefter: En ny runde utredninger ble mulig etter at forfatternes, forlagenes og ikke minst studentenes interesseorganisasjoner hadde lagt tyngde bak synspunktene fra språkfaglig kompetent hold.

190 Se ovenfor, kap. «Handlingsrom».

Sluttord

Denne rapporten har dreid seg om «det overordna målet» i regjeringens språkpolitikk, nemlig forsvaret av norsk «som eit fullverdig, samfunnsberande språk», overfor «presset frå engelsk». Oppgaven har bestått i å foreta en retorisk analyse med tanke på gjennomførbarhet, dvs. en undersøkelse av forholdet mellom mål og midler, problemformuleringer og tiltak, slik det framgår av begrepsbruk og argumentasjon i sentrale politiske dokumenter.

Språkmeldingen slo til lyd for en storstilt satsing på bred front. Hovedinntrykket nå, nærmere fire år etter lanseringen, er at lite har skjedd; den nye offensiven synes å ha kjørt seg fast før den kom i bevegelse. Men situasjonen er ikke den samme på alle hold. Som kulturpolitikk i snever forstand, dvs. *innenfor* Kulturdepartementets tradisjonelle ansvarsområde, og så sant det ikke er kommet i konflikt med andre viktige verdier og interesser, er arbeidet med språkspørsmål blitt styrket på flere vis. Opprustningen av Språkrådet som operativt fagorgan er ett viktig tiltak i denne sammenheng. Viktig er også en rekke til dels omfattende forsknings-, utrednings- og dokumentasjonsprosjekter. Til sammen innebærer disse tiltakene et verdifullt tilskudd til kunnskapsgrunnet for dyrking og styrking av språk i tråd med intensjonene i språkmeldingen. Men ut over dette er det i praksis svært lite som er blitt gjort med tanke på forsvar av norsk språk. *Utenfor* Kulturdepartementets arbeidsområde, og når det kommer til *avveining* overfor andre viktige hensyn, må språkpolitikken som regel *vike*. Den uttalte ambisjon om en språkpolitikk som er «heilskapleg» og «sektorovergripande» etter mønster av likestillings- og miljøpolitikken, er derfor ikke innfridd. Språkmeldingen tegner et til dels alarmerende bilde av situasjonen på sentrale samfunnsområder, men unngår forpliktende formuleringer om inngrep som kan bidra til å bremse eller snu den truende utviklingen. På flere avgjørende punkter er det et påfallende *misforhold* mellom situasjonsbeskrivelse og handlingsplan: Det er mye som står på spill, og det er, når man ser nærmere etter, lite som skal gjøres. Slik inkonsekvens er egnet til å reise tvil ved problemoppfatningen i meldingen. Reaksjonen kan bli som overfor regjeringens klimapolitiske tiltak: Hvis det ikke er mer som skal til, kan det vel ikke være så galt som de sier!

Språkmeldingen gir, ved første øyekast, inntrykk av betydelig handlekraft. Det ene saksfelt etter det andre blir gjennomgått – nærings- og arbeidsliv, forskning og høyere utdanning, kultur- og mediesektoren osv. – og gjennomgangen leder i hvert tilfelle fram til en punktvis oppstilling av «prioriterte tiltak». Til sammen er det 109 slike tiltak i denne meldingen; det synes å varsle en massiv satsing, med aktivitet på bred front. Det kan derfor komme som en overraskelse når det viser seg at det bare er en liten del av disse tiltakene som faktisk er blitt gjennomført eller påbegynt. Man kan få inntrykk av at satsingen uventet har møtt alvorlig motstand. Ved nærmere ettersyn framgår det imidlertid at motstanden var innkalkulert allerede i utgangspunktet, i form av en rekke *defensive retoriske grep*. Begrepet «tiltak» blir her ikke bare brukt om handlinger som kan iverksettes, men

også om «ikke-tiltak» av typen situasjonsbeskrivelser og intensjonserklæringer, slik at den politiske planen i realiteten er langt mindre handlingsrettet enn de punktvisse oppstillinger først kunne tyde på. Sentrale begreper av typen «parallellspråksbruk» viser seg å være særdeles tøyelige, slik at nær sagt en hvilken som helst virkelig tilstand kan sies å være i samsvar med offisiell politikk. Prinsipper og retningslinjer blir på avgjørende punkter jevnt over nøytralisert ved hjelp av rommelige forbehold («... når dette er relevant», «... der det er formålstjenlig») slik at de ikke trenger virke bindende eller begrensende på noen måte. I noen tilfeller blir det insistert på rene formaliteter på slikt vis at problematiske realiteter ikke kommer tydelig fram i dagen (tellekantsystemet sies å være språknoytralt), i andre tilfeller blir ansvaret overført til lavere nivåer der det tillates ytterligere utvanning (jf. arbeidet med språkstrategier i UH-sektoren). Alt i alt virker det som om språkmeldingen er skrevet under inntrykk av at det er mektigere interesser på alle hold som det ikke går an å utfordre. På hvert punkt der det kan tenkes konflikt, er det lagt inn en retorisk sikkerhetsmekanisme (et forbehold, en uklarhet) som gjør det mulig å bremse i tide eller ubemerket trekke seg tilbake. Språkmeldingen er derfor forvirrende lesning: Den går ut med en kraftfull appell til handling, som litt etter litt fortaper seg; jo nøyere man leser, og jo mer man ser etter, desto mer fortaper den seg.

Dette betyr ikke at språkmeldingen er skrevet *for å* gi et villedende inntrykk av handlekraft. Det er ikke realistisk å gjøre regning med én utspekulert tanke bak det hele. Meldinger som denne er resultat av en sammensatt, motsetningsfylt prosess som har gått gjennom flere faser. En rekke forskjellige utvalg har, fra hver sin synsvinkel, tilført noe til denne prosessen. Til bakgrunnen for språkmeldingen hører blant annet den siste maktutredningen, strategirapporten for det nye Språkrådet, Soria Moria-erklæringen og en rekke tilsvarende initiativer på nordisk og europeisk plan. I universitets- og høyskolesektoren ble mye av forarbeidet gjort i og med språkutredningene til UHR og de store universitetene. Parallelt med utarbeidelsen av språkmeldingen, og i forlengelsen av den, fikk UHR utformet sine språkpolitiske retningslinjer, som snart ble fulgt opp av språkstrategiene til institusjonene i sektoren. – Og så videre: Språkmeldingen er ikke bare et dokument for seg, men *et ledd* i denne kontinuerlige produksjonen av politiske tekster. Mange av grepene det ble referert til ovenfor («parallellspråksbruk» osv.), var allerede etablert i en mer eller mindre sammenhengende språkpolitisk diskurs; i arbeidet med språkmeldingen kunne de hentes inn etter hvert som de trengtes for å håndtere vanskelige retoriske situasjoner.

Språkmeldingen har ikke én forfatter; flere arbeidsgrupper har vært på ferde. Teksten er resultat av mange menneskers arbeid med forskjellige sider av saken og med de særegne retoriske utfordringer som gjelder for hver av dem. Det overordnede, enhetlige grep er en ramme omkring en rekke forskjellige anstrengelser for å finne løsninger på mer lokale problemsituasjoner. Hver slik anstrengelse har sine egne forutsetninger i form av tidligere innstillinger og utredninger, i mange tilfeller merkes motstand fra samtidige stortingsmeldinger og lignende politiske initiativer som trekker i andre retninger; noe skal følges videre opp gjennom

utforming av mer detaljerte planer. De retoriske operasjonene som behandles her, har tatt form av *utveksling* mellom tekster gjennom flere ledd, som uttrykk for stadige forsøk på finne språklige løsninger på konflikter mellom sprikende hensyn.

I denne måten å oppfatte språkpolitikken på ligger det ikke at den er forfeilet, men at den er preget av vekslende styrkeforhold mellom motstridende verdier og interesser. Å påpeke en grunnleggende mangel på sammenheng – mellom problembeskrivelse og tiltaksplan, ambisjoner og gjennomføringskraft, premisser og konklusjoner – er ikke å framsette beskyldninger om «tom retorikk», men å innse at utforming av en helhetlig politikk, om den ikke kan støtte seg til et godt organisert og artikulert opinionstrykk, vanskelig kan arte seg på noen annen måte enn som forsøk på forsoning av verdikonflikter og harmonisering av reelle dilemmaer, dvs. med høyt forbruk av forbehold, uklarheter og andre defensive retoriske grep.

Hvordan kan språkpolitikken bli *brysom* igjen? Med hvilken grunn, og med hvilken rett, kan den gi seg til å *gå ut over noe*? Det ligger utenfor rammene til denne rapporten å prøve å svare på dette. Men det går an å nevne at språkmeldingen også antyder noen farbare veier. Den viktigste er kanskje hensynet til den demokratiske offentligheten. Langs denne veien er det ansvaret for kvaliteten på den store samtalen det dreier seg om, det er hensynet til formidlingen mellom de varierte livserfaringer og de felles anliggender, det er vilkårene for medvirkning, makt og motstand – der er det dette som best begrunnet kravet om et fullverdig eget språk. Skal det være håp om en «ny språkpolitisk mobilisering» grunnet på «større medvit om verdien av norsk språk»¹⁹¹, er det ikke minst på dette hold det må gjøres en innsats i tiden som kommer: I forskning, kritikk og debatt som gir økt forståelse av forholdet mellom språksituasjonen og standarden på den politiske og kulturelle offentligheten.

191 *Mål og mening*, s. 93.

Appendiks 1: Tabell over vurdering av tiltak

Tiltak	Status				
	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
1-16 Språkrådets funksjoner					
1 Regjeringa vil etablere språkpolitikk som eit heilskapleg, sektorovergrepande politikkområde med kulturpolitisk forankring.					X
2 Departementet foreslår fem overordna mål for den nye språkpolitikken, jf. kap 3.1.1.					X
3 Departementet vil styrkja Språkrådet som operativt fagorgan for ein sektorovergrepande språkpolitikk.	x				
4 Departementet vil saman med Språkrådet gjennomgå den nye organisasjons- og styringsmodellen for Språkrådet for å vurdere om det er behov for justeringar.	x				
5 Ansvarsområdet til Språkrådet vil bli utvida til å omfatta også andre språk enn norsk.		x			
6 Språkrådet får eit nytt, femte fagråd med ansvar for minoritetsspråk, språklege mindretal og framandspråk og med språkopplæring som hovudperspektiv.		x			
7 Departementet vil utarbeida eit framlegg til lovforankring av Språkrådet.			x		
8 Departementet vil setja i gang arbeidet med ei overordna språklov som skal slå fast den status og funksjon det norske språket må ha som hovudspråk i Noreg, og kva status og rolle andre språk enn norsk skal ha.			x		
9 Departementet vil etablere eit permanent språkpolitisk oppfølgingsregime, jf. dei påfølgjande punkta 10–13.	x				
10 Departementet vil etablere eit system for språkpolitiske høyrings- og konsultasjonsordningar.			x		

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
11 Departementet vil styrkja det språkpolitiske kunnskapsgrunnlaget i Språkrådet slik at språkpolitiske tiltak blir godt forankra i dokumentasjon og analyse.					X
12 Departementet vil gje Språkrådet i oppgåve å utarbeida ein årleg språkpolitisk tilstandsrapport, eit såkalla språkbarometer.	x				
13 Departementet vil gjera framlegg om å lovfesta at det skal leggjast fram ei periodisk stortingsmelding om språkpolitikk i kvar stortingsperiode.			x		
14 Departementet vil gjennomgå gjeldande målbruksreglar og greia ut behovet for eit oppdatert og tilpassa regelverk om bruk av bokmål og nynorsk i staten, og om det bør vera nærare målbruksreglar også for kommunesektoren.			x		
15 Departementet vil senda på høyring eit framlegg til avklaring av verkeområdet for den noverande mållova tufta på dei same avgrensingskriteria som i den nye offentleglova.			x		
16 Departementet vil leggja funksjonen som nasjonalt samordningsorgan for utvikling og tilgjengeleggjering av terminologi til Språkrådet.	x				

17–20 Terminologiarbeid

17 Departementet vil i samarbeid med Nærings- og handelsdepartementet vurdere Standard Norge sin funksjon i nasjonalt terminologiarbeid.			x		
18 Departementet vil ta initiativ til eit samarbeid med Nærings- og handelsdepartementet for å vurdere korleis ein kan leggja til rette for auka kapasitet i arbeidet med omsetjing av internasjonale standardar til norsk.			x		
19 Som eit eingongstiltak vil departementet bidra til at Standard Norge kan oppdatere og gjera tilgjengelege to terminologidatabasar som er bygde opp som ein sideverknad av standardiseringsarbeidet.	x				
20 Departementet vil gje Språkrådet i oppgåve, saman med andre aktørar som saka vedkjem, å vurdere andre aktuelle tiltak på terminologiområdet, mellom anna forslag som er lagde fram i Norsk i hundre!	x				

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
21–27 Universitets- og høyskolesektoren					
21 Regjeringa vil fremja forslag om å lovfesta at universitet og høgskular har ansvar for vedlikehald og vidareutvikling av norsk fagspråk.	x				
22 Regjeringa legg til grunn at norsk skal vera hovudspråket ved norske universitet og høgskular, med unntak av Samisk høgskole, der samisk skal vera hovudspråket.					x
23 Det blir lagt til grunn at universitet og høgskular utformar individuelt tilpassa språkstrategiar.	x				
24 Universitet og høgskular bør vurderer behovet for å organisera særskilde språktenester, mellom anna med tilbod om språkvask av manuskript på engelsk og andre internasjonale språk.			x		
25 I doktoravhandlingar som er skrivne på engelsk eller eit anna framandspråk, skal det stillast krav om eit fylldig samandrag på norsk, og tilsvarende skal det vera krav om samandrag på engelsk for avhandlingar på norsk.	x				
26 Som ledd i ei brei evaluering av finansieringssystemet for universitet og høgskular i regi av Kunnskapsdepartementet vil det også bli gjennomført ein analyse av kva for språkpolitiske verknader systemet eventuelt kan påvisast å ha.			x		
27 Regjeringa vil vidareføra fastprissamarbeidet for lærebøker og fagbøker til høgare utdanning ut den noverande avtaleperioden.				x	

28–34 Arbeids- og næringsliv

28 Departementet vil invitera partane i arbeidslivet til ein vidare prosess for å utvikla ein språkpolitisk strategi for arbeids- og næringslivet.					x
29 I samråd med partane vil departementet utvikla eit språkpolitisk samfunnsansvar i arbeids- og næringslivet etter modell av prinsippet om næringslivets miljøansvar og etiske ansvar.					x
30 Språkrådet skal vidareutvikla det språkfaglege rådgjevingsarbeidet sitt overfor næringslivet, og representantar for næringslivet vil bli trekte direkte med i Språkrådet, mellom anna gjennom fagrådssystemet.			x		

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
31 Språkrådet skal vurdere å få gjennomført forskningsaktivitetar som kan kasta lys over tilhøvet mellom språk og produktivitet.			x		
32 Departementet vil ta initiativ til ei utgreiing eller eit forskingsprosjekt om kva funksjon teknologibasert språkbruk i arbeidslivet har som innfallspott for engelskspråkleg påverknad og for arbeidsvilkåra for dei tilsette.			x		
33 Departementet vil vurdere lov eller anna regelverk for å sikra norskspråkleg produktinformasjon, helse-, miljø- og tryggleiksdokumentasjon og avtaledokumentasjon, og for å sikra at språkbarrierar ikkje skal svekkja grunnlaget for medraderett og demokrati i arbeidslivet.			x		
34 Departementet vil ta initiativ til ei kartlegging av dei skrivne og uskrivne krav til språkkunnskapar som gjeld i ulike delar av arbeidslivet, og vurdere om desse er godt nok tilpassa omsynet til helse, miljø og tryggleik og arbeidstakarane sine rettar.			x		

35–39 Språk og IKT

35 Departementet vil byggja opp ein norsk språkbank, og Språkrådet har oppdraget å leia arbeidet med å førebu organiseringa og den vidare oppbygginga av språkressursar.	x				
36 Departementet vil gje Språkrådet i oppdrag å revidera og oppdatera handlingsplanen for norsk språk og IKT frå 2001.		x			
37 Departementet vil ta initiativ til å setja ned eit permanent interdepartementalt utval for språk og teknologi.			x		
38 Departementet vil i samråd med Fornyings- og administrasjonsdepartementet leggja til rette for at viktig programvare til bruk i det offentlege i størst mogleg grad skal finnast tilgjengeleg i begge målformer.			x		
39 Departementet vil ta initiativ til å få utvikla nødvendige programmodular for parallellsøk mellom bokmål og nynorsk til bruk i interne arkiv og saksbehandlingssystem og ved Internett-søk.			x		

40–52 Kultur- og mediesektoren

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
40 UNESCO-konvensjonen som sikrar alle statar rett til å verna det kulturelle mangfaldet på sitt eige territorium, er det overordna utgangspunktet for språkpolitikken på kultur- og medieområdet.					x
41 Departementet vil vidareføra pressestøtta og momsfritaket for aviser.				x	
42 Departementet vil arbeida med å utvikla tiltak for norske dataspel.					x
43 Å styrkja norsk språk skal utgjera eit basiselement i norsk filmpolitikk i tråd med føresetnadene i St.meld. nr. 22 (2006–2007).					x
44 Prioriterte språkpolitiske omsyn om styrking av norsk språk generelt og nynorsk spesielt skal tilleggjast stor vekt ved forvaltning og utforming av rammevilkåra for norske allmennkringkastingskanalar generelt og NRK spesielt.				x	
45 Departementet vil vurdere korleis ein kan vareta språklege omsyn innanfor medieeverda, særleg i lys av dei nye teknologiske, økonomiske, og drifts- og marknadsmessige rammevilkåra for mediebransjen.					x
46 Departementet vil utforma ein meir kraftfull og systematisk strategi for korleis aktørar innanfor kultursektoren kan vera med på å fremja lesing blant barn og unge.					x
47 Innkjøpsordningane for litteratur utgjer eit fundament i arbeidet for å sikra og fornya norsk språk som eit rikt og levande kulturspråk, og departementet vil byggja ut og supplera eksisterande ordningar.	x				
48 Departementet vil leggja vekt på å fremja produksjon og formidling av eit mangfald av språklege uttrykksformer og skjønn- og faglitterære sjangrar som eit bidrag til å sikra at norsk språk generelt og nynorsk spesielt utviklar seg som eit allsidig kultur- og bruksspråk.					x

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
49 Departementet vil leggja stor vekt på korleis biblioteka kan bidra til å fremja formidling av eit allsidig norskspråkleg tilbod av skjønn- og faglitteratur i begge målformer.					x
50 Departementet vil vurdere korleis digitalisering og ulike former for digital formidling kan bidra til å styrkja sansen for god litteratur og kvalitetane og verdiane i norsk språk og dei to norske skriftkulturane.					x
51 Departementet vil i samarbeid med Utanriksdepartementet fremja norsk språk og norskspråklege uttrykksformer i utlandet, mellom anna gjennom rammevilkåra for omsetjing av norsk litteratur og ordninga med norske sendelektorar ved utanlandske universitet.			x		
52 Departementet vil utvikla det fleirkulturelle perspektivet innanfor etablerte tiltaks- og tilskotsordningar på kultursektoren.					x

53–70 Språkdyrking

53 Departementet vil leggja tilhøva til rette for nødvendig språkdyrking og språkrøkt for å sikra det kvalitative grunnlaget for norsk språk.					x
54 I samråd med Språkrådet vil departementet vurdere tiltak for betre språkleg kvalitet i nettaviser og andre nye publikasjonsformer.					x
55 Departementet vil drøfta den vidare forvaltninga av etablerte språksamlingar og vidare digitaliseringsbehov med involverte aktørar.					x
56 Departementet vil ta initiativ til eit prosjekt for registrering og kvalitetssikring av eksisterande stadnamnsamlingar.	x				
57 Departementet vil gjennomgå den vidare innsamlingspolitikken for stadnamn spesielt og situasjonen for ulike språksamlingar generelt.					x
58 Departementet tek sikte på å bidra til at prosjektet Norsk Ordbok 2014 kan fullførast i samsvar med dei bindande gjennomføringsplanane som ligg føre.	x				

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
59 Departementet oppmodar dei ansvarlege for dei to leksikalske dokumentasjonsprosjekta på bokmålsida til å avklara faglege grenseflater og eit mogleg samarbeid. Departementet vil leggja til rette for at Det Norske Akademi store ordbok kan fullførast på ein fagleg forsvarleg måte i 2014.	x				
60 I samråd med Språkrådet tek departementet sikte på innan utgangen av 2008 å få etablert eit nytt behandlingssystem for nødvendig normvedlikehald og nynormering.			x		
61 Departementet vil leggja til rette eit system for betre og meir systematisk informasjon om gjeldande rettskrivings- og skrivereglar i det offentlege.		x			
62 Departementet vil ta initiativ til å få endra ei misvisande føresegn i opplæringslova om rettsgrunnlaget for rettskrivinga.	x				
63 Departementet vil følgja opp godkjenningsordninga for ordlister og ordbøker til skulebruk i samråd med Språkrådet og Kunnskapsdepartementet.			x		
64 Departementet vil i samråd med Språkrådet følgja opp dei språkfaglege konsultasjonsrutinane ved namnelaging i staten.	x				
65 Departementet vil i samråd med Kunnskapsdepartementet i nødvendig grad følgja opp resultatet av den pågåande kvalitetsgjennomgangen av språket i lærebøker.			x		
66 Departementet vil vurdere korleis ein betre enn i dag kan sikra språkleg kvalitet i film- og fjernsynsteksting.	x				
67 Departementet vil ta initiativ til å etablere ein standard for språkleg kvalitet i staten.				x	
68 Departementet vil ta initiativ til å etablere eit system for språkleg internkontroll i staten.			x		
69 Departementet vil ta initiativ til å etablere eit nettverk av interne språkkontaktar og eksterne språkkonsulentar i staten.	x				

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
70 Departementet vil ta initiativ til å etablere eit system for språkleg kvalitet i lover og forskrifter.			x		

71–84 Nynorsk

71 Regjeringa legg opp til at omsynet til nynorsk alltid skal vurderast eksplisitt når spørsmål som vedkjem norsk språk, blir tematiserte.					x
72 Departementet vil fremja dei positive verdiane ved den språkdelte norske kulturen og motverka negative haldningar til nynorsk.					x
73 Departementet vil identifisera og gjennomføra tiltak som kan vera med og synleggjera og fremja nynorsk språk og kultur.					x
74 Departementet vil profilera nynorsk språk og kultur blant barn og unge, og vil byggja inn ein særskild nynorskprofil innanfor generelle tiltak og ordningar retta mot barn og unge, ikkje minst innanfor Den kulturelle skulesekken.					x
75 Departementet vil i dei årlege statsbudsjetta leggja vinn på å gje dei særskilde nynorskinstitusjonane gode rammevilkår.				x	
76 I tråd med lovnaden frå Kulturløftet vil departementet oppretta eit eige fond, Vinjefondet, med hovudformål å styrkja nynorsk journalistikk og anna publisistisk verksemd.	x				
77 Departementet vil sikra det økonomiske grunnlaget for produksjon og publisering av nynorsk kvalitetsinnhald på Internett.			x		
78 Departementet ventar at riksdekkjande aviser i større grad gjev høve til å nytta nynorsk på redaksjonell plass.			x		
79 Departementet vil intensivera innsatsen for at statsorgan oppfyller kvotekravet om minst 25 prosent nynorsk, også i alle statlege heimesider på Internett.	x				

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
80 Alle organ som kjem inn under mållova, skal halda seg med ein oppdatert språkleg kompetanseplan som sikrar fullgod nynorskkompetanse, og som også kan gje opning for å frita enkeltmedarbeidarar med minoritetsbakgrunn frå plikta til å nytta begge målformer.	x				
81 Departementet vil i samråd med Språkrådet bidra til tiltaksplanen for nynorsk i opplæringa som er varsla i språkoppføringsmeldinga frå Kunnskapsdepartementet.	x				
82 Departementet vil gje Språkrådet klarsignal til å setja i gang arbeidet med å førebu ein revisjon av rettskrivingsystemet i nynorsk.	x				
83 Departementet vil vurdere korleis spørsmål som gjeld ordtilfanget i nynorsk, bør handterast innanfor ramma av eit nytt behandlings- og vedtakssystem for nynormering og normvedlikehald.					x
84 Departementet vil i samråd med Kommunal- og regionaldepartementet kartleggja nynorskbruken i kommunesektoren.			x		

85–101 Minoritetsspråk

85 Kultur- og kyrkjedepartementet har eit overordna språkpolitisk ansvar også overfor samisk, språka til nasjonale minoritetar, norsk teiknspråk og elles andre minoritetsspråklege grupper i Noreg.					x
86 Regjeringa vil følgja opp merknader og tilrådingar frå ekspertkomiteen og ministerkomiteen i Europarådet om korleis Noreg etterlever konvensjonen om regions- og minoritetsspråk.	x				
87 Regjeringa vil setja i gang eit arbeid med sikte på å utvikla ein handlingsplan for samisk språk.	x				
88 Regjeringa vil følgja opp rapporten frå 2007 om evaluering av språkreglane i samelova i samarbeid med Sametinget, også som eit viktig grunnlag for handlingsplanen for samisk språk.	x				

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
89 Regjeringa legg til grunn at det er viktig å skipa tospråklege samfunn der dette lèt seg gjera, og er positiv til ei ytterlegare utviding av forvaltningsområdet for samisk språk.	x				
90 Departementet vil halda fram arbeidet med å verna og styrkja kvensk språk.					x
91 Departementet vil vurdera å invitera representantar frå kvenene, alle dei aktuelle departementa og representantar for relevante fagmiljø til ein større konferanse om revitalisering av kvensk språk.	x				
92 Departementet vil drøfta med dei ansvarlege kva som skal til for å vidareutvikla og styrkja den kvenske avisa Ruijan Kaiku.			x		
93 Departementet vil leggja til rette for å intensivera arbeidet med innsamling og registrering av samiske og kvenske stadnamn.		x			
94 Departementet vil ved vurdering av rammevilkåra til Kvensk institutt leggja vekt på behovet for å få fortgang i arbeidet med å standardisera kvensk språk.		x			
95 Relevante departement vil vurdera kva som kan gjerast for å tryggja minoritetsspråka romani og romanes.					x
96 Departementet tek sikte på å forankra det overordna ansvaret det offentlege har for norsk teiknspråk, i den generelle språklova som er nærare drøfta i kap. 3 i denne meldinga.	x				
97 Det vil bli vurdert å oppretta ei stilling som teiknspråkkonsulent i sekretariatet i Språkrådet.	x				
98 Departementet vil også i internasjonal samanheng arbeida for å gje teiknspråk ei sterkare stilling.			x		
99 Regjeringa vil vurdera situasjonen for teiknspråk-brukarane med omsyn til praktisk tilrettelegging for bruk av teiknspråk på ulike samfunnsområde og dei formelle rettar og plikter som er knytte til dette.			x		

	Gjennomført	Påbegynt	Ikke gjennomført	Videreføring	Erklæring
100 Departementet vil gje Språkrådet i oppdrag å byggja opp ei oversikt over nordiske eller europeiske fagmiljø som kan gje nordmenn med minoritetsspråkleg bakgrunn informasjon om språket deira.			x		
101 Departementet vil vurdere kva konkrete oppgåver Språkrådet kan vareta når det gjeld dei nyare innvandrarspråka i Noreg.			x		

102–109 Nordiske språk

102 Departementet vil oppmoda og stimulera aktørar på heile kulturområdet til å delta aktivt i nordisk samarbeid og nordiske samarbeidsprosjekt.					x
103 Departementet vil vurdere å etablera eit fleirårig formidlingsprogram i folkebiblioteka som skal leggja til rette for formidling av nabolandslitteratur for barn og vaksne.			x		
104 Departementet vil leggja til rette for at Den kulturelle skulesekken formidlar kunst og kultur også på nordiske nabospråk.			x		
105 Departementet vil leggja til rette for å styrkja formidlinga av norske film- og tv-produksjonar i Norden og for fleire nordiske samproduksjonar for film og fjernsyn.			x		
106 Departementet vil leggja til rette for at aktuelle støtteordningar for dataspel også kan bidra til å utvikla og formidla dataspel på andre nordiske språk enn norsk.			x		
107 Departementet vil halda fram arbeidet for å finna løysingar som kan bidra til betre gjensidig tilgang på nabolandsfjernsyn i Norden.					x
108 Som ledd i arbeidet med å byggja opp ein norsk språkbank vil det bli lagt til rette for eit utvida nordisk samarbeid om språkressursar.			x		
109 Regjeringa vil aktivt bidra til å fremja og følgja opp mål og tiltak i den nordiske språkdeklarasjonen, mellom anna alle tiltak som kan styrkja den nordiske språkfelleskapen.			x		

Appendiks 2: Godkjente vitenskapelige tidsskrifter i enkelte akademiske fag

	Nivå 1			Nivå 2		
	engelsk	norsk	andre	engelsk	norsk	andre
Geofag	395	0 ¹⁹²	55	32	0	1
Medievitenskap og journalistikk	197	3	31	34	0	0
Odontologi	83	1	13	10	0	0
Rettsvitenskap	293	14	75	88	1	6 ¹⁹³
Sosialantropologi	114	2	40	27	0	0
Statsvitenskap	351	2	76 ¹⁹⁴	36	0	0
Veterinærmedisin	99	0	38	15	0	0

Kilde: NSD: Database for statistikk om høgre utdanning: Publiseringskanaler
(<http://dbh.nsd.uib.no/kanaler>)

192 *Norsk Geologisk Tidsskrift* utgis i dag på engelsk, og skiftet i 2001 offisielt navn til *Norwegian Journal of Geology*.

193 Blant disse «andre» er det to nordiske tidsskrifter.

194 Det er godkjent fem nordiske tidsskrifter der det er mulig å publisere på norsk.

I dette skriftet analyserer professor Anders Johansen ved Universitetet i Bergen stortingsmeldingen *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*, ofte kalt språkmeldingen. Utgangspunktet for analysen er det overordnede målet i meldingen, å «styrkja og utvikla norsk språk som eit rikt og funksjonelt brukspråk og som uomstridt nasjonalspråk og hovudspråk i Noreg». I analysen legger forfatteren vekt på forholdet mellom språkpolitikken og universitetspolitikken. Språkmeldingen er det grunnleggende uttrykket for gjeldende språkpolitikk i Norge og ligger blant annet til grunn for at Språkrådet har fått utvidet sitt mandat.